

•

FELSEFE Û MIROV

Abdusamet Yîgît

weşanên

.
. .
. .
. .

Felsefe û mirov
@Abdusamet yigit
Weşanên felsefe
2010-Almanya-Berlin

.
ISBN 988-4-930990-10-9

Pêşgotin:

Têkiliya mirov û felsefeyê bi hev re wê dîroka hizirkirinên me hemûyan wê ji aliyekê ve wê hilde li nava xwe. Pêvajoyên hizirkirinê wê dema ku em li çavkanî û kirdeyên wê binerê wê di wê temenê de wê bibîne ku mirov wê weke kirdeyekê hem mijar û hem jî wê weke zindiyê ku ew dihizirê wê bi wê re wê derkeve li pêş. Piştî pêvajoyên bi hezaran salan mirov wê di demên hemdem de wê hin bi hin wê bidest xwe nasîna bi xwe re wê bikê. Wê li xwe bihizirê. Wê, aliyên xwe yên weke aqil, maf û azadiyê, ramanê, keseyetiyê û hwd re wê, bîne ser ziman.

Mirov wê weke hebûnekê wê çawa bê, divê ku ew çawa bê, wê çawa bijî û hwd wê li ser têgînên weke başî û nebaşiyê, rast û nerastiyê û hwd re wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê werina lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijara hizirkirinê wê di wê de wê bi mirov re wê derkeve li pêş. Wê dema ku mirov wê bahsa felsefeyê bi mirov re dikê û yan jî bahsa mirov bi felsefeyê re dikê wê weke ku mirov bahsa mijarekê bi sînorkirî a di wê çerçoveya demekê a bi rengê hizirkirina wê re wê dikê wê întîbayek bi hizirkirina wê re wê bi mirov re wê çê bibê.

Di çerçoveya pêvajoyên hizirkirinê de wê aqil wê ji aliyekê ve wê weke ku wê bi felsefeyê re wê were dîtin wê di temenê hizirkirinên me de wê bi armanca gihandina li ya baştir bê. Di wê çerçoveyê de mirov wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê bihizirê.

Hizirkirinên me yên ku em di jîyanê de dikin wê di awayekê de wê di nava xwezayê me de wê, çawa wê baştir bê wê li gorî wê werina kirin. Di hizirkirinên xwe de armanca gihiştina ya baştir wê hertimî wê weke kirde û çavkaniyek hizirkirinê wê bi epistemolojîkî wê di temenê wê de wê hebê.

Lê pêvajoyên pêşketinê wê hertimî wê di awayekê de wê ji ast û pêvajoya ku ew bi wê heya re wê, di awayekê de wê bi wê re wê bibê. Wê di wê temenê de wê dema ku em bahsa dema mirov dikin wê demê wê dema mirovbûnê wê piştî pêvajoyên bi hezaran salan re wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di nava jîyanê mirov wê, weke zindiyekê wê dema ku mirov lê bihizirê wê bi fîzîkî wê xwediyê pêvajoyên xwe yên bi pêşketina xwe re bin. Lê

wan pêvajoyan li ser temenekê şubjeyî û objeyî wê di awayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Di nava pêvajoyên felsefeya klasik û rasyonalisma wê de wê, şewayekê salixkirinê ê mirov û jîyane mirov wê hebê. Piştî wê di pêvajoyên wê yê hizirkirinê de wê heta ku wê dem wê were demên hemdem wê, di awayekê de wê ew wê pêvajoyên xwe yê pêşketinê heta demên hemdem û rasyonalisma demên hemdem wê bide pêşxistin. Di wê çerçoveyê de wê pêvajoyên pêşketinê li ser mirov re wê di awayekê de wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê di rengekê de wê xwe bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Mirov bi aqil wê dema ku wê fahmbikê û wê bi wê jîyane xwe wê bidest adilandinê wê bikê wê bi wê re wê çawa wê bijî wê hertimî wê weke pirsekê wê derkeve li pêşîyê. Di her demê de wê ew wê pirsê wê bikê û wê li gorî dema ku ew bi aqil dijî wê li bersivên wê bigirê ku ew bi wê re li gorî demê bigihêjê fahmkirinê bi xwe û jîyane û keseyetîya xwe re. Di nava xwe û aqil, pêvajoyên pêşketinê de wê têkiliyekê wê bi fahmkirin û jîyankirinê di zikhev de wê bijî. Aqil wê weke ku wê, spinoza jî wê werênê ser ziman wê temenê bi wê fahmkirinê û bi wê xwe gihandina hemû fahmkiriinên di jîyanê de jî bê. Wê bi wê re wê, temenekê kirinê ê jîyanî wê bi xwezayî wê bi mirov re wê derkeve li pêş. Mirov û aqil, aqil û jîyan wê hev fahmbikin û wê hev hildina li nava hev. Wê di wê temenê de wê, bi wê re wê êdî wê pêvajoyek fahmkirinê wê bi wê re wê, di rengekê de wê bijîn.

Di demên hemdem de wê mirov wê bi aqil wê bijî. Wê li ser aqil re wê xwe perwerde bikê û wê bi wê re wê pêşbixê. Ev pêşxistin wê têkiliya mirov û aqil a bi hev re di temenê jîyankirinê de wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê di aslê xwe de wê, pêvajoyên fahmkirinê ên demên hemdem wê li ser wê temenê wê di awayekê de wê, êdî wê pêşkevin û wê derkevina li pêş. Di demên hemdem de wê haşîrûnaşîrbûyîna mirov zêde bi aqil û bi aqil hewldana dîtina pêşîya xwe wê weke ku wê li ser wê temenê bi jîyankirinê wê nûka pêvajoyek wê ya giring a jîyankirinê wê pêşkeve. Aqil wê sînore wê yê pêşketinê wê nebê. Hertimî wê, pêşde wê herê. Wê çavkaniya wê jîyankirin û bi wê azmûnên me yê jîyanî bin. Lê bi wê re mirov wê bigihêjê hizrên cihê ku mirov wê, bi temenî wê bi wê re wê weke ku wê çawa wê ji ji dînyayê herê fezeyê wê di rengekê de wê, xwe bi wê re wê, pêşde bibê wê bibê.

Mirov bi aqil dibînê û ew çawa dibînê wê di awayekê de lêdipirsê. Lêpîrsîn wê temenekê bi wê ya ku ew dizanê jî wê temenê hizirkirinê bi ber ya baştir de wê bide çêkirin bê. Wê lêpîrsîn wê weke temen û çerçoveyek felsefeyî a hizirkirinê di wê temenê de wê biafirênê bê. Wê, li ser tiştê re wê pîrsîna pîrsê weke çî çî ya wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê bibê. Di pêvajoyên dîrokê de wê, li ser temenê fahmkirinê wê lêpîrsînên li ser mirov re wê, dem bi dem wê bibin. Lê her dem wê ya din jî wê di temenê fahmkirinê xwe de wê bi bandûr bikê. Wê ji aliyekê ve jî wê ji wê re wê bê temen.

Felsefe wê weke têgînê zanînê a lêpîrsînê ku wî çawa wê bi wê re wê bigihijê li fahmkirina tiştê û rewşên dijî bê. Wê di wê temenê de wê weke yê ku ew dijî jî mirov wê, hebê û wê, xwediyê hebûna xwe bê. Wê di wê temenê de wê, çendî ku wê mirov wê bi mejî û hişê xwe wê bihizirê weke zindiyek bi aqil wê, di temenê de wê di nava felsefeyê de wê weke mijare wê hizirkirina wê jî biafirênê bi hebûna xwe re. Mirov bi aqil re tiştê weke hebûna derkdikê. Wê bi wê derkkirinê wê di xwe de wê bi wê re wê bigihijê fahmkirinê a di derbarê de. Di demên kevnera de wê felsefe wê pîrsên weke mirov çî ya wê bikê û wê di wê temenê de wê li ser çawa jîyankirinê re wê li ser têgînên weke rewîstê û hwd re wê bi wê re wê bihizirê. Hizirkirinên sokrat, platon û heta aristo wê warê de wê, temen û çerçoveyek felsefeyî biafirênin. Di demên serdemên navîn de wê, mirov wê weke kirdeyek jîyanê wê çawa wê bijî û çawa divê ku ew bijî wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di dewama wê de wê bi wê re wê lê were lê hizirkirin.

Di demên hemdem de wê mirov wê, bi aqilê rasyonal re wê çawa wê bi temenekê wê bi aqil bûnê di xwe de wê pêşbixê û wê bi aqil wê rast were fahmkirin wê bi wê li ser wê were sekin in. Di mijara fahmkirinê de wê, di demên hemdem de wê mirovê hizra mirovê azad û bi keseyet wê hin bi hin wê di wê temenê de wê pêşkeve û wê lêgerînên bi aqil wê li ser wê temenê wê bi mirov û aqilê mirov re wê bibin. Di demên hemdem de wê têgînên weke bi zanyarî weke civaknasiyê, derûnî, dîrok û hwd wê bi gelek şaqên din ên zanyarî re wê di çerçoveya jîyane mirov a takekesî û civakî de wê pêşkevin û wê bixwezî ku ew temenekê rast ê fahmkiriinê û pêşketinê bi wê re bidina çêkirin. Bi wê yekê, di demên hemdem de wê felsefe û mirov wê, hevdu baş fahmbikin.

Mirov wê weke ku wê di her demên bûhûrî de wê weke kirdeya hizirkirinê wê biafirênê wê di demên werin de jî wê bi hebûna xwe re wê heman weynê wê bi bûna kirdeya hizirkirinê û çavkaniya wê bi

jîyankirina xwe re wê biafirênê. Aqil wê, weyna xwe ya fahmkirinê wê bi mirov re wê li ser wê re wê hertimî wê bi wê re wê werênê li cih.

Abdusamet Yigit

Destpêk: felsefeya mirov

Dema ku em bahsa mirov bikin em di çî temenê û rengê bahsê bikin wê di serî de wê, weke mijarek felsefeyî a zêde komplika wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Her çendî ku wê bi dîmenê wê dema ku mirov li mirov binerê wê weke zindiyekê wê, di wê temenê de wê, weke bi hesanî wê were dîtî û fahmkirin wê, were berçav. Lê dema ku em hinekî bi felsefeyê di mijarê de kûr dibê wê, dibînê ku wê mijar wê hinekî wê zêde tevlihev û komplika bê. Di felsefeya mirov wê, dema ku wê di çerçoveya demên kevner a de wê were hildan li dest de wê, zêdeyî bi dîtbar wê weke ku wê çawa wê were dîtî wî di wê temenê de wê, weke zindiyekê wê bê hildan li dest.

Di serî de mirov wê bi funksiyonên xwe yê weke zindiyê wê bi wê re wê were lê hizirkirin û wê di wê temenê de wê bi wê re wê were fahmkirin. Di dewama wê de mirov, dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê fahmbikê ku wê mijare mirov wê weke mijarek zêde giring wê di wê temenê de wê, xwe bide dîyarkirin.

Di serdemên hemdem de wê dema ku wê bahsa mirov wê were kirin wê, di temenê li ser maf û azadiya mirov a ku ew bi wê heya re de wê, were ser ziman. Arne Næss wê dema ku wê têketina li şîroveyên li ser hebûna mirov wê bikê wê ji hizrên spinoza wê dest bikê û wê, di bin têtî û navê 'mîrovê azad' de wê, li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê, mirov wê, di wê rengê de wê, di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, mirov wê, di wê rengê de wê di nava felsefeyê de wê, weke ku em dibînin wê ji

du aliyân ve wê bi xosletên xwe re wê were dîtin û kifşkirin. Yek wê ji aliyê funksiyonaliya xwe ve bê. Ku wê weke bi hizirkiriinê wê ji nava zindiyên din wê cihê bibê û wê were û derkeve li holê bê.

Marks wê dema ku wê gotina 'beyenîbûnê' wê werênê ser ziman wê ji aliyekê ve wê temenê wê goitna xwe ya beyenibûnê wê li ser ji xwezayê bi aqilbûn û dûrketina mirov re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê ev wê bi wê re wê derkeve li pêş.

Di demên felsefeyê de wê, di têtînek bi dualiteya nava beden û gîyanê û ankû beden û zêhnê û hwd de wê, di renekê de wê bi wê re wê li wê bê hizirkiriin. Di felsefeya platon de wê, têtîliya nava gîyan û bedenê wê, têtînek dualiteyî ku wê ji aliyekê ve jî wê weke ku mirov wê kifşdikê wê çavkaniya wê hizrên dualisma Zerdeşt ku wê berî wê di renekê de wê were ser ziman jî bê.

Her timî wê têtînek gîyanî wê di wê temenê de wê weke ku wê aliyê mirov ê dihizirê wê bi xwe re wê nimînê bikê wê were dîtin û wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê mijara gîyanê wê ji aliyekê ve wê weke ku mirov wê dibînê wê bi temenekê wê li ser hişmendiyê wê bê rûnandin bê. Wê bi encamên wê re wê biafirê û wê bê hanîn li ser ziman bê. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare gîyanê wê di wê temenê de wê weke têtînek bi zêhnî û hişmendî ku wê di laşekê weke bi ew bi cih bûya wê li wê were lê hizirkirin. Gotinên weke ku wê di felsefeyên asya dûr û mesopotamikî ên weke 'gîyan ji laş derdikeve' û hwd wê di temenê de wê têtînekê wê ji aliyekê ve wê, bi xwe re wê di renekê de wê werênina ser ziman.

Di aslê xwe de wê di wê rengê de wê mijare gîyanê wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi mirov re wê weke çerçoveyek hebûnî wê were ser ziman. Di wê temenê de wê mirov wê, weke ku ew xwediyê hebûnekê bi bedenî a fîzîkî bê ku ew li dunyayê di nava şert û mercên fîzîkî ên dunyayê de dikarê bijî wê hebê. Wê di wê temenê de wê xosletên fîzîkîya hebûnî a laş wê li ser çerçoveyek rasyonali ew bi xosletên jîyane li dînyayê heya ku ew dijî re wê di renekê de wê were lê hizirkirin. Lê gîyan wê ne wûsa wê were lê hizirkirin û tefkirkirin. Wê di temenekê de wê weke têtînek ku ew ne bi laş re dibîn û ne jî bi laş re dimirê wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke ku wê were lê hziirkirin.

Di nava kurdên êzdayî de wê, gotina weke destpêka bûyîna mirov wê di renekê de wê, weke ku wê were dîtin wê bi têtîna bûyîna mirov a ji

êgir wê were hanîn li ser ziman. Di olên semitikî de wê bi têngîna bûyîna mirov ji hariyê wê were ser ziman. Ev wê, di rengekê de wê bi vegotina 'adam û hawa' re wê weke ku wê dibînê wê were hanîn li ser ziman. Di wê de wê bi kortasî wê di wê rengê de wê were ser ziman ku wê laşê adam wê were çêkirin û piştî xwûdê wê gîyanê li wê bicih bikê. Ev di şêwayekê de wê di nava mîtoolojiyên sumeriyên de jî wê di reng û awayekê de wê weke ku mirov kifşdikê wê hebê û wê di reng û awayekê de wê were ser ziman.

Di wê temenê de wê mijare bûyîna hebûna laş û hwd jî wê di wê rengê de wê çawa wê bibin û wê hebin û wê bijîn wê li wê were lê hizirkirin. Di serdemên navîn de wê bi zêdeyî wê di wê temenê de wê şîroveyên ku wê werina kirin wê di rengekê de wê werina dîtin. Lê di rengekê de wê, di wê temenê de wê, 'beden bi gîyanê divejê' û hwd wê, di rengekê de wê, were ser ziman. Filosofên olî ên weke **Thimasê Aquinayî** jî wê di rengekê bi wê rengê de wê li hebûna bi têngîliya bûyîna laş bi gîyanê û ankû bi jîyanbûna laş bi gîyanê re wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê di wê rengê de wê weke ku em di demên serdemên navîn de wê dibînin wê hinek nîqaşên li ser hebûn û gîyanê re wê bi têngîna darêjkê re wê bibin. Wê di wê rengê de wê, 'ku darêjk nebe wê ti tişt wê di xwe de wê nebe' re wê di wê temenê de wê bi wê re wê bihizirê. Nîqaşên li ser darêjkê ên di wê temenê de bi hebûnê û weke nîşanaka hebûna hebûnê ku wê bibin jî wê aristo wê di reng û awayekê de wê, destpêkekê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê bide kirin.

Di nava felsefeyê de wê, di wê temenê de wê, têngîna 'xwezayî mirov' û ankû 'xwezayî jîyanê' û hwd wê di wê temenê de wê di awayekê de wê bibê û wê li ser wê re wê li lêgerîna destpêka jîyanê a ji wê were lê hizirkirin û ankû li wê lêgerîn. Di wê temenê de wê, minaq wê dema ku wê di nava teroyên fîzîkî de wê, bi têngîna fezeyek bi sînor re wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê di cih de wê, ew destpêk li ser çî temenê bû û çavkaniya wê çî bû? Ber wî destpêkê çî hebû? Wê di wê rengê de wê pirs wê li ser wê re wê bi xwezayîya jîyankiriinê û hebûna heyê re wê di wê temenê de wê di mejîyan de wê biafirê.

Di nava jîyanê de mirov wê, ji dayikek û bavekê wê bibê. Wê di encama têngîliyên wan ên zayendî ên bi hevdû re wê bibê. Di wê temenê de wê ev wê, weke aliyekê ku wê ji wê têngîliyê ku wê aliyek wê jin bê û aliyê wê mêr bê û ankû wê aliyek mêr bê û aliyê wê nêr bê wê bi wê re wê

di encama wê de wê hem zindiyên nêr û hem jî yên mê wê ji wê têkiliyê wê biafirin.

Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, mijare hebûnê û destpêka wê û bûyîna wê bi wê re wê were dîtin û wê were ser ziman.

Mijare hebûnê wê û bûyîna wê di wê temenê de wê di hizirkirinên mirovan de wê hê jî wê gelek nepeniyên di temenê xwe de bi nezanînê wê bi hawênê. Ber vê yekê wê, cihê nezanînê wê bi gotina 'xwûda' re wê bê tişî kirin. Di wê temenê de wê ew jî wê di wê rengê de wê dema ku wê were ser ziman wê bi wê were gotin ku 'xwûdê gotîya bibe û ew jî bûya' re wê were hanîn li ser ziman. Di nava têkiliya gotinekê de wê di wê temenê de wê û hebûna bi fîzîkî a heyî wê çawa wê salixkirinek wê bi wê re wê bi wê were ser ziman wê weke pîrsek ku wê bêbersiv jî wê bimênê bê.

Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê li nîqaşên li ser hebûna mirov û jîyane mirov li navaroka wan dinerê wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê, dibînê ku wê li ser wê temenê nepeniyê re wê, di dîmenekê de wê bibê. Piştê ku wê felsefe wê, derkeve li pêş û demêin wê destpêbikin û de wê, di nava jîyanê de wê, tiştê ku ew hebê wê bi darêjk bê wê bi wê rengê wê li wê were hizirkirin. Wekî din tiştê ku ew darêka wê nebê wê, di wê temenê de wê ew weke neyî wê were dîtin. Di nîqaşên di serdemên navîn de ên ku wê li ser hebûna felsefeyê hebûnê re wê werina kirin wê di wê temenê de bin. Aliyekê wan ê din jî wê di wê temenê de wê, di wan nîqaşan de wê çavkaniya wan wê di serî de wê, têgîna afirandinê a ku ew berî wê demê di nava têgînên baweriyê de ku ew heya ser ziman jî bê. Wê di aslê xwe de wê, ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê, mijare hebûn û nebûnê wê di wê temenê de wê bi wê were nîqaşkirin. Di felsefeyên rasyonel de wê piştî demên kevnera wê weke ku em di nava têgînên marks ên di çerçoveya têgîna 'felsefeya alman' de ku wê bihizirê û wê nîqaş bikê jî wê hinekî wê li ser wê temenê bê. Di wê rengê de wê nîqaş û têgînên nepenîparêz wê çawa wê bi têgîn û çerçoveyekê wê bê ser ziman û were fahmkirin wê li ser wê di wê rengê de wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê li şûna têgîna razber a mirov wê li ser temenekê şenber wê çawa wê were fahmkirin û wê bi wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê, bixwezê ku ew di temenekê de li wê bihizirê û werênê ser ziman.

Di têgînên rasyoneli de wê weke ku wê bi felsefeyê re wê bi hebûna mirov wê were lê hizirkirin wê weke 'encama pêvajoyekê' wê li lê were

lê hizirkirin. Marks wê dema ku wê mirov wê werênê ser ziman wê, weke 'berhama şertûmercên xwe yên jîyankirinê' wê lê were lê hizirkirin û wê hanîn li ser ziman. Di wê temenê de wê li ser pêvajoyekê wê li lê were lê hizirkirin.

Di aslê xwe de wê mijare fahmkirina mirov û aqilê mirov û hwd wê, di wê temenê de wê, weke du aliyên mirov wê xwe bidina dîyarkirin. Felsefeya di derbarê mirov û felsefeya di hundirê mirov de wê ji hev cihê bin. Di wê temenê de wê felsefeya di derbarê mirov de wê li ser temen û esasê ku ew çawa jinbûya û çawa heya û li ser çi şertûmercê heya û bûya û hwd wê bi wê re wê li lê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê fahmbikê. Aliyê din jî wê di wê rengê de wê di xwe de wê mirov wê li tiştê çawa binerê çawa fahmbikê ku ew heya, çawa bi wê xwediyê nerinekê ya wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Li ser wê temenê bi nerîna mirov a şubjeyî û objeyî wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê, di çerçoveya di xwe de bûna xwediyê felsefeyê û zanînê û hwd re wê li lê were lê hizirkirin. Mirov weke zindiyekê ku ew dihizirê, bi hiş a, dibêjê, diaxifê û hwd bê. Wekî din di dewama wê de wê, karibê bihizirê, hişbikê, bi hêst bibê. Di wê temenê de wê weke aliyna ku ew bi wê heya bê.

Di nava têngîna zindiyî û mirov de wê, nûansek cihê a piçûk wê hebê. Di hemû zindiyên de wê, êşkişandin, jîyankirin û hwd wê hebê. Lê bi mirov re wê tenê wê hizirkirin, axiftin, hîskirin, bi hêstbûn û hwd wê hebê. Di wê temenê de wê ev wê, weke aliyekê wê yê ku wê, ji wê werênê ser ziman. Mirov wê weke zindiyekê yekane ku wê ji şertûmercên xwe yên ku ew dijî wê fêrbûnê û wê xwe bigihênê hişmendiyê û bi wê temen û çerçoveyek hizirkirinê wê bi xwe re wê çêbikê bê. Di wê temenê û çerçoveyê de wê, ew weke xosletên mirov ê zindiyî bin.

Di nava pêvajoyên bûyina mirov de wê, weke aliyên ku mirov wê li wê bihizirê wê dema ku em li ser têngînên zerdeşt re hinekî li lê bihizirin wê zerdeşt wê weke mirov wê weke encama pêvajoyên xwe yên jîyankirinê wê di rengekê de wê bibînê. Di wê temenê de ew di awayekê ku ew bi gelek dîmanan di zikhevde ku mirov fahmbikê ew dixwezê wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê dema ku ew dihizirê wê, mirov di demekê de wê hebê û wê piştî ku ew mirov wê di dema din de wê nebê wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê, ew wê, bi dawîbûnê wê tenê wê weke bi dawîbûnek ku ew wê li ser hebûna mirov fîzîkî re ku ew dibê wê, werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de em wê dibînin ku wê di wê demê de wê li ser hebûna gîyanê û aqil û hwd re wê li wê were lê hizirkirin. Aqil wê weke bi temenekê wê xwediyê çerçoveyek bi fîzîkî ku ew heya wê karibê wê werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin. Lê mirov wê, dema ku ew mir wê piştî wê mirinê re wê gîyan wê bi aqil bê û ankû nebê wê ew di wê temenê de wê were dîtin ku wê li ser wê nîqaşê wê di nava xwe de wê bikin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di aslê xwe de wê di dewama wê de wê pêvajoya fahmkirina mirov wê li ser wê temenê wê di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê rengê wê di rengê de wê di pêvajoyên hizirkirinê de wê bide dîyarkirin. Î ro ku em ez bixwe jî li pêvajoyên bûyîna mirov dinerim ez wê dibînim ku wê xwediyê temenekê biofîzyolojîkî ku ew hertimî berê wê bi pêşde ya û diherikê bi pêş de bê wê hebê. Li ser wê temenê ez wê dikarim wê bêjim ku wê di wê rengê de wê, li gorî şertûmercên xwe wê bibê. Minaq em li ser têngînên weke yên peresendinê re wê dema ku em bi wê dihizirin wê di wê temenê de wê ew bi şûn ve çûyin wê nebê. Di nava hizirên weke yên ku wê bi pêvajoyên zinditiya mirovî re wê, werê ser ziman ku wê ji piramidan wê heta roja me wê pêvajoyên ku wê derbas bibê wê bibê. Di her demê de wê weke xwe bibê û wê ji xwe bibê. Minaq di roja me de wê mirov wê hebê. Berî mirov wê, pêvajoya mirov a homo-sapiens wê hebê. Berî wê jî heta ku wê herê demên zindiyên din weke meymunan ku ew ser çar lingan di nava xwezayê de wê bin wê herê. Lê ne di wê dema piramidên destpêkê de wê ji wan wê mirovek wê werê dînyê û ne jî wê ji mirovên roja me wê piramidek ji wan demên berê xwe û weke wan û di asta pêşketina wan fîzîkî û hwd de wê were dînyê. Wê her tişt wê di asta xwe de wê di reng û awayekê de wê bibê û wê were dînyê.

Ev wê têngîna me ya ku me berê jî çend cihan wê hanî ser ziman wê hert tişt wê di asta xwe de wê were û bibê wê di wê temenê de wê temenekê hizirkirinê wê bi xwe re wê di wê temenê û mijarê de wê di wê rengê de wê bide dîyarkirin. Weki din wê jî mirov dikarê wê di regekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara zindiyên ku ew di wê temenê de ew hena wê di wê temenê de wê weke aliyekê wan ê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê hebûna zindiyî wê di wê temenê de wê xwediyê şêwa û

pêvajoyên xwe yên pêşketinê bê. Di pêvajoyên pêşketinê de wê rewşa hebûna fîzîkî wê temenê wê biafirênê. Ew pêvajoyên fîzîkî wê di xwe de wê, bi gûharîn û afirînên demkî re wê bibê. Wê di wê rengê de wê temen û awayekên hizirkirinê wê bi xwe re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê biafirênê û wê werênê ser ziman.

Di rengekê din de jî wê mijare hebûna mirov a fîzîkî û ya têgînî wê dema ku mirov wê li wê dihizirê wê di wê temenê de wê ya fîzîkî wê di rengekê de wê temenê wê biafirênê bi pêvajoyên xwe yên afirînê. Di dewama wê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê werênê ser ziman ku wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê giirng wê di wê rengê de wê di awayekê de wê weke ku wê biafirênê bê.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hebûnê wê di wê rengê de wê, di wê temenê de aliyê fîzîkî wê bi darêjkî û heyînîya xwe re wê di wê rengê de wê, weke temenekê wê yê aliyê aliyên din ê têgînî û hwd jî wê hebê.

Di nava pêvajoyên dîrokê de wê li ser temenekê fîzyolojikî û têgîna wê re wê dema ku em bi wê dihizirin wê di nava şertûmercên xwe de wê çawa wê bê xwediyê pêvajoyên bûyînê û wê bi wê re bi aqilbûnê û hwd re wê hin bi hin wê weke kirdeyek aktiv a jîyanê wê xwe di wê rengê de wê bide dîyarkirin wê karibê bi wê were were kifşkirin.

Di nava têgîna mirovî de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê têgînek bi hiş a mirovî a razber wê di nava hizirkirinê de wê ji demên hizirkirinê ên berî demê ên şariştaniyê û heta demên wê yên destpêkê wê di rengekê de wê weke ku wê biafirê. Wê di wê pêvajoyê de wê ew mirovê razber wê weke têgînek serxwezayî, serdûnyayî û hwd re wê hebê û wê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê bê. Di mitolojîyan de wê, di temenek gerdûnê de wê jîyankirina dervî dûnyayê û hwd wê, di wê temenê de wê, bi xosletên cihê salixkirin û hwd wê bi wê re wê li lê were hizirkirin. Pêvajoyên hizirkirinê wê di her demê de wê li gorî xwe wê, têrbûnekê bi fahmkirinê wê li ser temenek fîzîkî û pêvajoyên wê yên pêşketinê de wê bide dîyarkirin. Ev wê dema ku wê heta demên pêvajoyên demên kevnera wê were wê di wê demê de wê, êdî wê di wê mirovê razber de wê têgihîştina mirov şenber û di wê temenê de wê gihîştina li temenekê fahmkirinê wê bi wê re wê bibê. Wateya têgîna ji mirovê razber û ya mirovê şenber wê di wê temenê de wê ji hev cihê û wê, hinekî jî wê zêde komplika wê biwateyî bin. Li ser wê temenê wê dema ku em pêşî li têgîna mirov razber bihizirin wê di wê temenê de wê weke bi têgînên nepenî lê hizirkirin, bi çerçoveyek serxwezayî dihê bi watelêkirin û fahmkirin bê.

Di wê rengê de wê, li ser têtînek gîyanî ku ew dijî re wê ew wê di rengê de wê bi wê re wê were fahmkirin. Di dewama wê de wê têtîna mirovê şenber wê bi temenê fîzîkî û hebûnê wê li ser temenê sînorê wê yê fîzîkî û hwd re wê di reng û awayekê de wê bi têtînek rasyonali wê di rengê de ku ew were fahmkirin bê.

•
Ji mirovê razber bi ber mirovê şenber ve û yan jî ji mirov şenber bi yê razber çûyin

Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê ji mirovê razber û ber mirovê şenber ve wê çûyin wê bibê û ankû wê ji mirov şenber bi ber yê razber wê çûyin wê bibê wê, weke du têtîn û rengên fahmkirinê ên ku em hem di zikhev de wan fahmbikin û hem jî ji hev cihê bi serê xwe wan yek bi yek fahm bikin bin. Ji bo pêşketina mirov û pêvajoyên pêşketina mirov a bi aqil re wê ev herdû gotin wê di aslê xwe de wê wateyna wan ên giring wê hebin. Wê di wê temenê de wê di serî de wê, dema ku em, di wê temenê de wan li wan dihizirin em dibînin ku wê mijare salixkirinê wê di wê temenê de wê xwe di rengê de wê bide dîyarkirin.

BI dîmenekê hesan ê weke ku wê di demên felsefeyê de wê, ji aliyekê ve wê, were hanîn li ser ziman em dikarin bi wê rengê li ser têtînê re empatiyê dênin û wê werênina ser ziman ku wê, mirovê razber wê hinekî wê weke gîyan bixwe bê. Mirovê şenber jî wê weke mirovê bi laş, fîzîkî û hebûnê gîyanê de ku ew xwedî darêjk bê. Wê di wê temenê de wê, ev wê, di rengê de wê, di wê temenê de wê, di rengê de wê, dema ku em, mijarê li ser wê temenê wê fahmbikin wê di aslê xwe de wê aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê bide dîyarkirin.

Wê demê em di wê temenê de wê têtîna dualisma nava gîyan û bedenê û ankû zêhn û fîzîkê de wê di wê temenê de wê di rengê ku wê hertimî wê bi hev re wê hebin û wê bijîn wê karibê wê werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê mijare gîyanê wê di wê temenê de wê, dema ku em bi xoslet û rengê qarakterî wê werênina ser ziman wê ji aliyê xwe ve wê taqabûlî rewşa aqil, hiş, derûnî û hwd wê bikê. Pêvajoyên bi wê rengê di wê temenê de wê li ser wê aliyê razber re wê bibin wê, di wê rengê de wê, ji aqil bi ber hiş û derûniyê ve wê, çerçoveyek wê ya hizirkirinê wê hebê. Wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di aslê xwe de wê, mijare mirovê razber wê di wê temenê de wê di nava jîyane me ya şenber û ankû di hundirî mirovê şenber de wê, di wê

rengê de wê weke temenekê fahmkirina pêvajoyên jîyanê û jîyankirinê ên li ser temenekê bi hiş û azmûnî ku wê were fahmkirin jî bê. Wê di wê temenê de wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin.

Di mijare salixkirinên di wê temenê de em li ser hebûna razber re wê, di wê rengê de wê, bi aliyên têgînî ve wê, di dîmenekê de wê xwe bide dîyarkirin. Di wê rengê de wê di temenekê hizirkirinê de wê bi wê re wê werina ser ziman û wê karibin werina fahmkirin.

Di nava pêvajoyên hizirkirinê de wê, li dora hizirkirinê û ankû aqil wê di wê çerçoveyê de wê dîmenekê jîyanî ê bi fahmkirinê wê hin bi hin wê xwe di renekê de wê bide çêkirin. Wê di wê temenê de wê tiştên ku me di nava wê de wê weke bi hişkirina wê weke tiştên ku ew bizanînkirina jî bin.

Di renekê de wê dema ku em tiştê wê dihildina li dest wê bi hebûna wê ya fîzîkî û şenber a bûjenî re wê di renekê de wê hebê. Lê wê derkkiirna wê, hizirkirinên wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyên bi birîqîna wê re wê di renekê de wê werina dîtî bin. Di wê rengê de wê mijare derkkirinê wê wê rewşê de wê, dema ku wê li wê were lê hizirkirin wê bo ku ew levkirin di nava wê de wê were kirin wê, çawa wê weke ya heyî wê di heviyekiyekê de wê bibê û wê were dîtî û fahmkirin wê di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di mijare hizirkirinê a ku mirov wê di wê temenê de wê fahmbikê wê weke aliyekê wê yê giring wê werênê ser ziman ku wê xwe bi wê re wê di renekê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, mijare fahmkirinê a ji tiştê wê di şewayekê de wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê ku wê bi serê xwe wê, weke aliyekê bi pêvajoyên hizirkirinê ên fenomenî bin mirov dikarê wê fahmbikê. Wê dema ku mirov tiştê wê derkdikê ku em bi dîtina wê re wê çiqasî wê weke wê bikin jî wê di wê temenê de wê ew tişt wê pêwîstîya azmûnkirina wê hebê. Em dizanin ku kevirek heya û xwedî hebûn a. Lê ew kevîr wê dema ku em ji ardê di rajihinê de ku ew çendî giran de wê bi wê rahiştina me re wê ew were azmûnkirin. Wê di wê rengê de wê, giraniyên ku em wê di awayekê pîvanî de wê, bibin wê bi wê re wê karibê were hizirkirin. Giranî wê xwediyê şewayekê aritmaîkî û geometrikî ê fahmkirinê di temenê fahmkirina xwe ya di wê temenê de bê.

Ev wê bo hemû tiştê wê wusa bê. Bûjana di aqil de wê, di wê rengê de wê, xwediyê pêvajoyên xwe yên bi aqil bê. Em di dîmenekê de wê azmûnkirina bi wê dikin em wê weke wê fahmdikin em wê di nerînekê de wê dikin. Lê ji aliyekê din ve jî em wê dikarin wê fahmbikin ku ew wê weke pêvajoyek fahmkirinê a li ser wê aliyê hizirkirî û ankû razber re jî bê. Wê di wê temenê de wê, çiqas bi azmûnî me zanîya wê ew tişt wê di wê temenê de wê di dîmenekê de wê weke ku em wilqasî di reng û awayekê de weke ku em wê dizanin. Di wê rengê de wê, aliyekê din jî wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Ew jî wê ew bê ku wê dema ku me ew tişt weke wê azmûnkir wê ew tişt wê weke bi wan azmûnan wê xwediyê pêvajoyek azmûnî a bi fahmkirinê bê. Di wê rengê de wê ew wê, di wê rengê awayê de wê xwediyê çerçoveyek heyînî a fahmkirinê bê.

Wê demê azmûnên me wê di rengekê de wê, di wê temenê de wê, aliyekê teybet ê hebûnî wê di wê temenê de wê bi xwe re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê biafirênin. Ev jî wê, di wê temenê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Tişt dema ku ew heya wê bi hebûna xwe re wê hebê. Lê ya ku em dizanin wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê, li ser şewayên azmûnkirinên me re wê xwe bide dîyarkirin. Weke zindiyekê em dema ku em tiştêkê bi çavên xwe dibînin, destlêdidin, têjdikin, dirajihinê û hwd de wê, di rengekê de wê azmûn dikin. Di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê giirng wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, ev wê di nava têkiliya me ya hebûnî a zindiyî de wê weke aliyekê ku mirov wê di serî de wê bi hebûnî wê di wê temenê de wê li ser temenekê azmûnî wê fahmbikê bê. Di wê rengê de wê, tiştên ku em weke azmûn dikin wê weke tiştêna hena wê di hişê me de jî wê bi fenomenî wê xwdiyê hîs û hîsîyetek ku ew hena bin. Wê di wê rengê de wê bi wê re wê, ew wê, bi wê re wê, di rengekê de wê, xwe di awayekê de wê, çawa bi çerçoveya xwe ya fenomenîyî wê xwe bide dîyarkirin wê bi wê re wê di rengekê de wê karibê were dîtin û fahmkirin.

Di aslê xwe de wê di wê rengê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê bi wê re wê, li ser wê re wê biafirê. Tiştên ku me ew azmûnkirina wê ji gelek aliyên ve wê li ser xêva me wê xwedî bandûr bin. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê fahmbikê wê xwe di wê rengê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê mijara fahmkirinê a di wê temenê de wê, di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Hebûna me ya zindiyî wê, di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, mirov nikarê wê tenê wê weke di temenekê fahmkirinê a ji rewşa dervî me bi derkî û ankû rewşên din ên weke tenê bi dîtbarê ku mirov bi wê dibînê re wê bi tenê wê fahmbikê. Wê ji wê zêdetirî wê hebûna me ya zindiyî wê, weke aliyekê din ê duyem wê xwe bi me re wê bide dîyarkirin. Wê di wê temenê de wê, ya ku wê zindiyî wê di nava xwezayê de wê, bikê temenê jîyanê de wê ew rewşa wê bê. Di wê rengê de wê di awayekê de di nava aliyê razber û yê şenber de wê, di wê temenê de wê pêwîstiya têkiliyek teybet a bi fahmkirinê wê di wê temenê de wê hebê.

Di wê rengê de wê, di wê rengê de wê, hebûna jîyanê wê, di wê rengê de wê, dema ku mirov wê, bîrê ser ziman ku mirov dijî wê dikarê bibînê, hîsbikê, bixwê, vexwe û hwd, tiştên weke wan bikê. Di wê rewşê de wê demê wê rewşa jîyankirinê wê di wê temenê de wê temenê hebûna me ya fîzîkî a jîyankirinê jî wê di wê rengê de wê bi xwe re wê di awayekê de wê weke ku wê biafirênê.

Di wê rengê de wê, jîyankirin wê li gorî xwezayê wê çendî wê karibê di temenekê 'xwezayî' de wê were fahmkirin û wê karibê were ser ziman? Di aslê xwe de wê, dema ku em li wê temenê dihizirin wê di wê rengê de wê hebûna jîyanî wê li gorî wê xwezayê ku ew di nava wê de dijî wê, di rengekê de wê di dîmenekê ne xwezayî de jî wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Di nava felsefeyê de wê, li ser wê têgîna xwezayê mirov wê, were sekin in û wê hewlê dayin ku ew di awa û rengekê de wê çawa wê bi derfet bê ku ew were fahmkirin wê li ser wê bisekin in û wê werênina ser ziman. Di wê temenê de wê, weke ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman wê pirsê pêşî wê di wê temenê de wê, mirov wê bi derfet bê ku ew dervî demê û mekanê bijî bê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, di nava jîyanê de wê li ser wê temenê bi wê hizirkirinê re wê bersiva pêşî wê ew bê ku ew wê girêdayî hin şertûmercên xwe yê jîyanî ku ew bi jî bê. Di

wê temenê de wê, ev şertûmerc wê ji aliyekê ve wê weke temenê jîyankirina mirov bê.

Aliyê din jî wê di dewama wê de wê mirov wê, weke ya ku wê mirov ji nava xwezayê zindiyên din wê cihê bikê jî wê di wê temenê de wê, di renekê û awayekê de wê weke ku mirov dikarê wê werênê ser ziman. Mirov wê ji zindiyên din cihê wê fêr bibê, bihiş bibê û wê bi hişê xwe wê bidest pêşxistina kirinên ku ew di wê temenê de wan bi azmûn dikê bikê bê. Di wê rengê de wê, weke ku wê bi gotinek gelemperî wê were ser ziman ku mirov wê, bi aqilê xwe wê bidest kirina tiştan wê bikê. Minaq wê dema ku wê mazrabkekê wê çêbikê û wê biwê re wê, xwe biparêzê wê weke aliyekê ku mirov dikarê wê werênê ser ziman. Li ser aqilê xwe re wê bi karîgerya destî û hwd re ku wê çawa wê, bidest bikarhanîna tiştan di jîyane xwe de bikê wê temenê cihêbûna wî ya ji nava xwezayê din a zindiyên bê.

Di wê temenê de wê, mirov wê bi wê re wê pêvajoyên jîyankirinê wê êdî wê bi wê re wê bijî. Wê fêrî ji xwezayê xwe sûdgirtinê wê bibê. Di dewama wê de wê, bi wê re wê fêrî çêkirina tiştan wê bikê. Çêkeriyên bi destî wê weke aliyekê pêşî ku mirov wê bi wê re wê, xwe pêşbixê bê. Wê weke teknika pêşî a ku mirov wê bi wê bidest jîyankirinê jî bikê bê.

Di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê, dikarê wê bi wê re wê di renekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Nîqaşên felsefeyî ên li ser hebûn û xwezayê mirov

Gotina xwezayê mirov wê, di nava felsefeyê de wê, piştî pêşketina aqilê felsefeyê ê rasyonel û pê de wê zêdetirî wê di wê temenê de wê bê bilêvkirin û ser ziman. Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê di dewama wê de wê hinekê li wê gotinê dihizirin wê di wê temenê de wê çawa weke zindî wê hebê wê bi wê re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Lê ji gotina xwezayê a ku wê li ser temenê aqil re wê were fahmkirin wê di wê rengê de wê, bi temenekê dîtbarî wê ji gelek aliyên ve wê gelek tiştên bi têgînî ku wê ji wê werina fahmkirin wê hebin.

Minaq mirov di nava jîyane xwe ya asayî de wê, têgîna bi gotina 'xwezayê mirov' re wê weke 'li gor xwezayê bûnê' û ankû 'li dijî xwezayê bûnê' û hwd wê di reng û awayekê de wê bikarbênê. Di wê temenê de wê di wê rengê de wê, têgîna gotina xwezayê wê di serî de wê,

weke ya bi temenekê funksiyonî ku mirov wê dikarê bikê, ya ku wê weke ji destê mirov wê were, ya ku wê bi xûyî wê ji wê were fahmkirin û hwd wê di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Minaq di têtîna hovitiyê de wê bi xwezayî wê were fahmkirin ku wê zindiyek wê hêrîş bikê.

Ev wê ji aliyekê ve wê weke aliyekê bi wê hizirkirinê ê ku mirov wê dikarê wê di rengekê de wê fahmbikê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê karibê di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Kirinên di wê temenê de wê hinekî jî wê bi têtîna xwezayê re wê werina ser ziman wê ji aliyekê ve wê bi temen û têtîna xûyî û hwd re wê were ser ziman. Di awayekê de wê piştî ku mirov wê biazil bê û wê bidest bi aqil fahmkirina xwezayê bikê wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê nêzîkatîya wî yên li zindiyên din wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, karibê were fahmkirin. Minaq gûr weke bi harbûnê, hevok bi haş û di xwe de di aramiyê de bûnê, şer bi hêrîşkirinê, xezal bi bazbûnê hwd ku wê werina salixkirin wê ev rengên fahmkirinê wê di aslê xwe de wê ji aliyekê xûyî ku wê di wê temenê de wê karibê were fahmkirin jî bê.

Di demên felsefeyê de wê weke ku em bi hizrên felsefeyên demên kevnera re jî wê dibînê wê li ser temen û rengekê hizirkirinê ê weke bi xosletê û rengekê funksiyonî wê bê hildan li dest û fahmkirin. Aristo wê di nava hizirkirin û têtînên xwe de wê hinekî wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê, xoslet wê di awayekê de wê bi azmûnkirin, fêrkirin û ghiştina wan a di wê demê de wê di rengekê de wê weke ku wê bibê. Di wê rengê de wê di awayekê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê minaq wê dema ku wê bi têtînê wê xosletên weke vajî û yên lêhatî ku wê were hizirkirin jî wê bi wê têtînê wê were lê hizirkirin. Ya lêhatî wê weke ya li gorî wê a rast wê were ser ziman. Rastbûn wê hinekî jî wê di nava têtîna xwezayê a di wê temenê de bi fahmkirina wê re wê di rengekê de wê weke kirdeyek bi fahmkirinê re wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin jî bê.

Di temenekê xwezayî de wê dema ku wê mirov wê fahmbikê wê di rengekê de wê dikarê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê, bi têtîna xwezayê wê hemû zindî wê di awayekê de wê li ser wê têtîna xwezayî a ahengî û hwd re wê xwediyê pêvajoyên xwe yên pêşketinê ên li gorî wê bê. Ev wê, bo her zindiyê wê

di renekê de wê weke wê û wê weke ku wê were fahmkirin wê li gorî xwezayê wê di renekê de wê bi wê re wê, di temenekê de wê bibê û wê karibê wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê dema ku wê aristo wê, li ser têngîna darêjkê re wê bihizirê wê bi gotina darêjkê wê xwezayê xwe wê bide dîyarkirin re wê bi wê re wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê di nava têngîna jîyanî, zindiyî û hwd de wê, qatagorizekirin wê di renekê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di aslê xwe de wê di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara hizirkirinê wê di wê temenê de wê, di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Li ser têngîna xwezayê re wê dema ku mirov wê bihizirê wê di wê rengê de wê, di jîyanê de wê her tişt wê ber ku wê di pêvajoyekê gûharînê de bê wê ew têngîna xwezayî jî wê di pêvajoyekê vegûhar a bi xwe re bê. Wê li ser wê re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê xwediyê renekê hizirkirinê û pêvajoyên xwe yên fahmkirinê bê.

Di wê temenê de wê dema ku wê li ser têngînen xwezayê ên mirov re wê were hizirkirin wê di demên hemdem de wê weke ku wê freud bi têngînek derûnî weke bi 'egoyan' re wê werênê ser ziman, hobbess li ser temenekê li xwebûnê û hwd re wê werênê ser ziman. Wê di wê rengê de wê, salixkirinên li ser xwezayê mirov re wê bi wê re wê di renekê de wê, were hanîn li ser ziman.

Minaq wê dema ku wê aristo wê li mirov di hizirê wê, di temenekê de wê têngîna mantiqê wê weke bi temenekê hêzî a mirovê û ya bi wê a aqilmeşandinê û hwd re wê, di renekê de wê werênê ser ziman. Hobbess wê bi **gotina** 'leviathan' re wê di rengê de wê bixwezê wê bi temen bikê û wê werênê ser ziman.

Lê di aslê xwe de wê, xwezayê mirov wê, di renekê de wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê, di çawa wê were fahmkirin wê pirr zêde wê ji wê zêdetirî wê nêzîkatîyek fahmkirinê wê ji mirov wê bixwezê. Di nava jîyanê de wê têngînen weke yên li ser xwezayê ên bi hizirkirinê wê li ser awayekê ku wê bi rengê di nava xwezayê de weke xwe bijî wê, were fahmkirin û nêzîkatî lê kirin wê were ser ziman. Di wê temenê de wê, di demên hemdem de wê, gotina 'mirov ya çêtir ji xwe re dizanê' wê di wê temenê de wê weke gotinek ku wê hinekî jî wê bi kirpendinên li temenekê xwezayî wê di awayekê de wê bikin bin.

Di nava felsefeyên rewîstî de wê di demên hemdem de wê weke ku em bi zêdeyî li ser felsefeyên bawerî û hwd re wê dibînin wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Wê kirinek ku mirov ew kir wê di xwezayê mirov de wê hebê wê, bi wê re wê di rengekê de wê were lê hizirkirin. Minaq wê weke ku wê Hobbes û hwd wê bikin wê, li ser têngîna 'başî' û 'nebaşîyê' re ku wê ew di xwezayê de wê hebê û ankû wê nebê wê, bi wê re wê bi têngînek darazî wê di wê rengê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Lê di çerçoveya xwezayê de wê dema ku mirov wê werênê ser ziman wê bi zêdeyî wê li ser temenekê fahmkirinê ku mirov wê di wê çerçoveya xwezayî de wê fahmbikê wê, bi awayekê objektîvî jî wê di rengekê de wê, karibê biwê re wê were lê hizirkirin.

Li ser zindiyekê weke mirov re li ser têngîna 'başî' û 'nebaşîyê' re li wê hizirkirin wê di rengekê de wê, weke aliyekê din ê teybet bê. Wê di wê rengê de wê, ev wê, dema ku mirov wê weke mirov kirinek kir wê bi wê re were pênasekirin wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê fahmkirinê bê.

Weke têngînek bi intibayî wê di wê warê de wê, di çerçoveya rengê fahmkirina xwezayî de wê bi 'ya ku ew ji hundurê mirov dihat' re wê di rengekê de wê, bi wê re wê, di wê temenê de wê, ew wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Wê dema ku ew ji hundur hat wê demê ew di xwezayê de heya wê weke întibayek fahmkirinê wê bi wê re wê bi temenekê darazî û ankû aqîlekê darazî wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Aliyên ku wê Hobbes û hwd wê li wê bihizirin ku ew li ser mijare xwezayê mirov di hizirin wê di wê temenê de wê bi temenekê darazî ê ku mirov wê di rengekê de wê, fahmbikê bê.

Di awayekê de wê, cihê rengê hizirkirina darazê û têngîna xwezayê wê çiqasî wê di hev de û ankû wê bi hev re wê hebê? Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê felsefeyê ku mirov wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê jî bê. Di mijare hizirkirinê xwezayî de wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê dikarê wê bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê mirov dikarê wê fahmbikê ku wê, aliyekê din ê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê bihizirê wê, rewşa rengê tevgerî ê bi dîtbarî wê bi wê re wê karibê wê bi hizirê. Xosletê zindiyên weke hêrîşkar û yên weke di rewşa xwe de ku mirov di wê temenê de wê bi bîr bikê wê weke ji xwezayê wan ew dihê wê di wê temenê de wê, were lê hizirkirin. Lê ew zindiyê di rewşa xwe de jî wê, dema ku ew hîskir ku ew xateriyek hat ser jîyane wê dikarê weke hêrîşkar bibê. Di wê rengê de wê,

di renekê de wê bi şewayên xwe parastinê û hwd re wê, dikarê wê di renekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Zindî di wê rengê de wê bi xosletên xwe re wê di renekê de wê hebin. Wê dema ku wê tayrek wê bi firê wê ew wê weke di xwezayê wê de wê hebê. Wê dema ku wê mirişkek hêkê bikê û çelekek wê bizê û wê bi rengê zabûnê wê çêliya xwe wê werênê ser ziman wê ew weke renekê xwezayî ê ku ew bi wê çerçoveya wê hebûnîya wê ya zindiyî û awayê wê yê ku ew bi wê heya re wê were fahmkirin. Ev wê di awayekê de wê, ne tenê wê di nava zindiyên de wê di nava şînaşîyan de jî wê di wê temenê de wê, li ser xosletên wê re wê, di wê rengê de wê, dikarê wê werênê ser ziman. Şeker şêrîn a, lêmon miz/tirş a, simak tirş a, agir di şawitênê û hwd wê di temenê de wê ev wê li ser wan rewşên ku ew dibin re wê bi xosletên wan re wê di temenê û awayekê xwezayî de wê, bi wê re wê, di renekê de wê were fahmkirin.

Di çerçoveya têgîna xwezayê de wê, di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, di wê şewayê de wê mijare hizirkirinê wê di wê temenê de wê, bi mirov re wê were ser ziman. Di wê temenê de wê hinekî jî wê rewş wê li ser rewşên dîtbariyên me re wê xwediyê awayekê fahmkirinê bê. Minaq em hertimî mirov weke zindiyekê dihizirê dibînin û ew ji me re easayî dihêt. Êdî ew weke xosletekê mirov ê xweza wê bi wê re wê were pênasekirin û mirov wê bi hizirkirinê re wê were dîtin. Wê dema ku wê bahsa xosletên bi hizirkirinê wê were kirin wê mirov wê were li bîrê. Ev jî wê weke aliyê wê yê bi bîrkirinê ê bi xwezayî wê bi xwe re wê bide hanîn li holê û ser ziman.

Di nava xwezayê xwe de wê, dema ku wê zindî wê werina pênasekirin wê di renekê de wê li ser rengê hebûna wan re wê werina pênasekirin û qatagorizekirin. Di wê temenê de wê, di nava xwezayê xwe de wê her cûre zindî ku ew hena wê dema ku ew hev dibînin wê xwe bi hev re wê bibînin û wê di renekê de wê pênasebikin. Mirovek wê dema ku ew xwe dibînê wê bi mirovî û bi mirovan re wê bibînê û wê tefkir bikê. Wê di dewama wê de wê bi wê re wê li xwe wê bihizirê.

Di wê rengê de wê jinek wê weke jin xwe bibînê, mêr wê weke mêr wê xwe bibînê. Bi wê rengê wê zindiyên din ên nava xwezayê jî wê bi reng û awayê wan re wê bên dîtin. Di wê rengê de wê, ev wê weke çerçoveyek xwezayî ku ew bi wê re wê li wê were hizirkirin bê. Wê dema ku wê di wê temenê de wê, li ser cûreyekê wê were hizirkirin wê bi funksiyonên wê re jî wê di wê rengê de wê bi wê re wê bihizirê. Jinek wê zaroyan wê

bênê dunyê. Lê mêr wê zaroyan newênê li dûnyê. Ev wê, weke çerçoveyek ku wê li gorî wan cûreyan wê di awayekê de wê xwediyê wê were dîtin. Wê dema ku wê, di wê temenê de ew hat herêkirin û piştre minaq wê, dema ku wê hat gotin 'mêrekê zaroyek hanîya li dûnyê' wê weke ku ew ne xwezayî û li ser wê tenê 'nexwezayî' re wê weke 'nerast' wê bi wê were lê hizirkirin. Bi heman rengê wê ji aliyê cûreyên din zayendî ve jî wê wusa bê.

Di wê temenê de wê xwezayî wê di rengekê de wê weke bi hebûnê re ku ew bi xosletî heya re wê li wê were lê hizirkirin. Her zindî wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê minaq wê, xwediyê cûreyekê zayendî bê. Wê yan wê mê bê û yan jî wê nêr bê. Di wê temenê de wê weke qatagorizekirina nava zayendî wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin.

Di nava xwezayê de wê, di wê rengê de wê, dema ku mirov binerê wê, ev wê, weke xosletekê 'xwezayî' ê bi hebûna zindiyan re ku wê di wê temenê de wê bi wê re wê bibê wê karibê were fahmkirin. Di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê zindî wê bi hev re wê l ihev hoyandî wê hebê. Wê dema ku wê zaroyek wê ji jinekê wê bibê wê pêwîstîya têkiliya zayendî a nava jin û mêr wê bi hev re wê weke temenê wê bi xwezayî wê were dîtin û wê di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin bê ku wê her zindî wê di temenê hebûna xwe û cûreyê xwe de wê, bi xosletên xwe yên di wê rengê de ku ew bi wê heya wê hebê. Di nava xwezayê de wê ne tenê bi mirovan re wê bi hemû zindiyan re hema bêja wê nêrî û mêyî wê hebê. Ev wê weke temenekê xwe domandina zindiyan a bi xwezayî jî wê were dîtin. Di dewama wê de wê, dema ku ew nebê wê temenê xwe domandin wê weke ku wê nebê wê têtî û întîbayek wê bi wê re wê bi mirov re wê bibê. Wê demê wê ev wê, weke temenekê jîyanî û domandina wê hebê ku mirov wê di wê temenê de wê di rengekê de wê fahmbikê.

Di mijara hebûna zindiyî de wê, ev wê weke aliyekê wê yê fîzîkî ê şenber wê hebê bê. Di nava zindiyan de wê hêst û ajoyên hevdû kişandinê wê di wê temenê de wê, bibin. Wê pêvjaoyên bûyîna wan hêstan wê bi demê re wê dema ku wê zindiyek wê dema ku ew gihişt wê dema xwe ya ku ew dixwezê wê têtî û întîbaye zayendî dênê wê di wê demê de wê bi wê re wê bibê. Di wê rengê de wê ev wê, weke aliyekê wê yê xwezayî bê.

Di mijara zindiyî de wê, pêvajoyên wê yên ku em dikarin wê bişopênin wê di rengekê de wê, di temenekê fizyolojiyî a xwezayî de wê hebê û wê bi wê temenê wê xwe di nava jîyanê de wê bide dîyarkirin, nîşandin û domandin. Wekî din wê di wê rengê de wê, ev pêvajoyên zindiyê wê ji zaroyktiyê û heta demên mazinbûnê wê her dem wê çendî ku wê weke di rengekê mazinbûnê a bi her zindiyê di temenê cûreyê wê de wê di awayekê de wê herê jî lê wê di hundûrê wê pêvajoya bûyînê de wê bi azmûnên cihê jîyankirinê û hwd re wê ew wê, dixwe de wê, ew wê bi wê re wê, xwediyê ciheyiyên ku ew di wê temenê de ew bi wê were fahmkirin bê. Di aslê xwe de wê di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de wê dikarê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di hemû zindiyên de wê pêvajoyên têrbûnê û bi wê têrbûnê xwe gihandina li astek zindiyî û li ser wê astê re wê bi awayekê zindiyî xwe afirandinê re wê bibin. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di awayekê de wê karibê wê fahmbikê bê. Minaq wê em wê dikarin li ser temenê pêvajoyên peresendinê re wê werênê ser ziman. Minaq wê di demên homo-sapiens û demên cûreyên berî homo-sapiens de jî wê, komê cihê ên bi biolojikî û hwd wê hebin û wê di wê temenê de wê bi têkiliya wan a bi hevdû re ku wê tevlihev bibin wê di wê rengê de wê, tevlibûnên biolojikî ên li hev ku ew çêdikin wê bi wê re wê awayên cihê ên biolojiyî wê di rengekê de wê biafirênin. Ev rewşên ku wê bina temenê şewayên peresendinê wê li ser wê re wê, di awa û temenek motasyoni de wê xwe di rengekê de wê bidina dîyarkirin.

Di mijare hebûna fîzîkî de wê, di wê temenê de wê têkilidanîna bi hev re wê hertimî wê hinek wateyên wê yên cihê wê ji hebûnê wê hebin. Di çerçoveya têkiliyên hebûna zindiyî ên mutasyonî de ku mirov bi nerînekê lê binerê wê ji dêûbavekê bûyîna zaroyek cihê wê, di wê temenê de wê di awayekê de mirov wê karibê wê bikirpêenê. Wê dema ku wê ji wan wê zaro wê bibê ti carî wê ne wê weke dê bibê û ne jî wê weke bav. Û ne jî wê weke zaroyên wan ên berê û piştê wê bibê.

Ev wê, di rengekê de wê xwe bi wan re wê di awayekê de wê bi wan re wê, di şewayekê de wê xwe bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, ev şewayên mutasyoni ên xwezayî wê di rengekê xwezayî û bûyîna cihêyiyên xwezayî de wê, weke ku wê temenê wê biafirênê. Li vir wê, rewşa mutasyoni wê dikarê wê bi du awayan wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Yek wê li ser temen û demên jeolojikî û hwd re wê, jî pêvajoyên destpêkê ên jîyanê û heta demên piştê wê, bi pêvajoyên

bûyînî û ji hevbûyinê û rengên cihê bi demê re standinê re wê bibê. Minaq em î ro li ser têngînek peresendinê re bahsa hatina mirovan ji homonidan dikin û di dewama wê de wê çawa wê di rengê de wê, bi pêvajoyên xwe yên pêşketinê re wê bi demê re wê vegûharînekê wê bi ber mirov re wê di xwe de wê bijî wê li ser wê dihizirin. Wê dihênina ser ziman. Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê dikarê wê di rengê de wê bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Aliyê din jî wê di wê temenê de wê, di rengê de wê dikarê wê li ser çerçoveye ciheyîya cûreyî a di nava xwezayê de a di demekê de ku wê di temenekê pirranîyê de wê bibê wê dikarê wê di wê temenê de wê bîninê ser ziman.

Ev wê, di şewayekê de wê, bi wê rengê wê, di awayekê de wê weke şewayekê ciheyîya mirovî û ankû zindiyî a bi awayekê pirr ku wê bibin û wê di temenê de wê, di nava xwezayê de wê bi xwezaye xweya ku wê biafirênin re wê bijîn. Di aslê xwe de wê, di nava xwezaye derve de wê, di wê rengê de wê, dema ku wê ev ciheyî wê ji hev wê bi biolojîyî wê carekê wê bibê heta ku ew hebê wê li ser şaneyekê re jî bê wê, di rengê wê bi rengê weke bi pêvajoyên têrbûnê bê û bi rengê weke bitêkiliyên ji nûqteyên cihê ên li hev re bê ku wê bi wê re wê di reng û awayekê mutasyonî û hwd re wê pêvajoyên gûharîne, pêşxistinê û pêşketinê wê bijî bê.

Ev wê weke aliyekê zindiyî ê ku wê di wê temenê de wê li ser hebûna wê ya fîzîkî wê di rengê de wê, bê hizirkirin bê. Wê dema ku wê di roja me de wê bahsa zindiyên û pêvajoyên wan ên pêşketinê wê were kirin wê çawa wê ji organimsmayek yekşaneyî û wê bi awayekê heta awayê organimsmayê pirşaneyî ku wê bi demê û pêvajoyên pêşketinê ên xwe re wê bijî wê di wê temenê de wê, bi wê re wê, di rengê de mirov wê karibê wê fahmbikê.

Ev şewayê ku em wê dibînin wê di rengê de wê tiştekê din jî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Ew jî wê ew bê ku wê di dewama wê de wê pêvajoyên têrbûnê wê bi demê re wê bînavber wê bi hebûna fîzîkî û zindiyî re wê, bibê. Ev wê, di wê temenê de wê, weke xosletekê hebûna fîzîkî bê ku wê hertimî wê di reng û awayê pêşketina wê de wê hertimî wê berê wê pêşîya wê ve bê û wê pêde wê herê bê bi pêşketinê û bi wê pêşketinê bi têrbûnê bi fîzîkî û hwd re. Di rengê de wê, hebûna fîzîkî wê, di wê rengê de wê pêvajoyên xwe yên ku ew diafirênê wê piştê wê, di rengê de wê, bi ber pêvajoya zindiyên xwediyê kompleks û hebûnek komplika ku wê ve wê were wê di wê temenê de wê, êdî wê weke ku wê pêvajoyek teybet wê xwe bi wê re wê di rengê de wê bide dîyarkirin.

Di nava jîyane mirov de a fîzîkî de jî wê ev wê weke pêvajoyek ku em nikarin wê ji aliyekê ve wê red bikin bê. Wê mirov jî wê weke zindiyekê bê. Wê di wê temenê xwe yê zindiyê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê, di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê giirng wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare zindiyên wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin bê. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê mirov dikarê wê bi wê re wê fahmbikê ku wê hebûna mirov a bi zindiyê wê di wê temenê de wê pêvajoyên xwe yên pêşketinê wê hertimî wê bijî. Minaq di demên berî wê dema mirovbûnê de wê, weke homo-sapiens wê were bi navkirin. Di roja me de wê weke mirov wê were bi navkirin. Di pêşarojê de ku ew hebûna xwe ya zindiyê bide domandin wê bi çî navê wê di dewama wê de wê were û ankû wê çî rengê bi pêvajoyên xwe yên pêşketinê ê pêşketinê û peresandinê bi fîzîkî wê bijî ew jî wê weke aliyekê wê yê din ê bi pêvajoyên wê yên pêşketinê re ku wê bibê bê.

Di mijare jîyankirinê a bi xwezayê xwe re wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê di her demê û awayê de wê di dema ku ew di wê de dijî de wê, şêwayekê adeptabûnê wê bi zindiyê bi hewirdora xwe re wê bijî. Wê di wê temenê de wê, xosletên ku ew bi wan bijî wê di xwe de wê kifşbikê. Di rewşa zindiyekê de wê, minaq wê lefleksên xwe parastinê ên weke bi hêrîşkirinê û hwd mirov dikarê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Di temenê wan bertekan de wê xwesteka jîyanê wê bi xwezayê wê bi zindiyê re wê xwe bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, di dewama wê de wê, mijare pêvajoyên adeptebûna li xwezayê xwe re wê zindî wê di wê temenê de wê, di nava wê rewşa hewirdorê de wê, çawa wê bijî wê rêyên wê kifşbikê. Wê ew di wê temenê de wê, her cûre wê li ser awayê xwe re wê, di nava xwe de wê li gorî xwe wê bikê. Minaq î ro wê hinek zindî wê goşt bixwûn û hinek ji wan wê goşt nexwûn wê di nava xwezayê de wê hebin. Ev wê, di temenekê biolojîkî de wê li ser wê rewşê re wê, bi awayekê awa standin û **adeptebûna zindiyê** bi hebûna xwe ya di xwe de û bi hebûna xwe ya di nava xwezayê xwe ya hewirdorê û hwd de ku wê di zikhev de wê bi xwe re wê bijî bê.

Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê zindî wê di rewşa

adeptbûna xwe de wê di renekê de wê li ser pêvajoyên fêrbûnên bi fîzîkî û hwd re wê, di nava wê hewirdora xwe de wê ew bi wê bikê. Adeptebûn wê hinekî jî wê di wê rengê de wê were wateya fêrbûna bi fîzîkî û li wê karina di reng û awayekê de jîyankirinê bê. Lê ku em ji aliyê zêhnî ve wê fahmbikin wê weke bi çerçoveyek zêhnî re wê were fahmkirin bê. Wê ev pêvajo wê, di xwe de wê hinek mutasyonên fîzîkî ên xwezayî wê di xwe de wê di renekê de wê weke ku wê biafirênê. Di dewama wê de wê mirov wê bi wê re wê di renekê de wê bi wê re wê xwe di reng û awayekê de wê bi wê re wê, weke ku ew bi wê re êdî ew wê bijê.

Awayekê ku mirov ew stand wê bi wê re wê, di renekê de wê bijî. Wê her awa wê ne awayekê mayinda bê. Wê di temenekê dîtbarî û hwd de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê, bide diyarkirin. Wê temenê wê yê dîtbarî bi hebûna fîzîkê re wê li ser du temenan mirov dikarê wê fahmbikê. Yek wê li ser wê temenê bi pêvajoyên wê yê fêrbûnê re wê di awayekê xwezayî de wê mutasyonê bi şewayên weke weke adeptebûnê wê bijî. Aliyê din jî wê di wê rengê de wê, ew bê ku wê ev wê weke pêvajoyekê bê. Adeptebûn wê bi zindiyên re wê li ser temenê cûreyiya xwe re wê, bi hewirdora xwe re wê bibê. Wê hertimî wê li ser hebûna zindiyê re wê xwe di awayekê de wê bi pêvajoyên jînkirin û jîyankirinê re wê li ser wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Adeptebûn wê di awayekê de wê, aliyekê wê yê mutasyonî ê bi meji re wê li ser temenê vegûharînên bi xêvî û hwd re jî wê di renekê de wê hebê. Wê, di wê temenê de wê, bi şêwa û temenê naskirin, fêrkirin. Alimîna li lê û hwd re wê ew wê bibê. Di nava şertûmercên xwe de wê, di wê rengê de wê bo jîyankirina xwe wê xosletên bo jîyankirinê di nava wan şertûmercan de wê kifşbikê û wê bi wan re wê bijî. Ev jî wê di wê temenê de wê têkiliyek fîzyolojikî wê di nava zindî û xwezaye hewirdorî de wê di renekê de wê weke ku wê bi xwezayî wê biafirênê.

Felsefeya mirovî û hewldanên fahmkirina xwezayê

Di dewama aliyên fîzîkî û hwd de wê dema ku mirov bihizirê wê di aslê xwe de wê gelek aliyên ku mirov bi wê bihizirê û werênê ser ziman wê hebin. Di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê giirng wê xwe di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin. Wekî din jî wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman û wê fahmbikê wê, di wê temenê

de wê, di aslê xwe de wê, mijare bi hewldanên fahmkirina xwezaye mirov re wê, di temenekê de wê, weke bi kirdeyî wê salixkirinên bi hebûna mirovî re jî wê di wê de wê hebin.

Hebûn wê di serî de wê çî bê, wê xwediyê çî mafê bê, û ankû di çerçoveya jîyankirina xwe de wê çî bo wê rast bê wê weke aliyna ku wê di wê temenê de wê bi wê re wê werina li wê hizirkiriin. Di demên hemdem de wê dema ku wê bahsa felsefeya mafê mirovî wê werina kirin wê li ser têgîna xwezayê jî wê bi wê were lê hizirkirin û wê gotina 'mafên ji xwezayê dihên' wê weke gotinek temenî wê di wê temenê de wê bê hildan li dest û wê li ser wê re wê bi wê were wê were kê hizirkirin. Mafên ji hebûnê dihên wê di serî de wê, di temenê mafên jîyankirinê û jîyanî de bin. Wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giirng bê ku mirov wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giirng wê xwe di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê mijara mafên mirovî wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê girîng bê ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di demên kevnera de wê dema ku wê bi felsefeyê re wê, li mirov wê were hizirkirin wê di wê temenê de wê çî rast a ku ew bi wê bijî û çawa rast a ku ew biwê bijî wê di wê temenê de wê li wê were hizirkirin. Di wê rengê de wê mirov bi jîyan û jîyankirina xwe û hebûna xwe re wê weke kirdeyekê navendî a hizirkirinê jî wê di wê temenê de wê di pêvajoyên hizirkirinên wê de wê temen biafirênê.

Di felsefeyên kevnera ên klasik de wê mirov wê weke zindiyekê dihizirê, weke hebûnek bûya xwedî keseyet wê li lê were lê hizirkirin.

Di çerçoveya pêvajoyên antropolojikî de wê dema ku wê di demên hemdem de wê li lê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê bi pêvajoyên wê yên pêşketinê ên bi fizîkî, têgînî û hwd re wê, li ser çavkaniyên ji demên berê ên jîyanê mirov wê bê xwestin ku mirov xwe bigihênê li rengekê fahmkirinê di derbarê mirov de.

Mînaq wê di demên berê de wê, dema ku mirov ew dijê wê, çawa xwediyê awayekê fahmkirinê, şewayekê hizirkirinê, hêstiyarî, hiş, zanîne rengên fahmkirinê û hwd wê, bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di awayekê de wê, di nava pêvajoyên hizirkirinê de wê, di her demê de wê, were pênasekirin û ser ziman ku mirov wê weke zindiyekê dihizirê û di wê temenê de wê xwediyê hêst, hîs, hiş û zanîne bê. Wê bi wê re wê, jîyane xwe wê biadilênê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê pêvajoyên xwe yên jîyankirinê wê bijî.

Di wê temenê de wê, weke ku em di nava felsefeyên kurdistanî de wê dibînin ku wê bi zêdeyî wê li ser mafên jîyanê û pîroz dîtina wê re wê di rengekê de wê, bi jîyanê wê li mirov wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê jîyan bixwe jî wê weke dîyardeyek ku ew heya wê, bi temenekê fenomenolojikî wê bi wê were lê hizirkirin. Gotinên weke 'dana jîyanê' ku wê di wê temenê de wê li ser têgînên xwûdayî re wê bîna ser ziman wê di wê temenê de wê hebûna jîyanê wê di rengekê de wê weke ku mirov dibîne wê, weke dîyardeyekê ontolojikî û objeyî wê di rengekê hebûnê a bi serê xwe de wê bê dîtin. Di wê rengê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku mirov kifşdikê wê bê hanîn li ser ziman.

Salixkirinên mirov wê li ser dîtin, hiş û û şêwayên fahmkirinê re wê bi pêvajoyên hizirkirinê re wê derkevina li pêş. Gotinên weke 'bi hizirbûna mirov', 'mirov bi dîtbarîyekê dibîne' û hwd re wê, bê hanîn li ser ziman. Di gelek şiroveyên ku wê di nava zerdeştîyê û bûdismê de wê di nava felsefeyên asyayî de wê bîna kirin wê di rengekê de wê, hebûna jîyanê, jîyanê, zindîyê û hwd wê, weke element û diyardeyên ku ew di wê de bi wê rengê hena wê werênina ser ziman û wê bi wê bihizirin.

Em dema ku em li pêvajoyên pêşketina mirovî dinerin wê dibînin ku wê çawa wê bi demê re wê weke zindiyek ku ew li xwezayê wê serwer bibê û wê bi wê re wê, li ser rûyê ardeê wê xwe bi zêdeyî wê bide dîyarkirin. Di wê pêvajoyên bûyîna mirov de wê, bi aqilbûna mirov wê di rengekê de wê, bi xwe re wê bê temenê wê ku ew li xwezayê xwe serwer bibê û bi wê re fêrî ji wê sûdgirtinê bikê. Wê di wê temenê de wê, bi hişbûnê re wê pêşî wê li ser wê re wê tiştên weke amûrên destî wê çêbikê û wê bi wan wê nêçîrê û hwd wê bikê. Piştî wê bi hişê xwe wê, fêrî naskirina tiştên nava xwezayê ên weke şînahî û hwd wê bikê. Didewama wê de wê bo jîyankirina xwe û adilandina jîyankirina xwe bi aqilî wê di rengekê de wê çandîniyê wê pêşbixê, ji xwe re weke sitergehan wê mal û hwd wê çêbikê. Di dewama wê de wê, di rengekê din de jî wê, pêvajoyên pêşketinê ên bi hizirî wê çêbikin wê hin bi hin wê mirov wê di wê temenê de wê zêdetirî wê kûrtir wê bikê.

Di wê rengê de wê, bi rastî jî wê aqil wê weke temenekê ku mirov wê, li xwezayê wê serwer bibê û wê bi wê serwerbûnê re wê ji wê dûrkeve. Ya ku wê, ji xwezayê dûrketina wî bikê di awayekê de wê ne tenê bi aqilbûna mirov bê. Wê di wê temenê de wê, di nava xwezayê de wê, hewldanên serwerbûna wê bê. Di xwezayê xwe de wê, her zindî wê li şûna serwerbûn wê di temenê xwe parastinê û hwd de wê, xwediyê

temenekê bi wê xwe jîyankirinê bê. Wê bi wê re wê, di nava wê xwediyê xwe de wê, di regekê de wê bi wê rengê wê ji wê sûdwegirê.

Li vir wê, dema ku mirov li wê dihizirê wê kifşdikê ku wê jîyankirin û wê domandina jîyanê wê weke du dîyarde û fektorên ku wê karibin ji hev cihê jî di regekê de werina fahmkirin ku wê çendî wê temen û di regekê de wê, dewama hevdû jî bin.

Jîyankirin wê di regekê de wê temenê wê li xwe tevgerê xwarin xwarinê, siterbûnê û hwd re wê, awa bê. Domandina jîyanê jî wê temenê wê li ser têkilbûnê, zabûnê, ji hev zêdebûnê û hwd bê. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di regekê de wê ew jî wê weke aliyekê wê yê giirng wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Ev wê, weke xosletên bo hemû zindiyên ku ew dijîn wê weke rêgezna jîyanî ên xwezayî bin.

Li ser wê temenê de wê, di awayekê de wê, hêstên jîyanî wê, di wê rengê de wê, di regekê de wê weke ku wê pêşî wê werin. Di demên hizirkirinên bi felsefeyê de wê, hêstên weke hêzkirin, rêz, bawerî û hwd wê, weke aliyana ku wê, piştî wê, di regekê de wê, werin bin. Lê ev hizir jî wê di temenê xwe de wê hinek hêstên hebûnî ku em di regekê de wan fahmbikin wê hebin.

Di rewşa hêjkinê de wê, hêsta hevdûkişandinê wê bi wê re wê hebê. Wê, xwestina têkilidanîna bi hev re wê bi wê re wê hebê. Ji hev girtina wê hîsê wê bi zayendî û hwd wê di temenê wê de wê hebê. Wê weke di temenekê xwezayî de ku mirov bi wê bihizirê wê, di wê rengê de wê, di rewşa têkiliyên zayendî de wê, weke aliyana xwezayî bin. Wê, ev wê, weke aliyana ku wê bi regekê de wê temenê ji zêdebûnê û hwd bin. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di regekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê werênê ser ziman bê.

Minaq di roja me de wê, çendî ku wê di hin gotinna de wê bahsa wegerîna mirov li xwezayê wê were kirin wê, di çerçoveya mirovê bi hiş de wê ew wê, li wê xwezayê hewirdorî wê newê wê temenê têtîna xwezayî a mirovî wê di çerçoveya xwe ya xwe ya hizirî û bihiş de wê ew gotin wê di regekê de wê wateyê wê bi xwe re wê bistênê. Di wê rengê de wê, ev wê, di regekê de wê, di aslê xwe de wê, di nava hizirkirinên felsefeyê ên demên xwezayî de jî wê di regekê de wê, li ser wê temenê hizirkirina mirov û wê xwezayê wê, çî wê di wê rengê û awayekê de wê bi mirov wê rast bê wê di wê temenê de wê li lê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, ev kevneşopîya hizirkirina li têtîna xwezayê a mirov bi felsefeyê re wê piştî wê heta roja me jî wê xwe di regekê de û di awayekê de wê weke ku wê bide domandin.

Çerçoveya felsefeya xwezayê, fahmkirin û mirov

Felsefeya xwezayê wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, li ser rewşên xwezayî wê di reng û awayekê de wê bihizirê. Wê di wê temenê de wê weke ku mirov wê bi wê bihizirê wê tişt wê weke ku ew çawa ew heya wê, di wê rengê de wê, bi wê re wê, werênê ser ziman. Çendî ku wê platon wê weke ku wê bi feslefeyî wê, li ser îdeayan re wê ew wê werênê ser ziman Aristo wê çerçoveyek darêjkî wê bi wê bihizirê û werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, têgînek heyînî wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare hizirkirinê wê bi wê re wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, felsefe wê, di wê temenê de wê xwe di rengekê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê bi wê re werênê ser ziman.

Di çerçoveya hizirkirinên ku wê werina kirin de wê, di nava hizirkirinên xwezayî de wê, piştî têgîna gîyanê wê, were û pêşkeve û wê bi hişmendiyekê wê were dîtin wê, weke rengekê hiş wê, di hemû objeyên hena de wê were lêgerîn. Dema ku em li nava têgîhên mîtolojikî ên demên sumerîyan û hwd dinerin wê bi wê re wê werê dîtin ku wê li her tiştê wê baxşkirina gîyanekê wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê tiştta ku ew heya wê bi fîzîkî û ankû bûjenî wê bi wê re wê bi sê aliyên wê yên weke çerçova, kûrahî û berfirehî wê, weke aliyana ku wê weke sê alî û dêmenên wê bi wê re wê bi fîzîkî wê were lê hizirkirin.

Li ser wê temenê hebûna bûjenî û ankû fîzîkî û ya ne fîzîkî wê di xartekê de wê ya bi hiş û ya dervî hiş wê ji hev wê di temenekê zelal de wê weke ku wê were cihê kirin. Di wê temenê de wê, li ser temenekê wê dema ku em bi wê dihizirin wê hiş wê çendî ku wê di nava şartûmercên xwe de wê weke ku wê bi pêwîstîya were fahmkirin wê derkeve li holê wê, di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê beremberê wê têgînek weke çavkanî a fîzîkî wê were fahmkirin. Di nava hiş de wê weke hebûnek fîzîkî ku wê bêî pêwîstîya referansek fîzîkî ku ew wê bi wê were were fahmkirin wê weke aliyekê wê yê fenomenî ku wê bi wê re wê li wê were hizirkirin jî bê.

Di wê temenê de wê, li ser temenekê rasyonel wê dema ku wê mijare fahmkirinê wê were fahmkirin wê weke ku wê minaq di destpêka demên

hemdem de wê filosofên weke Descartes wê bikê wê li ser temenê bi rêgezên mekanîkî û hwd re wê bixwezê ku ew di rengekê de wê fahmninkê. Wê bixwezê jîyanê bi rêgezên mekanî werênê ser ziman.

Li gorî Descartes û rengê hizirkirina wî hemû şînayî, zindîyê û mirov jî wê di çerçoveyek wê têngîna mekanîkî de wê di rengekê de wê bi wê were fahmkirin. Di wê temenê de wê li ser temenekê mekanîkî fahmkirina hebûna xwezayê fîzîkî wê di destpêka wê demê û hizirkirina wê de wê weke hizirkirinek li pêş bê. Lê piştî wê re wê, êdî wê, weke hizirkirine ku wê li şûn ku wê hertiştê wê bi nerînek mekanîkî dibînê wê were û bibê. Wê hinekî jî wê li ser temenekê têngîna objeyî a pirranî ku wê bi wê re wê li wê hizirkirinê wê ev wê weke encama wê jî bê.

Di awayekê de wê dema ku mirov li xwezayê dihizirê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê mijare xwezayê wê di wê temenê de wê, bi wê re wê, rengê bi dîtîna wê ya bi hiş re wê di rengekê de wê derkeve li pêş.

Di temenekê de wê, mijare têtîliya bi hevdû re wê, mijare fahmkirina hebûnê bi çerçoveya wê re wê di rengekê de wê, were dîtî. Weke ku wê marks wê, di rengekê de wê, aliyekê dîyalektîkê ê derveyî wê li ser temenekê re wê bi wê bihizirê û wê bi wê re wê werênê ser ziman. Hegel wê ji aliyê hundirîn ve wê, li ser temenekê zêhnî wê bi wê bihizirê. Di awayekê din de jî wê dema ku wê mijar wê were ser rewşa fahmkirina hebûnê wê di wê temenê de wê, hizrên Spinoza ku ew 'li ser sedemek zincîrî' ku wê 'bandûr ji xwe wê bi awayekê wê di sedemê de wê hebê' wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê hizirkirinê de Spinoza wê tiştê bi wê re wê weke bi sedemkirinê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, hebûna wê pênasekirina wê ya dinava têtîliya sedem û encam de wê weke çerçoveyek objeyê bi salixkirina wê re wê karibê were fahmkirin.

Di temenekê hizirki de wê, weke ku wê bi wê re wê were dîtî wê dema ku wê bi hiş wê were hizirkirin wê di nava hizir de wê hebûna xwezayê derve wê, di nava ya zêhnî û hişmendî de wê weke ku wê xewr bibê wê di reng û awayekê de wê, bimênê. Dinava pêvajoyên vegûharîna xwezayê de wê ew wê, bi wê re wê, di rengekê de wê li wê were hizirkirin. Di aslê xwe de wê, mijare xwezayê wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê wê yê giring wê mijare bûyînê wê, di temenekê de wê bi hebûna fîzîkî a ku ew heya û pêvajoyeên wê yên gûharînê re wê, xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Wê bi wê re wê, ew hebûn wê ne

tenê wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin wê demê jî wê bi xwe re wê weke rastiyekê wê weke ku wê bide dîyarkirin. Dem û tişt wê, bi hev ve girêdayî wê di wê temenê de wê, di renekê de wê hebin.

Di wê temenê de wê, li ser têngîna xwezayî re wê dema ku em, minaq li felsefeya spinoza bihizirin wê dibînin ku ew her tiştê di jîyanê de heyî wê weke qatek ji ya hê maztir wê were dîtin û wê bi wê re wê, di renekê û awayekê de wê were fahmkirin. Li ser wê temenê re wê, ew wê bi wê re wê di renekê de wê were fahmkirin.

Di awayekê de wê tişt ku em di farqe wê de na weke 'tişt bixwe' wê di nava xwezaya derve û fenomenên wê re wê, weke hêtekê wê, dênê. Wê tişt wê di nava hizir de wê weke fenomenekê ku ew dihizirkirin wê weke ku wê di dîmenekê de wê li ya derve wê were girtin wê di renekê de wê bi wê re wê were dîtin. Ya ku em di farq û hişê wê de na wê hundirê hundûrê hişê me de bê. Wê dema ku wê di xwe de wê tiştê wê xiyal bikê wê bi wê temenê wê mirov wê xiyalbikê.

Hiş wê, di awayekê de wê, dema ku em ji wê aliyê dinerin wê weke ku wê dîmenekê xwezayê ê razber wê di wê rengê bi hizirkirina bi wê re de wê biafirênê. Di wê rengê de wê, aqil û wê têngîna xwezayê wê, bi hebûna fahmkirina xwe re wê li ser wê re wê renekê razber wê di xwe de wê bistênê.

Ya ku wê bi təkiliya mirov û xwezayê re wê ne tenê wê hiş bê. Wê mirov wê di awayekê de wê bi xwezayê re wê bijî û wê weke beşek ji wê bê. Ber vê yekê wê hiş wê temenê wê weke təkiliyek ontolojîkî a hizirî wê di wê temenê de wê bi wê hebûna mirov weke ji xwezayê wê di nava wê de wê biafirênê.

Mirov wê çendî ku wê di renekê de wê xwezayê wê weke bi hişbûna xwe re wê dūrkeve jî lê wê, weke zindiyek xwezayî wê, xwediyê temen û awayekê bi wê re dijê ê bi fahmkirinê re jî bê. **Di nava** wê çerçoveya hizirkirinê a bihiş de jî wê, di dîmenekê din ê duyem de wê ditbariyên me yên ji xwezayê ku em digirin wê di temenekê bi salixkirinê re wê, renekê fahmkirinê a ji wê bi hiş wê biafirênê. Di wê temenê de wê, mijara hiş wê, di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, weke temenekê təkiliyê a bi fahmkirinê wê biafirênê. Li xwezayê hizirkirin wê dema ku wê bi mijare hizirkirinê bê wê di wê temenê de wê di renekê de wê, di aslê xwe de wê, rewşek teybet wê bi temenê fahmkirina me re wê weke bi aliyê hundurîn û derveyî re wê biafirê. Aliyê weke yê hundurîn ku em wê fahmdikin wê dikarin wê çawa wê bi temenekê fahmkirinê wê werênina ser ziman? Wekî din jî wê aliyê derve ê wê bi rastî wê karibê

wê di ahengekê de wê weke bi ya ku mirov wê dibînê re wê werênê ser ziman? Ya ku mirov wê bi dîtbarî dibînê wê, di rengekê de wê, weke tiştekekê ku ew dihê dîtin bê. Wê di wê rengê de wê, çi wê bê temenê wê ku ew weke hişekê di mejiyê me de bi wê re ew cih bigirê`?

Naskirin wê di wê de wê di rengekê de wê bi wê bi xwe re wê di awayekê de wê weke ku wê mirov dibînê wê, bibê. Wê tiştê ku ew weke cewherê wê û hwd wê dihizirin jî wê tenê wê weke têginek zêhnî bê. Wê beremberê wê, di awayekê de wê, dema ku em tiştekekê weke cewher li wê bigirihin wê aliyê hiş ê **hundirîn** bê. Lê dema ku em minaq weke ku em tiştê bi awayê wê yê hipotezî û hwd re wê li wê bihizirin wê di wê rengê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Lê di wê rewşê de wê, rewşên ku em dikarin weke têginek xwezayî wê fahmbikin û wê werênina ser ziman wê hebin. Çendî ew dikarin wê bi têginek xwezayî werina fahmkirin jî wê cihê nîqaşê bê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê mijare felsefeyê wê, bi wê re wê, di awayekê de wê, ji du aliyên ve wê bi wê re wê were lê hizirkirin û fahmkirin. Di demên kevnera de wê, di wê temenê de wê weke ku wê bi pêvajoyên dewstpêkê wê bi hizrên filosofên weke demokrit, epikur û hwd re wê di wê temenê de wê, çerçoveyek xwezayî wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Lê di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare xwezayê wê, di wê rengê de wê li ser ya rewşna fêrbûyî re wê di rengekê de jî wê xwe bidina dîyarkirin. Di wê rengê fêrbûnê ê ku em di kurdî de wê bi gotina alimînê wê dihênina ser ziman re wê, di rengekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di wê mijarê de wê di nava felsefeyê de wê, di wê temenê têgîna hizrî a felsefeya xwezayî a demên destpêkê de wê ji têgînek xwezayî zêdetirî wê li ser temenekê fêrbûnê û hwd wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman. Ber vê yekê wê, di wê temenê de wê di wê warê de wê li kirpêndinna di wê temenê de wê zêdeyî wê nebê. Wê zêdeyî kirpêndinên li ser têgîna xwezayê mirov wê, minaq wê di demên pêşketina pêvajoyên felsefeya zêhnî û hwd de wê zêdetirî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku wê bê li wê hizirkirin û wê were ser ziman.

Di wê rengê de wê, ev wê, çerçoveya bi aliyê pêşî ê xwezayî re bi wê hizirkirinê wê zêdetirî wê bi têgîna ' di nava şertûmercên xwe de bûnê' re wê dikarê wê di rengekê de wê, weke ku wê bi wê were fahmkiriin.

Di têgîna felsefeyên zêhnî de wê bi têgînên weke 'kûrbûnê', 'cewherê' û hwd re wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê were hizirkirin. Di

çerçoveya gotina cewherê de wê dema ku mirov bihizirê wê di aslê xwe de wê weke gotinek ku wê karibê zêde cihê nîqaşê bide birin jî bê.

Ber vê yekê di mijare hizirkirinên di wê temenê de wê mirov wê di çî rengê û awayê de wê ew wê fahmbikê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê kaeribê bide dîyarkirin. Di mijare hizirkirinê de wê, dema ku wê mirov bi têtîgînên weke cewherê, 'kûrbûnê' û hwd re wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke awayekê hizirkirinê ku wê aqil wê di xwe de wê di awayekê de fahmkirinê de di pozisyonê de wê weke ku wê bigirê û ev jî wê di dîmenekê de wê weke ji pêvajoyên herikin û jîyankirina jîyanê dîr wê, di awayekê de wê bi xwe re wê karibê bide dîyarkirin.

Ber vê yekê wê, di wê temenê de wê çî ji wê vê gotinê wê were fahmkirin wê giring ku mirov wê di serî de wê pênasibikê û wê fahmbikê. Felsefe wê hinekî jî wê di wê temenê de wê, bi awayekê wê bi fahmkirina jîyanê re wê pêşkeve. Wê li ser wê temenê wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê fahmkirinê wê xwe bide dîyarkirin.

Mirov wê di nava şertûmercên xwe de ew çawa ku wê di xwe de wê pêvajoyên fêrbûnê wê pêşbixê wê di wê rengê de wê, di awayek de wê bi wê re wê, çerçoveyek fahmkirinê wê çêbikê wê bi wê rengê wê di nava jîyanê de wê bikirinên xwe re wê di rengekê de wê, pêşkeve. Wê di wê rengê de wê kirinên mirov wê di şewayekê de wê ji mirov re wê bi hiş wê weke têtîgîna ku mirov wan fahmbikê jî bê. Aqilê şubjeyî wê kirinê wê di wê temenê de wê, dema ku wê ew wê bê kirin wê li gorî kirinên wê û awayên wê yên ku ew derdikevin li holê bi armancî wê di wê de wê li têtîgînên weke sedem û encamê wê bi têtîkiliyên wê re wê li wê bihizirê. Wê li ser temenekê hizirkirinê ê darazî ew wê bikê. Di kirinê de wê aqilê şubjeyî wê di temenekê darazî de wê, kirinê wê bi têtîgînên ku ew bi wê kifşdikê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Ev wê di awayekê de wê weke aliyê ku wê karibin li ser wan re bi felsefeyî werina hizirkirin bin.

Minaq wê di wê temenê de wê kirin wê dema ku ew hat kirin wê, mirov wê, weke li gorî têtîginekê, xwesteke û hwd wê bikê. Wê dema ku ew kirin bi wê rengê kir wê çawa wê karibê bide nîşandin ku ew kirin bi wê xwestekê û kirinê ew heya kirin.

Di wê rengê de wê, dema ku mirov wê bêjê 'xwezaye mirov civaknasi ya' û ankû 'xwezaye mirov civakî ya' û hwd wê di heman rengê de wê, karibê wê li wê bihizirê. Mirov wê, dema ku wê mirov wê, fahmbikê wê di serî de wê, ji aliyekê ve wê weke xwe bi xwe û ji aliyê din ve wê di

nava şertûmercên ku ew di wê de dijî re wê fahmbikê. Wê di wê rengê de wê ev herdû alî wê, di wê rengê de wê weke dualiyên ku wê bi hev re û di zikhev de wê karibin werina fahmkirin bin. Di wê têtîne de nivisandina me ya weke li pêş mirovbûnê û ankû piştre giştîbûnê û hwd wê di wê temenê de wê ev wê weke rewşna dîtbar bin.

Mirov wê di demên felsefeyê de wê, bi aqilê xwe de wê derkeve li pêş. Wê weke astekê wê xwe bide dîyarkirin. Ber vê yekê wê Protagoras weke 'pîvane her tiştî' wê mirov wê di awayekê de wê şîrove bikê û wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê ev têtîne wê ji wê çi dikarê li gorî aqilê wê demê ji wê were fahmkirin? Di serî de wê, dikaerê wê weke aliyekê wê yê giring wê bi pêvajoyên mirov ên pêşketinê re wê, di rengekê de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di çerçoveyekê de wê, têtîna xwezayê wê di wê rengê de wê, di pêvajoyên hizirkirinê de wê di rengekê de wê xwe bi wê re wê, bide dîyarkirin. Hizir, aqil û ankû hiş di nerinê de wê, bi demê re wê her demê wê li ser ya din a berê xwe re wê, di rengekê de wê xwe hevbigirê(sentez) bikê. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê, ev wê, di awayekê de wê aqilê mirov wê pêvajoyên ku ew di wê temenê de dijî ku mirov çendî dikarê weke aliyekê bi pêvajoyî ê bi pêşketina fahmkirina xwezayê derve wê fahmbikê jî lê wê ji aliyekê din ve jî wê, di xwe de wê bi pêvajoyên têrbûnê re ku wê bibê wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, pêşketinekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Ev wê, ji ya ku em di wê temenê de wê, tenê wê weke tenê bi têtînek serrû a ji nava şertûmercên xwe girtinê wê ji wê zêdetirî wê weke ku wê di wê hizirkirinê de wê berhevbişê û wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin wê hebê.

Pêvajoyên fêrbûnê wê her dem wê li ser ya din re wê bi mirov re wê, di awayekê de wê temenekê fahmkirinê wê bi wê têrbûna bi aqil re wê, di wê rengê de wê çêbikê. Aqilê felsefeyê û ankû aqilê dema kevnera ê felsefeyê wê di wê de wê hevgirekê bi encamî a bi hezaran salan ên demên berî wê di wê de wê hebê.

Di wê temenê de wê, em dikarin wê hinekê li ser temenê xwe afirandinê de wê bi gotina di nava şertûmercên xwe de xwe afirandinê re wê di rengekê de wê fahmbikin û wê bi wê re wê werênina ser ziman. Wê ev têtîna afirandinê wê di wê rengê de wê çerçoveyek zêhnî a bi wê hizirkirinê û di wê rengê de wê, bi wê re wê bi têtînek astbûnê re wê, xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Bi azmûnkirina ji xwezayê wê mirov bigihênê hizra me ya di derbarê xwezayê de. Wê di wê temenê de wê mirov wê di rengekê de wê bi wê re

wê li xwezayê wê bihizirê û wê xwediyê wê di rengekê de wê weke ku wê fahmbikê. Xweza, wê bi aqilê wê re wê di wê temenê de wê mirov wê bi xwe re wê di rengekê de wê, li ser temenekê xwezayî-fîzîkî û hwd re wê, bide bi temen kirin. Di serdemên kevnera de wê bi kifşkiriina xwezayê wê di nava felsefeyê de wê, di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di serdemên navîn de wê dema ku wê felsefe wê, berê xwe bide xwezayê wê li ser temenekê fîzîkî re wê, di wê temenê de wê ew wê bikê. Ber vê yekê wê aliyê wê yê fîzîkî wê di wê temenê de wê, bi wê re wê, xwe bide dîyarkirin. Ji ali aliyekê din ve jî wê bi aqilê xwezayî ê fîzîkî re wê, hin bi hin wê di wê temenê de wê, hevnasîn wê ji nava xwezayê wê bi rewşên wê yên jîyanî re wê xwe bidina dîyarkiriin. Wê dema ku mirov wê bigihijê hizra ji berfê bi germkirinê derhanîna avê wê di wê temenê de wê, ev wê weke pêvajoyek û rewşek ku wê di xwezayê de wê, bi awayekê wê were dîtin û wê di temenekê de wê bi aqilê me re wê weke ku wê were azmûn kirin bê.

Wê dema ku wê haraklit wê bahsa têngîna gûharînê bi xwezayê re wê bikê wê di wê temenê de wê, bi wê re wê li wê li ser pêvajoyên wê yên xwe dewrûdayim dikin re wê, di rengekê de jî wê weke ku wê bihizirê. Têngînên weke yên ku wê li dijî vegûharînê bin wê ji aliyekê ve wê, hebûna fîzîkî wê, ji xwe re di rengekê de wê bikina çavkanî. Lê, dema ku ew di temenekê zêhnî de wê, bi wê re wê, bihizirin wê êdî wê ji wê dûrkevin.

Di dîrokê de pêvajoyên pêşketina felsefeya mirov

Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê bahsa mirov û felsefeya mirov wê di wê temenê de wê, ji aliyekê ve wê çawa wê were fahmkirin wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin. Di demên kevnera de wê, felsefeya di çerçoveya pêvajoyên pêşketina mirov de wê li ser rengên derkkirinê û hebûnên wê bisekinê. Aristo wê li ser kirinê, derkkirinê û pêkhanînê re wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê mirov weke 'zindiyekê ku ew dihizirê' wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di demên berî pêvajoyên felsefeya xwe de wê, filosofên ku wê mirov wê ji têngîna xwe re wê bigrin û wê li ser wê re wê bidest hizirkirinê wê bikin wê weke haraklit bin. Wê di dewama wê de wê, li ser hebûna mirov wê bi têngînek pêwîstî wê bihizirê wê di dewama wê de wê bîrê ser ziman ku 'mirov weke ku ew dixwezê wê nikaribê cewherê xwe bigirênê' wê werênê ser ziman. Wê dema ku mirov li felsefeya haraklit

dinerê wê bandûra hizrên zerdeşt wê di awayekê de wê werê dîtin. Li ser temenê tekoşîna nava dijberan de wê, weke rêgezêk felsefeya hizirkirina berî ku wê di awayekê de wê Zerdeşt di *avestayaya* xwe de jî wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, dema ku ew di wê temenê de wê, li wê bihizirê wê weke ku wê 'dijberê xwe di xwe berhevkirina gelekên wê beremberê wê hindik wê werin' wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê de wê li gorî têngîna zerdeşt a ku wê bi têngînek dualiteyî re wê werênê ser ziman wê 'mirov wê hebûn û nebûna wê yek bê' Di wê temenê de wê di rengekê de wê, di çerçoveyek hevgirtiniyekê de wê ew wê werênê ser ziman.

Di wê rengê de wê, li gorî wê, tişt wê hertimî wê beremberê xwe di awayekê de wê, werênê li holê. Zanîn jî wê ya beremberê wê diafirê wê afrînerî bê. Parmenides wê li ser wê temenê de wê li hebûn û nebûnê wê bihizirê ew bi têngînek şubejî a îdeyî dihizirê û wê, di wê temenê de wê werênê ser ziman ku wê, 'bûyîn û tûnebûn wê tenê weke leyistikek rêyên sehên me bin' re wê werênê ser ziman.

Lê Parmenides wê ji aliyekê ve wê weke ku mirov dibînê wê li ser temenekê wê ji aliyekê ve wê bi hizirên xwe re wê nêzî bûjenîparêzekê jî wê ji aliyekê din ve wê bihizirê. Minaq wê pirsê 'ya ku neyî mirov dikarê li wê bihizirê.' wê li gorî wî' ew ne bi derfet bê. Li gorî wî ku mirov dihizirê wê hertimî wê li ser li ser tiştêkê, bûjenekê û hwd wê bihizirê. Di wê temenê de wê ji hizirkirinê re wê weke tiştêkê ku ew heyî wê weke temenekê çavkaniyê wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê lêbihizirê.

Li gorî wî hebûn ne hatiya li holê, ya ku naçê û nayê, negûharê, nayê beşkirin, hertimî ku ew wek xwe maya' bê. Di wê rengê de wê, li wê bihizirê û wê di rengekê de wê ew wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê di aqil de ku wê hebûnek hebê wê li wê bihizirê û wê, di wê de wê kifşkirina wê çawa wê were kirin wê bixwezê ku ew li wê were lê hizirkirin. Di wê temenekê de wê, dema ku ew li ser rastteqiyê bi hebûnê dihizirê wê weke ya rast û ya biriqîna wê li wê bihizirê.

Di nava felsefeya xwezayê de wê, ji aliyekê din ve jî wê di wê demê de wê rexnegirtina li girseyîbûn û li dûv girseyîbûnê çûnê wê bê nesibê demokrit. Ew dihizirê ku girseya ku ew li pey berjewendiyên rojane dikeve rexnedikê. Dilxweşî û aramiya gîyanî/derûnî wê di wê de wê newê girtin wê, bêtê ser ziman. Li gorî demokrit wê jîyankirin û yan jî gihiştina aramiya gîyanî wê bi hinek kesên ku wê li gorî kesên xwedî zanîna astbilind bin wê bi wan re wê bibê. Demokrit wê di felsefeya xwe

de wê bi temenekê gerdûnî ku ew dihizirê wê bi wê werênê ser ziman ku wê hertişt wê ji atoman wê bibê. Di wê temenê de wê, têngîna felsefeyî a mirov ku wê demokrit wê bènê ser ziman wê di wê temenê de wê, bi awayekê kosmolojikî ku ew bi wê li mirov dihizirê wê, werênê ser ziman. Di awayekê din de jî wê, weke təkiliya mirov a bi zanîne re wê li wê bihizirê wê bènê ser ziman ku perwerdebûn û ankû zanîna bi wê mirov bikê awayekê de. Perwerde û xweza wê, weke fêrbûn û zanîne wê, li gorî wî heman tişt bin. Li gorî wî zanîn wê sê tiştan werênê li cih. Rast hizirkirin, rast axiftin û rast kirin bê.

Di dewama wê de wê, dema ku wê demokrit wê li mirov wê bihizirê wê, di mirov de wê gîyanekê wê di temenekê bi hişbûna mirov de wê kifşbikê û wê bi gotina 'ya li gorî mirov rast ew ku mirov gîyanê zêdetirî derxê li pêşîya laş. Armanca mirov wê dilxwesî bê. Ber vê yekê wê ew jî bi rast hizirkirin, rast axiftin û rast kirin bibê. Bi wê sayê mirov wê karibê jîyanê bi xweşî û kêr nexweşîyan re wê karibê derbas bikê. Li gorî wê ya ku mirov dikê li gorî du fektoran dikarê were fahmkirin ew jî wê hazgirtin û êşkişandin bin. Di wê temenê de wê, dema ku ew li hazê dihizirê bènê ser ziman "haz ne tenê ya xwezayên laşî/bedenî bin. Wê bi rewîstî ya bijartina ya xweşik jî bê. Di wê temenê de wê di hazê de weke ya bi gotinê wê weke sînor wê pîvan bê. Ew jî mirov aqilê bikardihênê ku mirov bi pîvan bê.

Wê dema ku em li demên kevnera di wê demê de ku wê çawa wê li mirov wê were hizirkirin ku mirov lê dinerê wê di wê temenê de wê weke aliyekê din wê, rewşa zanîne ku wê çawa wê êdî wê dakeve li nava jîyanê û wê bi wê re wê, êdî wê fahmkirin bibê bê. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê demên kevnera de ku wê weke çîn û ankû komek bi ji kesên bi zane ên di nava civakê de bibin wê 'sofist' wê derkevin li pêş. Ev wê taqabûlî rêmildarên medî bikê. Di dewama wê de wê, ev kes di nava jîyanê de wê, li ser kirin û raastbûn û ne rastbûna mirov re wê, di awayekê de wê bihizirin û wê bixwezin ku ew bi wê bigihijina ancamê. Tişteke din jî wê ew wê bikin. Ew jî wê ew bê ku wê wê tiştên weke bi rêgezî wê bûhûrîner bin wê ew wê, weke têngînekê wê bi rûxênin. Wê di wê temenê de wê êdî wê li gorî kes wê, di wê rengê de wê nêzîkbûn wê çawa wê bibê wê bi wê re wê bihizirin.

Di demên kevnera de wê, di temenekê aqilmeşandinê a bi felsefeyî de wê li ser temenekê bi derpêşî wê bi wan re wê di nava xalkê de wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Ew di temenê de wê, pêşxistina derpêşan û bi wê hizirkirinê bi wê re wê werina pêşxistin. Li ser wê temenê wê

sofist wê rêgezên herêkirî ên gelemper wê çawa wê di temenekê teybet de wê ligorî kes wê bi teybet wê şîrovebikin wê hinekî jî wê weke ku wê li ser wê bihizirin. Ev rewşa weke bi sofista re dihê dîtin wê weke ku mirov 'sofîyên kurd' re di awayekê de di her demê de dibînê. Sofîyên kurd wê di rengê de wê hertimî wê, weke kesna bi zane bin. Mirov nikarê di çerçoveya têgînek olî de werênê ser ziman. Ew weke kesna di nava civakê de hebûn û tenê bi wê re bi sînor weke kesna bi zane ku wê hertimî wê, bê serî li wan xistin ban. Çendî ku wê piştire wê carna wê weke 'kesna oldar' piştî pêşketina demên olî wê bèn dîtin jî lê wê dervî wê, bi çerçoveyek civakî wê hebûban.

Di dewama wê de wê, di nava jîyanê de wê, ew wê, bi zêdeyî wê weke kesna di rewş û halê xwe dijîn û bizane ban. Demên xwe hemû didan xwandin û fahmkirinê di nava jîyanê de. Wê di wê temenê de wê weke kesna ku wê hertimî wê serî li wan xistiban. Ew weke kesna ku wê bi zanîna xwe wê derkan li pêş. Di nava kurdan de ku wê piştire wê weke mertebeyek olî a êzdayî jî wê dîtin wê 'faqîr' wê di wê temenê de wê di nava gel de wê di demên kevnera de wê weke navekê wan kesên bi zane jî ba.

Di dewama wê de wê, mijare zanînê di nava civakê de wê, di wê temenê de wê belavkirina wê weke ku wê di demên kevnera de wê li berbahre reş wê were dîtin wê di rengê û awayekê de wê, xwe bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, bi wê rengê de wê weke 'zaneyên nava xalkê' jî bin. Wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê derkevina li pêş. Zaneyên mazin ên weke filosof ku ew derdikevina li pêş wê hizir û zanînen wan jî wê ev dordor wê weke kesna ku wê zêdetirî wê kariban fahmbikin û wê bènina ser ziman. Wê bi zimanekê hesanî di nava xalkê de wê di temenekê bidina fahmkirin û ravakirin de wê werênina ser ziman jî bin.

Aliyekê din ê ku em di çerçoveya felsefeyê hizirkirina bi mirov re lê bihizirin wê hizrên Protagoras bin. Ew jî wê di temenekê de wê bi bûjenî wê bihizirê û wê bi gotina 'bûjen hertimî wê pêvajoyek herîkînê de ya. Ti tişt wê tiştêkê dîyar nebê' re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê hizrên Protagoras ên di wê rengê de ku wê werênê ser ziman wê weke ku wê di rengê de wê bi hizrên haraklit re jî wê werina dîtin. Di wê temenê de wê ji wê hizrê wê were dîtin û fahmkiriin ku wê di wê demê de wê hizra gûharênê wê weke hizrek felsefeyî wê di wê demê de wê ji aliyê gelek filosofên demê ve wê lê were lê hizirkirin û wê were ser ziman. Di dewama wê de wê, hizrên Protagoras ên li ser hebûnê wê ew

wê, di temenekê vegûhar de bin. Ew dihizirê ku wê ”hebûnek tegez wê nebê. Tiştêkê ku em bêjin ev ev a wê nebê” re wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê Protogoras wê derkkirina mirov wê derxê li pêş wê weke temenê zanîna wî û rêya wî ya fahmkirinê wê rêyên derkkirinê sehên mirov bin. Ev hizrên Protogoras wê, bigihênê hizra ku mirov pîvane her tiştî ya bê.

Ev hizrên Protogoras wê di rengekê de wê, di nava sofistên demê de jî wê hebin. Sofistên demê wê, di rengekê de wê, giringiyê bidina mirov ku mirov di nava şertûmercên xwe de fahmbikin û werênina ser ziman. Ber vê yekê wê li ser rewşa xwe pêşxistinê ew di rengekê de wê bisekin in. Li gorî wê jî wê ew hêz û sîyane mirov wê hebê ku ew karibê xwe pêşbixê û biazilê xwe bigihêjê rastiyê. Di wê awayê de wê, li gorî ramana sofistên her mirov xwediyê derfetên xweparastinê ye û Xwûdê ya rast daye mirovan ku tiştên rast û ne rast ji hev cuda bikin. “Her mirovek xwedî wê taybetmendiya xwezayê ye... pêşxistina vê rewşa xwezayî di mirov de jî bi hînkirinê pêkan e. “Lê hînkirin bi tenê têrê nake, ji bilî wê divê mirov xwedî cewher û pretîkek/kirinek guncaw be. Tenê bi wî awayî mirov dikare bigihêje armanca xwe. Armanca ku mirov bigihêje sîyan e.

Li gorî sofistên sîyan têgehek e ku ji bo mirovan her cûre serdestî û kamilbûnê di xwe de dihewîne bê. Sîyan dihê hînkirin û ji ber vê yekê hîn dibe. Sofist îdia dikin ku tiştê ku ew hîn dikin ne hizrek sîyanê ya bi gelemperî tê pejirandin a, lê tenê ew e ku mirov bikaribe li gorî xwezaya xwe tevbigere ya bê. Ya ku ji bo her kesî rast û baş e, ji bo wî mirovî jî rast û baş a. Ji ber vê yekê jî her rêgeza ku hatiye danîn tiştêkî ku mirov û azadiya wî bisînor dike ya. Di vê rewşê de ya ku divê bê kirin, sofistek bi navê Kallikles weha dihên ziman: “Yê ku dê rast bijî, bi hewildanên xwe bigihîne asta herî jor, wan nehêle, wêra û şehrezayiyê bikaribe alîkariya wan bike, çiqasî dibe bila bibe. Dibe ku ew mezin bin, ji bo pêkanîna daxwazên li dû xwe...” Lêbelê, pirranî li şûna ku wî ya ku ew bike û tercih dike ku wê bi zagonê giştî ve were girêdan. Yê din guncav dibînin ku serî li rêgezek wusa gelemperî, ankû zagonê bidin, ji bo ku kesên din bikin kole. Li gorî sofistên mirov nikare fêrî tiştên baş, xweşik, darazî û wêrekiyê bibe. Tenê dikare derfetên xwe nişan bide, çî dikare bike. Mirov derfetên cewherî bi xwe re dihêne li holê, lê ji bo ku bigihêje wan pêdiviya wî bi hînbûn, pretîk/kirin û ezmûnê heya. Wekî din, ev derfet dê ji nişka ve û ji xweber dernekevin holê. Ji bo sofistên hînbûn wek tovê ku li zeviyê tê çandin a. Îhtîmala mezinbûna tovê hem bi berberiya zeviyê û hem jî bi kalîteya tovê ve girêdayî ya.

Di wê temenê de wê, di awayekê de mirov xwe bi aqilê xwe re wê heta devera ku wê bi wê herê û bi wê pêşkeve wê bi wê re wê herê û ew divê ku ew herê. Di wê temenê demê wê azwerîya mirov wê hebê. Di dewama wê de wê, sofist wê, weke ku em di gotina wan a di paragrafa li ser de dibînin ew di temenekê de wê, kesên ku ew li gorî têgihekê dijîn û yên ku ew bi fêr dibin wê cihê bin. Minaqê koleyekê ku ew hertimî li gorî ku ew jêre bê gotin û ew bi zagonekê bijî re wê werênina ser ziman. Di wê rewşê de wê, dema ku wê bahsa mirov bikin wê di wê temenê de wê werênina ser ziman ku mirov li pey azwerîya xwe heta devera ku ew herê ew jî herê. Di awayekê din de jî wê bi gotina 'mirov ji bûyîna xwe wê xwediyê derfetan bê. Lê bo wê jî wê hînbûn, kirin û azmûn wê pêwîst bê.

Li gorî sofistên wê di awayekê de wê, tiştekê ku mirov bi serve neyê wê nebê. Wê di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê di nava hizrên wan de wê, mirov wê, weke astekê û pîvanekê wê di fahmkirina xwe de wê bi wê re wê were ser ziman. Di dewama wê de wê, dema ku wê, di demên piştê wê kesên weke sokrat wê, hizrên xwe yên ku ew dihênê ser ziman wê, ew wê têgîna sofistên wê hinekî wê hilde hemberî xwe û wê bi têgîn û gotina 'tiştekê ku mirov derbas dikê û bi sînor dikê wê hebê.' Di wê temenê de wê, sokrat wê, di awayekê de wê bikeve nava wê hewldana wê tiştê ku ew jê derbas dikê û bi sînor dikê ew çî bê ku wê kifşbikê, fahmbikê û wê werênê ser ziman. Li gorî sokrat ya ku wê ji kes li kes wê bi gûharê wê zankirinên mirov bin. Lê ya ku wê bi danûstandinê wê bê bidestxistin jî wê, zanîn jî wê weke rastiyeke epistemolojîkî wê werênê ser ziman.

Li gorî sokrat di xabetekê de armanc divê ku gihiştin bê. Bi wê yekê ya ku weke sînor hatiya dîyarkirin karibê ew wê bigihîjê wê û vebêjê. Li gorî wî gihiştina gotinê wê weke gihiştina cewherê jî bê. Li gorî wî, di fahmkirina cewherê tiştekê û gotina wê de wê, yek bi yek di rewşan de wê, bo kesekê ku wê heman aliyê xwe dizanê, wê weke daraza wê tam û negûhar weke temenekê ku ew kifşbikê wê weke têgînek bi wê rengê bê ji wî re. Di wê temenê de wê, têgîna zanînê a sokrat wê di rengekê de wê mijare têgîna gîyanê wê di rengekê de wê, weke ku wê bikê ku wê bide dîyarkirin.

Hinek nîqaşên ku wê di demên xwe de zerdeştîyan di nava xwe de dikirin weke 'dema ku mirov mir wê zanîn bi laş re wê bimirê û ankû wê bi gîyanê re wê xwe bide domandin' wê di rengekê de wê, temenekê hizirkirinê wê biafirênê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, dema ku wê mirov wê mirov wê gîyan wê ji jîyanê wê derkeve wê demê wê

jîyan jî wê ji jîyanê wê derkeve. Di wê temenê de wê zanîn jî wê weke ji jîyanê wê derkeve.

Di nava felsefeyê û demên wê de wê weke ku em bi hizirên sokrat re wê dibînin ku wê hinekî wê weke ku wê ji wê aliyê ve wê weke hinek şewayên hizirkirîniê wê werina dîtin. Sokrat wê bi têtîn û hizirkirina bi rengê "zanîn di gîyanê de vêşarîya, herkesek dikarê xwe bigihênê wê" re wê werênê ser ziman.

Di wê têtîna sokrat de wê, zanîn û gîyan wê weke di fenomenên ji hev cihê ku ew bi wan dihê hizirkirin wê were dîtin. Piştî wî di nava hizirên platon de ku wê gîyanê wê bi serê xwe wê weke têtînekê wê kifşbikê û wê werênê ser ziman wê hinekî jî wê weke ku ev têtîn wê ji aliyekê ve wê, weke di dîmenekê de xwe di temenê wê de wê bide nîşandin.

Li ser wê temenê wê sokrat wê hinekî din wê li ser wê têtîna xwe re wê pêşde wê herê û wê bi gotina 'erka filosof ew a ku ew wê alikariyê bide nîşandin ku mirov xwe bigihênê wê zanînê' bê. Di wê temenê de wê, di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Sokrat wê dema ku ew hizirên xwe li ser mirov wê werênê ser ziman wê di awayekê de wê weke ku mirov dibîniê ew li ser jîyankirinê re jî wê bi wê re wê di ahengekê de wê çawa wê were jîyankirin wê li ser wê biskeinê. Di wê temenê de wê, di renekê de wê mirov û jîyanê wê bi hev re wê bixwezê di nava hevde fahmbikê û werênê ser ziman. Li ser wê temenê bi têtîna 'rast jîyankirin çî ya' wê weke nûqteyek ku wê sokrat wê ji wê bidest hizirkirinê wê bikê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê, mijarên weke rewîstê û bi wê re têtîhên wê yên weke sîyanê û hwd wê bi wê re wê bikê mijara fahmkirinê û wê li ser wê re wê bikê ku ew li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Sokrat wê, di wê temenê de wê, di çerçoveyek jîyanî de wê, li ser temenekê 'rast jîyankirinê' wê bi wê re wê lê bihizirê û wê di wê temenê de wê, mijare sîyanê wê weke astekê û çerçoveyekê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê, di renekê de wê weke ku mirov bi zanîniê dikarê wê bijî wê bigihijê encama wê bi aqilê xwe. Li ser wê re wê, bi gotina 'sîyan û zanîn heman tişt a' re wê bi temenekê epistemolojikî wê mijarê bikê ku ew bîniê ser ziman.

Li gorî wî zanîn sîyan a û wê hemû mijar û tiştên din wê li bin wê hebin. Di gotinek din de wê mirov dikarê wê bîniê ser ziman bi wê re wê li gorî sokrat ku mirov bi sîyan bê wê weke kesekê ku ew bi zane bê, zanîbê ku ew çî bê û çawa bikê bê. Wê di wê rengê de wê, di renekê û awayekê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê ji aliyekê din ve jî wê li ser temenekê aqilê darazî û têtîha sîyanê wê

bi t kiliyek  re w  bi hev re w  bixwez  ku w  werênê ser ziman. Di renekê de w , dema ku em empatiyê bi w  reng  hizirkirinê re bikin w , dem  em dikarin w  gotin  ji w  bi t g n  derh nin   w  bènina ser ziman   b jin ku "kes  bi s yan w  zanib  ku ew  i dik , raast dik    di rew n j yan  de w  bi zaneb n b ." Di w  reng  de w , di w  reng  de w , s yan w  di temenekê de w  bi  er oveya fahmkirina di derbarê j yan , kirinên mirov   rastkirin n mirov de w  weke  er oveyek  w  werênê ser ziman. Li ser w  temenê ya ku w  rast   d r st hat d tin   fahmkirin w   end  ku w  bi s yan  heb  w  bi w  re w , weke aliyekê din   rast   ba  b . W  ya rast   ba  j  w  di dewama w  de w , r ya gihandina li dilxwe iy , reh f , aramiya hund r n   hwd b . Di asl  xwe de w  dema ku em li ser temenekê felsef  dihizirin w  felsefeya sokrat w  di w  temenê de w  weke li ser temenekê   t gihek weke ya bi reng   ib na mirov   j yan ' w  ava b . W  di w  temenê de w  weke aliyekê w  y  giring w , bi t kiliya j yan  a bi mirov re   ya mirov bi j yan  re w  li ser temenekê epistemolojik    fahmkirinê a bi zanin  re w , di w  reng  de w , karibê were fahmkirin.

Li gor  w  t g n  w  dikarê mirov w  werênê ser ziman ku w , mirov w  di w  temenê de w , di renekê de w , weke aliyekê w  y  giring w  xwe di dewama w  de w , bi w  re w  bide d yarkirin. Li ser w  temenê w , dema ku ew ti t n weke a d  mirov weke t gih   wasifên bi ba iy , rastitiy , s yan , p van    hwd w  di w  temenê de w  bixwez  ku ew di  er oveya heb na j yan    t kiliya mirov a bi j yan  re w  li w  bihizirê.

Di t g na sokrat de w  ji gotina w  ya bi reng  weke "ya ku ez dizanim ti ti t  nizamim" ku w  weke gotina bi nav  w  di nava xalk  de w  z de were ser ziman j  w  di w  reng  de w , karibê bib  weke t g nek ku ew j yan  weke temenekê ku mirov hertim  bi j yankirin  di fahmkirina w  de p de her  j  b . Di w  temenê de w , ew di mijara hizirkirina bi w  a li j yan  de w , weke ku ew dih n  ser ziman ku w  s nor  mirov   bi fahmkirina di derbarê j yan  de w , heb . W  ev gotin w  di w  reng  de w , di nava fahmkirinê   nefahmkirin  a li ser temenê j yan  de w  bi w  reng  w  bib  xwediyê temenekê fahmkirinê.

Di asl  xwe de w , di w  temenê de w , weke aliyekê w  y  din   giring w  dikarê w  werênê ser ziman ku w , mijare fahmkirinê w  bi w  re w  di w  temenê de w  di renekê de w  xwe di awayekê de w  bide d yarkirin. Sokrat di w  t giha xwe de w  mijare j yan  w  weke temen    er oveyek ku ew div  ku ew were fahmkirin weke ku ew dib n . Di w   er ovey  de w  zanin n me y n li ser w   er oveya j yan    ank 

hebûna jîyanê bi giştî wê, di wê temenê de wê bi sînor bin wê bi wê întûbayê jî wê di rengekê de wê karibê were fahmkirin. Di dewama wê de wê di wê rengê de wê mijare fahmkirinê wê, li ser temenê jîyanê wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê bi wê rengê wê bide dîyarkirin.

Di wê rewşê de wê, bi morfolojikî wê ji wê gotinê wê ev jî wê di rengekê de wê bi wê re wê, were fahmkirin ku wê jîyan wê bi zanînê ku mirov li wê bihizirê wê pirr zêde wê hebê. Lê mirov ne xwediyê wê pirr zêde fahmkirina di derbarê jîyanê de bê. Di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê wê yê mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê di wê rengê de wê di reng û awayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di dewama wê de wê jî wê di rengekê de wê mirov dikarê wê fahmbikê ku wê çerçoveya jîyanê û çerçoveya zanînê a bi fahmkirinê wê weke çerçoveyna ji hev cihê bin û wê ev çerçove wê weke çerçoveya bûjenê û biriqîna wê çawa wê levbikin wê hertimî wê di temenê hewldan û kirinên mirov de bin. Wê hewldanên ku wê zanîna xwe wê bènê wê astê ku ew weke ku wê bènê ser ziman di wê astê de baş û têr fahmbikê wê bi wê re wê di çerçoveyê de wê weke aliyekê ku mirov wê, bi gotina sînorê a di nava jîyan û zanînê de wê, werênê ser ziman bê.

Di mijare fahmkirinên me yên jîyanî de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman ku wê jîyane û zanîn wê lêpirsîna wê ya bi aqil û di wê temenê de wê, hewldanên bi wê gihiştina fahmkirina jîyanê wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê mijare zanînê û fahmkirinê wê di wê rengê de wê, weke du mijarên hev temem dikin bin. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê rengê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Mijare jîyanê mirov û hwd wê, di wê temenê de wê weke çerçoveyna fahmkirinê wê xwe di nava aqil û zanîna me de wê bidina dîyarkirin bin. Hebûna mirov wê di serî de wê weke hebûnek zêde komplika bê di fahmkirinê de. Wê hem wê weke aliyekê ku ew fahmdikê bê û hem jî wê weke aliyekê ku ew divê ku ew were fahmkirin bê. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê zanînen me wê di wê rengê de wê çawa wê di temenekê de wê, bènina ser ziman wê, bi wê re wê, weke aliyekê wê yê giring ê bi fahmkirinê wê xwe bide dîyarkirin. Bi wê rengê wê hizirkirinên sokrat ên li ser mirov û jîyanê wê, dema ku ew dixwezê bi hev re fahmbikê wê, di wê temenê de wê weke ku wê balê bikişênê fenomenek din a sêyem di nava hebûna mirov û jîyanê weke fenomenê de. Ew jî wê di nava mirov û jîyanê de wê weke

du hebûnên heyî de wê rewşa jîyankirinê wê weke pêvajoyek ku wê temenê wê bi kirdeyî li ser ya jîyankirî, bi wê jîyankirinê pêkhatî û hwd ku wê avabê wê bi wê re wê were ser ziman. Di wê temenê de wê fononema jîyankirinê wê weke kirdeyekê wê di xwe de wê têkiliya mirov û jîyanê wê bi hev re wê dênê di temenkê jîyankirinê de.

Jîyankirin wê di temenekê kirdeyî de wê jîyanê û mirov wê bi hev re wê di rengekê de wê bigihênê hev û wê, bi hevdû re wê, bigihênê li çerçoveyek fahmkirinê. Weke bi mirov û jîyanê û ankû jîyan û mirov, di wê rengê de wê, di wê rengê de wê, werênê ser ziman. Di wê temenê de wê mirovê dijî wê, temenê têtîna jîyane mirov wê di wê temenê de wê bi gotinî wê biafirênê.

Piştî sokrat wê weke şagirtê wî Platon wê, li ser mijare jîyanê ku ew dihizirê wê mijare jîyankirinê wê ji hin aliyna ve wê ji xwe re wê bikê mijar. Di wê temenê de wê bi wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê mijara hizirkirinê wê di wê rengê de wê, xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Weke sokrat wê platon jî wê bi wê bawer bikê ku wê bo mirov wê dilxweşî wê armanca sereka bê. Wê di dewama wê de wê bi gotinên wek rêya jîyankirinê ku wê di sîyanê de derbas bibê û ankû di jîyankirina bisiyani de derbas dibê re wê werênê ser ziman.

Platon mijarên weke yên hazê û êşê weke mamostê xwe sokrat wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, bi wê bihizirê. Platon wê ji aliyekê din ve jî wê dema ku wê li ser jîyane mirov wê bihizirê wê, têtîna rewistê wê di rengekê de wê weke rêya danîşandinê û ankû xwe danîşandina bi xosletên bi zanebûnê, û hwd re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Li gorî platon wê cewherê mirov wê gîyan bi afirênê û wê gîyan karibê bi serê xwe bighijê ên fêrs û sîyanên mazin. Li gorî platon jî wê dema ku wê gîyan gihişt wan sîyanan wê baş bijî û negihişt wan wê xirab bijî re wê bêtê ser ziman. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê platon wê bêtê ser ziman ku wê ya ku mirov dilxweş dikê sîyan û ya ku xira dibê û dilnexweş dikê jî wê nebaşî û xirabî bê. Li gorî platon mirov wê di rengekê de wê, weke cûreyekê bikêmesî bê û wê hertimî wê mihtacê kesên din ên dervî xwe bibê. Di wê temenê de wê bo wan kêmesîyên xwe derbas bikê wê di temenek civakî de wê, bi gihijina sazûmanê re wê, xwe bikê ji wê xilas bikê.

Di wê temenê de wê çerçoveya têtîna civakî a platon wê dema ku mirov li wê dihizirê wê di temenê de wê werê dîtin ku wê her mirov wê ji aliyê

xwe ve wê qabiliyetên xwe wê dênê li holê û ev wê di çerçoveya civakî de wê bê temenê ji hev re bûna alikariyê. Di wê rengê de wê, li gorî wî her mirov wê ji aliyê xwe ve wê kêmbê. Wê di wê temenê de wê dema ku ew bi aliyê xwe tam hanî ser ziman wê ji kesên din ên dervî re wê bê alikar û kesê din ê dervî jî wê ku wan hanî ser ziman wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke ku wê ew bi wan wê xwe temem bikê. Di wê rengê de wê di çerçoveyek hevdû tememkirinê de wê civaketî wê di jîyane mirov de wê bi wê rengê wê weyn bileyizê. Di wê temenê de wê civak wê di wê temenê de wê weke ku ew di şewayekê de dihênê ser ziman wê weke çerçoveyek ku wê li hev beşkirina karkirinê a di wê de jî bê. Di wê rengê de wê, ew *beşa kar* wê, di wê temenê de wê weke temenê hev temem kirinê û wê bi wê re jî wê ji aliyê din ve jî wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê di renekê de wê xwe bide dîyarkirin. Platon wê li ser wê temenê wê bigihijê têgîna xwe ya civakî ku ew bi çerçoveyek *'welatîtiyê'* û hwd re wê werê hanîn li ser ziman. Di wê temenê de wê di nava civakê de wê çerçoveyek bi sazûmanî ku wê bi wê re wê çawa wê were ser ziman wê di wê rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Platon wê di wê temenê de wê, dema ku ew wê kifşkirinê li ser beşkirina kar dikê wê di awayekê de wê, weke çawa di xwezaye wan de heya wê bi wê re wê li wê bihizirê. Minaq kesekê ku ew di xwezaye wî de leşkerti hebê ew wê bikê. Li gorî wê têgînê wê herkesek wê bi aliyekê, mêylekê û hwd re wê hebê û ew dikarê di wê temenê de were fahmkirin.

Di çerçoveya têgîna platon a civakî de wê 'bi hev re jîyankirin wê, beşa kar wê ji mirov bixwezê. Beşa kar jî wê weke têgînek ku wê karek bi hevbeşî were kirin û di wê temenê de wê weke herkesek ku wê ji aliyê xwe ve wê bikê wê hevdû temem bikê re wê werê hanîn li ser ziman. Di wê temenê de wê, platon wê têgînek ku wê piştî wî bi hizrên aristo re jî wê di temen de wê were fahmkirin wê hebê. Ew jî wê di wê temenê de wê têgîna hebûna qarakterê bê. Li gorî platon wê tişt wê dema ku mirov wê bikê wê hinekî jî wê weke qarakterî bê. Li gorî platon tişt a ku ew di qarakterê mirov heya' û ankû 'qarakterê mirov li gorî wê heya wê dikê.' Di wê çerçoveyê de wê, li gorî wê têgînê ku wê werênê ser ziman. Wê xwezaye hinek kesan wê li gorî karna bin û yê hin kesna wê ne li gorî hin karna bin.

Di wê temenê de wê platon wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi hizrên xwe re wê, werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, dema ku ew li gorî wê dihizirê wê, li ser wê

têgînê re wê gotina 'bila filosof rêzaniya civakî bikin' wê werênê ser ziman.

Di temenekê de wê gotinek wê piştê wê di nava jîyanê de wê, weke ku wê di nava xalkê de wê were ser ziman wê di wê warê de wê felsefeya platon a di wê nûqteyê de ku ew bi wê dihizirê wê baş karibê werênê ser ziman. Minaq wê, di nava xalkê de wê, gotina 'herkesek li gorî sîyane xwe bikê' wê werênê ser ziman. Ji wê gotinê wê di awayekê de wê, du têgîn wê karibin werina fahmkirin. Yek wê weke ku wê bi mamosteyê wî sokrat re wê were dîtin ku ew dihizirê zanîn sîyane re wê karibê were fahmkirin. Ya din jî wê weke ku wê piştî wî bi aristo re wê were fahmkirin ku ew dihizirê ku wê, kirina tiştê wê hinekî wê qarakteristikî bê re wê karibê wê li wê bihizirê wê werênê ser ziman. Ev wê platon jî wê di awayekê de wê, weke ku wê bi wê bihizirê. Lê hemû qatagorizekirinên aristo wê di awayekê de wê hinekî jî wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê weke ku ew bi wê dihizirê. Di wê rengê de ew dixwezê ku bi têgîna cihê, cûre û cûdahiya nava jîyanê a li ser zindiyên, tiştan û hwd re wê, di wê temenê de wê bi wê rengê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Ev têgîn wê platon wê di awayekê de wê, di rengekê de ku ew dihênê ser ziman wê wî di hizirkirina wî de wê bibê li têgînek weke ya bi beşa kar a ku em di çerçoveya têgînek civakî de wê li wê bihizirê wê dikarê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, platon wê di wê rengê de wê, di dema xwe de wê dema ku ew çerçoveyek civakî wê di wê temenê de wê bi çerçoveyek qatmanî wê li wê dihizirê wê karibê bi wê re wê li wê bihizirê. Di aslê xwe de wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê a civakî wê bi wê re wê di wê temenê de wê mirov karibê bi wê bihizirê.

Di felsefeya platon a mirov de wê dema ku ew bi wê dihizirê wê, di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê mijare gîyanê wê di rengekê de wê bi wê re wê weke ku mirov dibînê wê derkeve li pêş. Platon weke ku em ji danûstandinên wî yên di pirtûka wîya bi navê 'welatê' de ku wê were fahmkirin ew gîyanê li duyan beş dikê. Beşa pêşî wê bi aqil, dihizirê, dihasibênê û dihizirê bê. Wê bi aqil bê. Aliyê din jî wê, ne bi aqil bê û wê tenê wê bijî, bixwezê û hwd. Di wê temenê de wê, weke zindiyekê ku ew dema ku ew birçîbû wê laşê wî ew bi wî re wê bide hîskirin. Dema ku tiştê xwest wê ew wê, bi ajoyî û hwd wê hîsbikê. Wê li wê nehizirê wê bixwezê, li gorî platon. Lê di nava wê de wê, weke hinek pay ji aqil jî digirin. Weke hêrsbûn, harbûnê, û hwd de. Li ser wê

temenê wê, platon wê di wê temenê de wê, dema ku ew mirov salixdikê wê bi gotina 'di mirov de du ali hena. Aqil û xwestek.' Wê di wê temenê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Li vir di dewama wê de wê platon wê cardin wê serî li têngîna qarakterizyê wê bide û wê gotina 'rêveber hês aqil dikê, leşker hêj navdariyê dikê û bazirgan hê pere û qizînkirinê dikê. Li gorî wî gîyane mirov ji van hersê xosletên ku ew bi hev re nakok ji wan diafirê bê.

Li gorî wî mirovê rast ku wê van hersê yan di awayekê de wê bigihênê hev bê. Wê weki din wê tiştê wê li gorî rastiya wê û pîvane wê giringî û hêjabûnê wê bidiyê. Li gorî wî mirovê rast bo navdarîyê, pere û hwd xwe xira nabê. Ew bi zane ya û bi pêvan tevdigerihê. Li hemberê kesên din bi pîvan û rast û dûrûst a. Wekhev tevdigerihê. Ji rastiye dûr nekeve. Hertimî wê bi wê re wê, di awayekê de wê bixwezê tevbigerihe.

Di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê kesê bi zane li gori platon wê weke kesê ku ew di hundurê xwe wekhevê, mafdarî û haqaniyet daya çêkirin wê lê binerê û wê bixwezê ku ew wî fahmbikê. Di wê temenê de wê, di temenê kesê bi zane de wê li pîvanê, dûrûstbûn û wekhevîyê wê bigerihe û wê ew yê zane li ser wê re wê bînenê ser ziman. Di dewama wê de wê, platon wê li ser wê re wê, li civakê wêbihizirê û wê civak wê di wê temenê de wê çawa wê bigihijê astek pêşketî wê li wê bihizirê wê bizanebûn û bo wê jî perwerde û fêrbûn wê weke rêyek giring a gihiştina wê bibênê. Bo gihiştina civakek baş û pêşketî wê di wê temenê de wê bi wê temenê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê, dema ku ew li wê dihizirê wê, weke ku mirov bi pêwîstîya li ya li şûn xwe jî bihizirê wê, bi wê re wê werênê ser ziman ku wê di dewama wê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê, mirov di nava civakê de û bi serê xwe li yê li şûn xwe jî bihizirê. Di wê temenê de wê dema ku ew li pêvajoyên fêrbûnê dihizirê wê pêvajoyên wê çawa wê bînenê ser ziman wê li ser wê bisekinê. Bo vê yekê ew dema ku ew li rêveber dihizirê wê, zanîn, weke felsefe, matematik û hwd wê weke rêya bi wê rêzanî kinê li wê dihizirê.

Li gorî platon mirov bo ku ew bibê mirov aqilê xwe bi zanînenê re tiştbikê. Hêza zanînenê û hizirkirinê a di giyanê de ku ew heya xwe bigihênê wê. Di wê hizirkirina di giyanê de wê aliyekê xwûdawendî wê hebê û bi aliyê wê ve bi başî ve mirov berê xwe bide dîyarkirin.

Platon di wê temenê de wê, çendî ku wê di wê rengê de wê di temenê wê pêvajoya fêrbûnê de wê perwerdeyê wê bicih bikê jî lê wê ji aliyekê din ve jî wê bi wê re wê, li ser giyanê re wê bihizirê û wê dema ku ew bi

têgîna qarakterî dihizirê wê bi gotina 'ya ku ew di xwezayê mirov de nebê tû nikarê wê bidiyê' de wê, bi wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Li gorî wî ew aliyên ku ew fêrbibê wê ji xwe wê di gîyane mirov de wê hebin. Bi aliyekê bêalî ve na berê wan. Mirovê bi zane, wekhev û rast wê, wan aliyên ku ew ji bûna mirov hena wan derxê li holê, perwerde bikê û li ser wan re levkirinê di keseyetîyê de bi mirov re çêbikê. Li gorî platon bo mirov bibê mirov wê tenê bûna xwedî aqil wê ne bes bê. Bi wê re wekhev bê û dûrûst bê. Di dewama wê de wê, ji aliyê xwe yê heywanî dîrkeve û xwe bide bindestîya xwûdawendê xwe. Ew di gîyanê de hebûna aqil û zanînê û hwd wê di wê temenê de wê bi çerçoveyek xwûdawendî re wê, di rengekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Kesê ku ew ji wan aliyên xwe heywanî dîrket û xwe bi wê rengê bi gîyane xwe ve kir û bi zane wê di wê rêyê de çû wê weke kesê astbilind û xwedî pîvan bê. Ew wê weke kesê ku mirovbûna xwe tememkiriya lê dinerê û wê dixwezê di wê temenê de wê fahmbikê û werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê li gorî platon wê hertimî wê di hundirê mirov de wê heywanîyek wê hebê û mirov wê bi zanin û aqiliya xwe wê bi sînor dikê û dibê mirov. Kesên weke rêveber bi hêzê bazirgan bi pere û hwd re wê nikarin wê sehêtbikin. Ji wê aliyê ve wê dema ku mirov li hizrên platon dihizirê wê xwe sehêtkirin, bi temenekê zaneyî bi temenkirin, fahmkirin, bi aqil kirin û hwd wê, weke xosletên mirovbûnê bin. Di dewama wê de dûrûstbûn, rastbûn û başbûn wê bi wê re wê weke xosletên wê yên ku mirov dikarê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di nava sîyan aqil de wê têkiliyekê wê dênê û wê di wê temenê de wê bi wê aqil-sîyanê re wê, di rengekê de wê weke ku ew dihênê ser ziman wê, weke temenê mirovbûnê wê bibênê û wê bi wê re wê werênê ser ziman. Platon ji nûqteya aqil û gîyanê gavê diavêjê û bi wê têgînê dixwezê bigihîjê têgînên 'mirovê ji rêzê' û 'mirovê bi zane.' Ew xosletên mirovê ji rêzê di çerçoveya têgîna heywanbûnê de wê, şîrove bikê û ya mirovê bi zane ji wê dîr weke yê bi mirovbûnê re wê şîrove bikê. Wê cihêkirinê li ser aqil û qabliyetên bi aqil re wê bikê. Di wê temenê de wê, di têgîna xwe ya mirovbûnê de wê weke ku wê bixwezê bigihêjê bi zanebûnê. Di têgîna platon de wê, aqil wê weke temenê mirovê bi zane bê û mirovê bizane wê weke mirovê ku ew mirovbûyî bê. Di wê temenê de wê bi temenekê zanebûnî wê bixwezê têgîna xwe ya bi fahmkirina mirov a felsefeyî re wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê, bi aqil li xwe serwerbûnê û sehêtkirinê wê weke xosletek mirovî a bi aqil wê werênê ser ziman. Li xwe serwer nebûn û

nekarina xwe wê, weke bi têtînek heywanî ji awayekê wê werênê ser ziman. Di hizrên platon de wê tiştêk wê were dîtîn. Ew jî wê ew bê ku mijare çerçoveya jîyanî wê di wê temenê de wê, bi aqil fahmkirinê re wê derxê li pêş. Di wê temenê de wê, aqil wê li ser temenekê bi girêdanên ontolojikî û hwd re wê bihizirê. Platon bi hizrênx we re çerçoveyek civakî û fahmkirin wê di wê temenê de wê bêtê ser ziman. Di nava hizrên platon ên di derbarê mirov de wê, bi wê re wê armançek bi fahmkirinê wê bi têtîna wî ya 'mîrovbûnê' re wê hebê. Ew jî wê bi temenê bi zanîna xwe pêşxistinê, serwerbûnê û bi wê re rastbûn, dîrûstbûn û başbûnê di xwe de kifşîkê û pêşbixê û wê werênê ser ziman.

Hizrên platon piştî wê bi aristo û hizrên aristo re wê di awayekê de wê, pîrr zêde wê bigihijê, astek li jor. Ew di wê temenê de wê, weke pêvajoyek bi hizirkirinê a li pêş bi wê re wê derxê li holê. Wê di hizrên aristo de wê, çendî ku wê di dîmenekê de wê weke hevgerînek (sentezek) ji yên demên berî wî di hizrên wî de wê hebê jî lê ew di awayekê de wê bi xosletên xwe yên cihê wê bê temenekê bi bandûr li demên piştî xwe jî. Di wê temenê de wê pêvajoyên hizirkirinên aristo wê, di wê rengê de wê, ew wê bi wê re wê, werênê ser ziman ku ew çendî di xwezê sazûmanekê bi hizirî çêbîkê wê, bi wê re wê, têtînen ku ew pêşdixê wê weke bi xosletên wî yên hizirkirinê re wê xwe bidê dîyarkirin.

Aristo wê aliyê felsefeya zêhnê ê platon wê kûrbîkê û wê li ser wê re wê bihizirê û wê ji wê bidest hizirkirina li jîyanê bikê. Ber vê yekê wê têtîna darêjkê wê di hizrên wî de wê weke çerçoveyek temenî a di nava dînya derve û hizirkirinê û hwd re wê, temenekê hizirkirinê wê bihizirê. Aristo wê bi têtîna darêjkê re wê bixwezê bigihijê rasyonalitya bi hizir a jîyanî. Wê di wê temenê de wê bikê jî. Lê wê, di wê temenê de wê dema ku ew dixwezê kûrbîbê û vegotînekê ji rewşên weke yên pêşhizirkirinê re werênê ser ziman wê bikeve nava metafîzîkê de.

Lê metafîzîka aristo wê di awayekê de wê bi awayekê wê li ser temenekê rasonali a jîyanî û felsefeyîya wê bê. Ber vê yekê wê zêde wê, bandûrê wê bikişênê li ser xwe. Hizrên platon di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di rengekê de wê di serî de wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê di felsefeya aristo a di derbarê mirov de wê, ew wê bi wî re wê were dîtîn û wê derkeve li pêş ku ew 'mîrov weke hebûnek xwezayî' dibîna û di wê çerçoveyê de ku wê xwediyê armanca xwe ya di xwe de bê. Bi wê re wê di xwediyê hêz û qûdreta çêkirin, û

afirandinê bê. Li gorî aristo wê xwezaye mirov ku wê, beremberê beden û rûhê wê were weke bûjen û awayê wê bê. Di wê temenê de wê bûjen û awa wê, di wê temenê de wê, weke çerçoveya hizirkirina têtîna darêjkê a aristo wê biafirênê û ew ji wê gavê diavêjê ku ew bigihijê têtîna darêjkê. Li gorî wê têtîna aristo ku mirov bihizirê wê, di aslê xwe de ku ew, çendî gîyan û laş ji hev cihê bi wê rengê li wan dihizirê jî lê wê di rengekê de wê bi temenekê zanînî ne laş tenê laş bê bê gîyan û ne jî wê gîyan tenê gîyan bêlaş. Di wê rengê de wê di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Beden li gorî wê bi xosletên xwe re wê weke çerçoveyek lêbarker bê. Beden wê hem barkerê tevgeran û hem jî ya ku ew diafirê û dibê wê yê wê bê. Weki din wê barkerê cihêyên nava mirovan jî wê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê biafirênê û bide dîyarkirin. Li gorî aristo ya ku ew di aslê xwe de heya wê ya ku ew di tevger û aktiv bê. Bo ku ew bibê ew bûyîn divê ku ew bigihê awa û şeklekê bûyînê. Li gorî wê têtîna jî wê xwezaye mirov bi awayê wê re wê gîyane mirov bê. Li gorî wê ku ew xweza giyanê bê wê, bêhê bedenê û ankû laş wê nikaribê bibê û wê bi wê re wê xwediyê hebûna xwe ya bûyî bê. Li gorî wê jî wê bûyîna xwediyê gîyanekê wê weke were wateya jîyankirinê û hebûna jîyankirinê. Jîyankirin jî wê were wateya jîr, derkkiirn, xwestin, xwestin û hwd. Di dewama wê de wê bi wasifên nîtel û nîcel bi tevgeran ew xwe dide dîyarkirin. Ev wê weke aliyna ku wê li gorî aristo ku ew xwe bi gîyanê didina kirin bin.

Di dema ku mirov gîyanê lêbikolê wê di awayekê de wê weke ku wê were lê hizirkirin wê xwedîkirin û hwd wê weke aliyekê wê yê zêde giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Li gorî ku wê platon û piştî Aristo wê werênina ser ziman ku wê fêrsa gîyanê wê ne girêdayî tiştêk din bê. Di gîyanê de wê fêrsa pêşî a xwedîkirinê werênê ser ziman. A duyem jî wê weke fêrsa zêdebûnê wê werênê ser ziman. Piştî wan re wê weke ku wê derkkirin û pêwîstîin û hwd wê werê. Aristo wê di awayekê de wê, derkkirina dunya derve wê, di rengekê bi xwe wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, weke ku ew dihênê ser ziman. Li gorî wî derkkirin wê ne girêdayî bûjenê bê. Lê heta ku bûjen hebê jî wê derkkirin wê bi wê re wê bibê. Bi rêya her pênc sehên de derkkirinê ku wê bibin wê di çerçoveya wan de wê weke 'rast' bin. bi rêya sehan mirov wê pêjnên tiştê wê bi derkkirina wê û bi saya biriqîna wê re wê bikê.

Dema ku wê Aristo wê bahsa têtîna rastbûn û ne rastbûnê wê bikê wê di wê temenê de wê li ser temen û awayekê wê, weke têtîna li ser wê

rewşa hebûna sehan wê avakirî wê bènê ser ziman. Minaq wê têngîna weke ya ku wê di daraza mirov de wê, rastbûn û ne rastbûnê wê bide çêkirin wê dîsa wê fêrs bê. Li devera ku wê bîhistin hebê wê, li ser wê re wê xwestek wê bibê. Di wê temenê de wê bènê ser ziman ku wê li devera bihistin û ankû derkkirin hebê wê zewk û êş wê hebê. Li devera ku zewk û êş hebê jî wê, dilbijîn û xwestek jî wê hebê.

Di wê temenê de wê weke ku wê aristo ji mamosteyê xwe fêr bibê wê, li asta herî jorin a fêrsê wê aqil hebê û ew jî wê bi mirov re wê bibê. Aristo wê li ser temenê fêrsa xwedîbûnê re wê, bi nebetan û heywanan re jî wê fêrsa derkkirinê ku wê hebê wê bènê ser ziman. Mirov jî ku wê di nava wê çîna heywanan de bê wê, bi fêrsa xwe bi aqil bê û wê li ser wê re wê, di temenekê de wê xwe bicih bikê. Mirov wê li gorî ku ew dihênê ser ziman wê bi aqilê xwe ji heywanên din wê cihê bibê. Wê aqil ew weke ku wê tenê wê bi mirov re wê bibê. Di dewama wê de wê di aslê xwe de wê mirov wê, bi aqil wê weke mirov wê bê pênasekirin û ser ziman.

Weke din aristo ji aliyê hewldana xwe ya aqil ve jî wê li ser temenê teorikî û pîretikî re wê hewlbide ku wê, bi du aliyên wê fahmbikê. Di wê temenê de wê, dema ku wê li ser têngîna mirov a gîyanî re wê werênê ser ziman wê du wê rewşa wî de wê du ali wê hebê û aliyekê wê ji aqil wê bê par bê. Ew wê jî wê weke di nava çîna nebetan de ku wê bi beşa fêrsa xwedîbûnê re wê werênê ser ziman. Aliyê din jî ê weke bi xwestekê û hwd re wê bibê ev alî wê weke aliyê ku ew paya xwe ji aqil digirê wê dihênê ser ziman. Di wê temenê de wê xwestek wê weke hem encama aqil û hem jî wê nîşanaka aqil û hebûna aqil wê di wê temenê de wê şîrove bikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di nava gîyanê de wê temenê hizirkirina bi teorikî wê bi wê re wê, werênê ser ziman. Di wê temenê de wê aqilê teorikî ê pîretikî û yê teorikî ê teoriyî ku ew dihênî ser ziman wê weke ku wê yê bi aqilê teorikî yê pîretikî ew bi pîvandîna ku ew dihizirê û aliyê din weke li ser wê re dihizirê re wê werênê ser ziman. Aqilê teorikî wê di temenekê rêgezî, destûrî û hwd de wê, werênê ser ziman.

Aristo di mirov de wê, aqil wê weke lawheya vala wê werênê ser ziman û wê di wê temenê de wê, bi temenekê wê weke bi kirinên me re wê weke tişî bibê wê di reng û awayekê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Ber ku vê yekê wê hem weke derfeta bîaqilîyê û hem jî weke sedema wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di çerçoveya bi aqilbûnê de wê bi wê weke gihiştina hin xosletên ciheyî re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di deama wê de wê, aqilê teorikî ê teoriyî wê, wê

weke asta jorin a sîyanî ku wê bi wê re weke kesekê bi zane û aqil bê jîyîn wê tefkir bikê û wê werên ser ziman. Di wê nûqtayê de wê, nûqtaya dawî a jorin wê bîaqilmendî û ya aqilê pîretikî jî wê nûqtaya wê ya asta jorin wê weke kesê aqilê wî di serî wî de tevgerinê wê pênasebikê û wê werênê ser ziman.

Aristo di wê temenê de wê pêşî pirsra mirov çî ya wê bikê bikê û wê di dewama wê de wê bînenê ser ziman ku wê sê tişt wê haz û dilxweşiyê wê bidina mirov. Yek wê, jîyane hazgirtinê bê. Ya din wê ya ramyariyê bê. Ya sêyem jî wê ya teoriyê û ankû aqilmendiyê bê. Li ser wê temenê wê bînenê ser ziman ku wê ku ew di çerçoveyek tekakesi de bê û ankû civakî de bê wê, wê ev gihiştina ya li gori dil wê, li ser van hersê esasan bê. Li ser temenê pirsîna mirov çî ya de wê, ramyariyê û rewîstê wê weke du lingên giring wê di wê temenê de wê, werênê ser ziman. Li vir wê gotina 'ramyariyê' ku wê aristo wê pênasebikê wê ji xosletên tîgîna ramyariyê a roja weke bi rêzani û ankû rêveberiyên re dihê ser ziman wê hinekê ji wê cûda bê. Ew li ser temenekê aqil û li ser serwerîbûn, sehêtkirin, gihiştina aqilê baş ku ew bi wê jîyane xwe bi wê rêvebibê û karibê bi wê di temenekê rast, dûrûst û baş de bijî de wê werênê ser ziman.

Aristo dema ku wê temenê pirsra mirov çîya wê li wê bihizirê wê bi temenek rewîstî wê li ser nîqaş bikê. Aliyê giyanî ku ew bi aliyê aqilî re dihênê ser ziman wê weke platon wê tîkiliya wê bi sîyanê re wê dênê û wê, gihiştina wê weke gihiştina li astek jorin a xwûdawendî dibînenê û ew di wê temenê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, vê gotina wî dikarê weke astbilindkirin bi tîgîna hizirkirina bi mirovbûnê re jî di rengê de ku em empatiyê pêre dînin em dikarin fahmbikin.

Di awayekê de wê, dema ku mirov li ser tîgîna aristo a di wê temenê de wê li wê dihizirê ew di wê rengê de wê, weke yên ku wan mirovbûna xwe tememkirî, mirovbûna xwe temem nekirî û hwd re wê beş bikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê nîzîkatîyek rast, dûrûst, bi zane, li xwe serwer de ku mirov bînerê wê weke aliyê ku mirov ew tememkirin di mirovbûna xwe kirî wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, bi aqil her tiştê xwe kirin û di temenekê rast û dûrûst kirin wê, di wê rengê de wê, werênê ser ziman. Ji aliyekê din ve jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mirovbûn wê, bi tîgîna zanînenê û tîkiliya wê ya bi sîyanê re wê, werênê ser ziman.

Tîkiliya zanînenê û sîyanê wê di her demê de wê weke aliyekê ku mirov wê bi wê re wê dibînenê ku wê were lê hizirkirîin bê. Hinek awa wê di wê de wê bi awayekê sergirtî de ew hizirkirin wê bi wê re wê were kirîin. Û

hinek awa jî wê bi wê re wê weke di demên kevnera de wê bi felsefeyê û rewîstê re wê servekirî wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Wê dema ku wê ji mirov wê were hêvî kirin ku mirov çendî biazil bê ku mirov ya rast bikê, çendî ku mirov rastkir dîrûst bikê û çendî ku mirov bi dîrûstî kir ew başbikê û hwd re wê di nava pêvajoyek ji hizirkirin û ber çalakiya jîyanî ve ku mirov wê dikarê wê bi wê bihizirê jî bê.

Di awayekê de wê, weke ku mirov wê di nava hizrên hizrên aristo de wê kifşdikê ku ew bi mirov dihizirê wê minaq li ser 'hemwelatiyan' re jî wê dihizirê wê, bi têgîna 'hanîna li cih û ankû nekarina hanîna li cih re wê, di rengekê de wê li wê bihizirê. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di nava jîyanê de wê, ev jî wê di dîmenekê de wê weke ku mirov dibînê aristo li ser 'şewayê jîyanê' re wê li wê bihizirê. Kirinên xwe bi aqilane kirin û rastkirin wê weke ghiştina sîyane bi aqil re jî wê were dîtin û wê di wê temenê de wê, were şîrovekiri û wê bê hanîn li ser ziman. Di wê temenê de wê, dema ku wê aristo wê bahsa li gorî aqil gîyan ku ew bikê wê, bi rewşa bi sîyan û ankû bêsiyanî, bi xûyak baş û nebaş re kirin pêkhanîn, û hwd re wê, li ser temen û têgîna 'mîrov destpêkarê çalakiya xwe ya' re wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, ji aliyekê ve jî wê dema ku wê bi kina mirov re wê li mirov wê bihizirê wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê aristo bi awayekê li ser temenekê aqil û bi aqil kirinê re wê di wê temenê de wê weke ku wê li wê bihizirê. Li ser wê temenê wê, mirovê weke xwedî rewîstek bi zane, rast û dîrûst wê weke mirovê ku mirovbûna xwe tememkirî wê lê bînerê. Li ser wê temenê ku ew di xwe de xwediyê sîyanên aqilê teorikî ê pîretikî û yê teorikî ê teoriyê bê. Di dewama wê de wê weke ku mirov di rengê hizirkirina aristo de dibînê ew jî weke platon li wê dihizirê ku wê, weke mirovê bi zane, mirovê filosof û hwd ku wî/wê çî weke ked li pêvajoya pêşketina mirovatiyê kiriya wê bi wê re wê ew wê bipîvê û wê werênê ser ziman. Yanî bi gotinek din ew wê, bi kirina mirov û encama wê ya baş re wê, di rengekê de wê, li wê dihizirê û wê dihênê ser ziman. Mirovek wê, di wê rengekê de bi zane kirinên xwe bikê, baş bê, nîrxên ku mirov hanîna li holê û hwd wê, bi wan re wê mirovbûna mirov wê weke ku wê bi wê were pîvandî. Bi wê jî mirov weke ku dibê mirov. Li ser wê temenê wê mirov wê weke xwediyê mirovbûnek ku ew wê bide dîyarkirin bê.

Li ser têgîna mirov û mirovbûnê wê di wê temenê de wê weke ku wê bi hizrên platon û aristo û filosofên din re wê were dîtin li ser esasê li

hebûnê wateya ku ew dihê lêkirin ve wê girêdayî bê. Di wê temenê de wê, piştî wan di serdemên navîn de minaq hizrên Plotinus wê di wê warê de wê, têgînekê wê bidina me. Di pergale hizirkirina bi felsefeya Plotinus de wê, mirov wê weke pirrekê di nava dînya ku ew dikarê were derkkirin û ya sehê de were dîtin. Di wê temenê de wê, di temenekê gerdûnê de wê ew wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê Plotinus wê li ser esas û temenekê evînî de wê werênê ser ziman û wateya ku ew li evînê bi mirov re dikê jî wê, weke hêz û hebûnek gerûdnî bo xwe ya baş çî bê li wê bigerihê, ku ew bo dikeve navgerê de bê.

Plotinus wê di rengê de wê li ser esasê 'ya weke yek heya' re wê bihizirê û wê di wê temenê de ku wê li gerdûnê wê bihizirê wê di wê temenê de wê, ku ew ji xwe difûrênê û bi wê gerdûnê diafirênê re wê, werênê ser ziman. Di temenekê ontolojikî de wê bihizirê û wê di wê temenê de wê hizrên plotinus wê di wê temenê de ku ew 'wê yekê ne weke aqil lê weke ser aqil re ku ew bi aqil were fahmkirin re dihênê ser ziman. Di wê rengê fahmkiirinê de wê, hebûnek û yekek û ankû gîyanek ku ew ji xwe diafirênê wê di wê temenê de wê bi wê re wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Plotinus wê weke pêvajoya pêşî a aqil ku wê weke 'nous' wê werênê ser ziman wê di pêvajoya wê ya sêyem de jî wê weke bi gîyanê re wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê têgîna 'gerdûn û gîyanê' wê bi hev re wê di dîmenekê de ku wê bihizirê wê bi wê re wê were dîtin. Plotinus di wê temenê de ew wê dihizirê ku wê, dema ku wê gîyanek gerdûnê ku ew nekeve dînya sehan de wê, wê dînyayê biafirênê û wê bigihênê li sazûmanekê. Wê di dewama wê de di çerçoveya pênasikirina hizirkirinên xwe yên li ser aqil de wê di rengê de wê, 'ku ew ji gîyanê difûrê li dînya sehan ku ew çendî biqasê wê nebê jî lê wê ji ber wê koka xwe wê baş, qanc û xweşik bê. Di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, gîyan ku ew ji wê dibin gîyanên takekesî **bifûrin** û barkirina wan a li dînya sehan re wê, temenê bûyîna mirov jî wê bi xwe re wê biafirênin.

Di wê temenê de wê, bînekê ser ziman ku gîyan ku ew bi bedenê re hevdiînê dikê wê ne ketinek bê. Ku wusa ba wê gîyanê xwe ne vekiriba. Xwe vekirina gîyanê jî wê temenê pêşketina wê û tîkiliya wê ya bi koka wê re bê. Koka wê jî wê ew 'yek' û ankû 'nous' re bê û wê bi wan te wê temasê bikê. Bi wê tîkili û temasê re wê, were li evînê û wê ji xwe wê bi fûrînê û wê biafirênê. Li gorî vê çerçoveya hizra Plotinus wê gerdûn wê, ji 'yekê' ku wê bibê û wê piştre wê li wê vegehihê. Li ser wê temenê

xwediyê cemberekê bi tevger ê gerînê bê. Ji aslek ku ew di asil de hartî vêşartin wê dîsa li wê aslê wê vegehihê. Ev wê weke pêvajoyên xwe dewrûdayimkirina gerdûn û jîyanê wê dibînê û ew di wê temenê de wê dihênê ser ziman. Li gorî vê hizra Plotinus wê gîyan wê pêjna xwe wê bi dîmenî wê di bûjenê de wê werênê li beden û ankû laşê. Heta ku ew di wê de bê wê ew wê hebê. Piştî ku ew ji wê derkeve wê ew jî wê, hin bi hin wê ji holê çûnê re wê bikeve pêvajoya li asil vegehihê.

Li ser wê temenê wê, di çerçoveya hizrên Plotinus de wê hebûna mirov wê, di çerçoveyek tam de wê bi wê were dîtin ku ew li wê dihizirin. Di wê çerçoveyê de jî wê pêvajoyên jîyankirinê û hebûna rewîstê wê di wê temenê de wê weke aliyekê din ê temenkirinê ku ew li wê dihizirê û wê, dixwezê wê werênê ser ziman bê. Li gorî Plotinus mirov bo ku ew gerdûnê fahmbikê ew li xwe vegehihê û binerê. Ji wê gîyane di hundûrê xwe û 'nous'a wê, paya xwe bigirê û li wê were evînê. Li ser wê temenê li gîyanê, 'nous'ê û 'yekê' bilind bibê. Li gorî tefsira plotinus evîn jî wê hertimî wê weke ya kêma ku ew li ya tam û ya li jor ku ew heya xwesteka li wê ya. Mêyla wê ya. Li ser wê temenê ku wê ji 'yekê' li gelekê weke tevgerek pêwîstîna ku wê ji 'gelekê' li 'yekê' ku wê li wê vegehihê wê bide destpêkirin bê. Weki din jî wê weke wê nûqtaya mirov a ku ew dide destpêkirin jî bê. Wê di wê temenê û rengê de ew wê werênê ser ziman. Li gorî Plotinus jî wê mirov wê hertimî wê li wê nûqtayê bê ku ew wê bikê. Plotinus li ser wê temenê dihênê ser ziman ku wê gîyan wê hertimî weke rêgeza wê ya li pêşi li 'yekê' vegehihê bê. Wê temen û şartûmercên metafîzîkî wê li gorî wê bi derfet bin. Li gorî wî ya ku wê piştî wê were wê sedema wê bê. Li ser temenekê kosmikî wê têkili û tîmasê bi wê re dide çêkirin. Li gorî wî gerdûn wê encama wê tîmasê bê û ew ji wê afiriya û ji wê tîmasê fûriya. Di wê pêvajoya tîmasê û tîkiliya wê tîmasê de wê, ya ku ew ji wê bû wê, li wê bigerihê û wê tevli pêvajoya wê ya bûyînê bibê. Bi evîna tîmasê re wê, tîkiliya ku ew bi wê dibê û ji wê dibê wê, ya ku wê piştî werê wê diafirênê. Di wê temenê de wê weke berêdana li wê bûjana evînê bê. Li gori Plotinus ku wê hizrên wî weke yên di çerçoveya hizrên 'platonvanên nû' de jî wê werê ser ziman wê, bi hizra ya ku mirov bi rastî dikê mirov û ya ku wî dikê ku ew heya wê, bi wê berêxwe dan û vegehihê li 'yekê' bê.

Hizrên Plotinus di wê nûqtayê de mijare 'bijartinê' li ser wîna mirov re dihênina ser ziman û di rengê 'her mirov bi potansiyali berê wê bi evînî li 'yekê' ya. Bi fêrsa ku ew vegehihê li 'yekê' hatîya tişî kirin. Lê mirov vê jîyan bikê û jîyan nekê jî wê bi bijartina ve wê girêdayî bê. Li gorî wê

têgînê wê her mirov di qalibê xwe de wê li gorî bijartinên xwe wê bijî. Wê li gorî xwestekên bijartinên xwe wê bijî. Di dewama wê de wê werênê ser ziman ku ew bijartin û evîn dikarê mirov bi ber yekê ve jî bibê û dikarê vajî wê bînen li asta bûjenê jî.

Di wê nûqteyê de wê di aslê xwe de wê pîrsek wê xwe di mejiyê mirov de wê bide dîyarkirin. Ew jî wê ew bê ku kîya ku ew dibê mirov û di ya rastî de hebûn çî ya wê, were hişê mirov. Di awayekê de wê, li gorî hizrên Plotinus û ankû platonvanên nû wê ew bê ku mirov çendî dikarê wê daxistin li darêjkê wê ewçendî jî wê bişibihê li 'yek'a bêdarêjk. Yek di wê temenê de wê weke ya ku asil ku mirov bi hebûna wê ve xwe girêbide bê. Di wê temenê de wê, di dewama wê de wê bê hanîn li ser ziman ku wê di wê temenê de wê, bi girêdana bi wê ve ku ew bo ku ew bibê wê pêwîstî hinekên din jî wê hebê. Di wê rewşê de wê, bi wê re wê, werênê ser ziman ku bo ku ew hev girtin bi hev ve bibê ji hev cihêbûn jî divê ku ew bibê. Bi renekê din de jî wê li ser wê temenê ku mirov wê xwe di ezê' de wê farq dikê lê ku ew xwe di ezê de newê dîtin bê.

Di temenekê epistemolojikî de wê weke ku ez di asta 'yekê' dibin. Wê kifşbikim û derk bikim û berê xwe bidima yek'ê. Di wê temenê de wê, bi renekê wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê mirov wê weke xwediyê temenekê rewîstî ku ew bi wê yekane dikarê farqbikê wê di wê temenê de wê bi wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê têgînên weke sîyanê wê werina hizirkirin û wê bi bilindbûna bi wê asta li gîyanê re wê bi wê were lê hizirkirin. Di temenê ku mirov xwe farqbikê, bi dilê xwe, xwestekên xwe, bi hemû aliyên me yê din ên hêstî, bêrfî, haz û hwd re ku wê were kifşkirin re wê karibê were kifşkirin.

Di wê temenê de wê têgînek din jî wê bi wê re wê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê kifşbikê û wê werênê ser ziman bê. Ew jî wê ew bê ku wê mirovbûn wê li ser wê temenê gîyanî ku ew werê bi temenkirin bê. Minaq goitnên weke 'mîrov ji du beşan pêk dihê; hebûna bedenê û ya ku mirov dikê mirov gîyan'ê û hwd re wê di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman.

Platonvanên nû wê, tiştêkê din wê bi hizirên filosofên weke Plotinus re wê werênina ser ziman. Ew jî wê ew bê ku wê her mirov wê weke zaneyekê wê were pênasekirin û wê were ser ziman. Di wê temenê de wê, li ser wê temenê wê mirov wê weke xwediyê wê temenê bê. Mîrovbûn wê bi wê gîyanê û hebûna wê ya bi hişmendî re wê li wê were lê hizirkirin û wê bê hanîn li ser ziman. Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê werênê ser ziman ku wê, wê mirov wê di

temenekê ku wê bi ji rêzê ya bi rast û ne rast, şaş û neşaş û hwd re wê bi tenê wê neji. Wê berê xwe wê, bide jîyanek xwûdawendî. Di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê ew yê giirng wê dikarê wê bi wê were lê hizirkirin. Li gorî wê jî yê bi 'yekê' re digihijin hev zane bin. Bo ku gîyan bi 'yekê' re were û bigihijê hev wê pêvajoyek xwe amedekirinê wê pêwîst bê. Di hundirê xwe de wê xwe amede kirin.

Hizrek din jî wê li ser temenê fêrbûnên di pêvajoya pêşketina gîyanê de wê bi têngînên 'baş' û 'nebaşiyê' bê. Di wê temenê de wê, di wê pêvajoya jîyankirinê de wê ew wê werina kirin û ev li ser kirinên me yên jîyanî re wê weke darazna wê werina lê hizirkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, ev wê di awayekê de wê, karin werina tevkirkirin. Di wê temenê de di aslê xwe de wê weke ku mirov wê di wê rengê de wê bikê wê, weke xwûdê hebûna mirov wê, lê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, 'di temenê weke xwûdê' 'şibîna xwûdê' û hwd wê di temenê de wê weke têngînên ku wê bi wê re wê li wê werina lê hizirkirin bin. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê mirov wê, gihiştina wê asta jorin wê weke bûna xwedî wîn wê di rengekê de wê, were dîtîn. Di wê tênginekê de wê fêrsek hîskirinê a bi fahmkirinê wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ew 'yeka' li asta jor wê, xwedî wê bê. Ew xwûdî wê wênê bê. Di wê rengê de wê bi wê û li wê were lê hizirkirin.

Şibîn, weke wê bûn û hwd wê, di wê temenê de wê weke gihiştina wan xoslet û wasifên ku ew bi zanîni û hwd wê weke bi sîyanî di astek jorin de wê werina ser ziman re wê, di rengekê de wê bînan hanîn li ser ziman. Filosofê kurd suhrewerdî ew di pêvajoyên hizirkirinê de wê, dema ku wê, ew li wê dihizirê wê weke ji hev cihê kirina pêvajoyên hizir wê weke 'pêvajoya sêyem a asta herî li jor ku wê di wê çerçoveyê de wê weke ku wê bigihijiyê û wê bi wê rengê aqilê xwe wê li hemû tişt û nepeniyên jîyanê wê waqîf bibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê pêvajoya sêyem wê weke astek bi zanebûnê a xwûdayî ku wê mirov wê weke bi derfet wê were dîtîn ku mirov xwe bigihênê li wê bê.

Di wê çerçoveyê de wê ew 'yek' ku wê weke bi xwûdê re wê were lê hizirkirin wê hertimî wê weke kirde û tênginek ajoyî jî wê di mirov de wê bê temenekê bandûr û kifşkirinê. Di wê de wê weke bi kirdeyî wê hertimî wê mirov wê xosletên ku ew weke 'serxwezayî' jî ew kifşdikê wê di temen û çerçoveyek mirovî de wê di xwe de wê bi wê re wê kifşbikê. Ev wê weke pêvajoyek di nava hev re bûhûrînê û derbasbûnê a ku wê di wê

temenê de wê, bê temeneê wê şibandin û wekehevkirina xwûdê mirov jî bê.

Di nava nîqaşên li ser hebûna mirov û pêvajoyên fahmkirin û pêşketina mirov ên di nava hizrên platonvanên nû de wê di wê rengê de wê, têkiliya 'yek û mirov' wê li ser temenekê bi fahmkirinê gihiştina hevdû jî wê were dîtin. Wekî din wê ew hebûna yekê wê di awayekê de wê, hebûna gîyanî a mirov wê weke 'ji wê' were dîtin û wê bê hanîn li ser ziman.

Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê di nava hizrên serdemên navîn de ku wê bi ontolojikî wê li ser hebûnê wê bibin wê ev nûqte jî wê weke nûqteyek ku wê bi zêdeyî wê çerçoveyek wê ya hizirkirinê a ku wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin jî bê.

Di dewama wê de wê dema ku em mijare hizirkirinên li ser mirov û 'yek' û ankû 'xwûdê' bi sifati ku wê li wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê, weke tênginek 'bi serê xwe' wê di rengekê de wê bi wê yekê re wê were lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê hewldanên kifşkirinên bi xoslet û darêjka wê re wê, di reng û awayekê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê xwe di awayekê de wê werênê ser ziman. Di wê temenê û çerçoveyê de wê dema ku em li bineterên nivîskê ku wê temenê çerçoveya hizirkirinê ên serdema navîn wê biafirênin wê di wê de wê li ser temenekê hebûnê wê pêvajoyên wê yên bi bûnê, hebûn û destpêkê û hwd re wê, bixwezin ku ew werênina ser ziman. Çendî ku wê weke vegotinna mîtolojikî jî bin wê, vegotinên weke yên bi olên semitikî ên weke bi 'adam û hawa' û hwd re wê, di wê temenê de wê, weke hewldanna fahmkirinê ên ontolojikî jî bin.

Di wê temenê de wê, di mijare aqil û fêrsa aqil de wê, di wê demê de wê bi zêdeyî wê nîqaşên ku wê bibin wê hebin. Thomas Aquinas wê, dema ku wê bahsa aqil weke fêrsekê wê bikê weke aqilê ku em di roja me de wê bikardihênin wê ne di wê rengê de wê werênê ser ziman. Wê weke hêzek fêrsî ku ew berê wê li rohniya xwûdayî bê wê di wê temenê de wê, şîrove û salixbikin û wê werênina ser ziman. Minaq Anselmus wê aqilê mirov wê li ser wê temenê bi çavkaniyek xwûdayî wê li wê bihizirê û wê weke 'tiştê ku wê bide dîyarkirin bi rastteqînê wê raast bê' re wê werênê ser ziman. Ew ziman weke rêyek amûrî ku ew wê dihênê ser ziman wê di wê rengê de dibînin û dihênina ser ziman.

Di serdemên navîn de wê weke ku wê bi felsefeyê re wê were dîtin wê, bi zêdeyî wê hebûna xwûdê wê weke kirde û 'bûjenek' epistemolojikî wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Wê ji gelek aliyan ve wê temenê hizirkirinên bo fahmkirinê ên derbaên rewşên jîyanî, hebûnê û hwd de

wê, were kirin. Hebûna mirov jî wê di wê temenê de wê bi wê re wê bi hebûna xwe, aqilê xwe, rengê fahmkirina xwe û hwd re wê bê mijare wê hizirkirinê.

Di wê temenê de wê, hê di demên serdemên navîn de wê di nava xwûdê û mirov de wê təkiliyek onrtolojikî wê bi fahmirinê wê were danîn. Ber vê yekê wê, di fahmkirinê û felsefeyê de wê mijarên 'gîyane mazin' a 'yek' ku ew li ser hemûyan re, a weke çavkanî, û hwd wê were hanîn li ser ziman. Di gelek awayan de wê weke raatarast wê were ser ziman ku mirov xwe 'weke xwûdê bènê' wê bê ser ziman. Heta ku wê weke ku wê di islamê de wê were dîtîn ku wê were ser ziman ku wê 'xwe weke xwûdê dîtîn wê wek şîrîkbûnê wê were dîtîn û wê di wê temenê de wê ew jî wê weke 'gûnah' wê were dîtîn.

Di wê rengê de wê, ev rewş wê bi zêdeyî w hertimî wê di awayekê û sazûmanek fahmkirinê wê çî wê cihê wê bi hiyararşîkî wê çî bê wê li ser wê were lê hizirkirin.

Di felsefeyên hebûnê de wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke ku wê, were dîtîn wê destpêka nîqaşên xwe wê ji xwûdê û mirov di heviyekiyekê de bi fahmkirinê re wê were dîtîn. Fillosofê kurd qûdat hemedên wê di wê warê de wê bi hizirên xwe yên xwe 'biqasî xwûdê mihemed a, mihemed jî xwûdê ya' re wê di wê temenê de wê, li wê bihizirê û wê balê bikişênê li ser wê mijarê.

Di wê rengê de wê mijara hebûna mirov wê di salixkirina wê de wê, tiştêkê din jî wê di serdemên navîn de wê bi wê re wê were dîtîn. Ew jî wê ew bê ku wê bi zêdeyî wê were kifşkirin ku mirov bi pêşketin û leze pêşketijna xwe re êdî ew zûtirin pêşde diçêt. Ber vê yekê wê, di wê temenê de wê, ev rewşên fahmkirinê wê zêdetirî wê di nava mirov de wê, çawa wê di demên kin de wê bina mijare fahmkirinê wê were dîtîn.

Di mijare hizirkirinên serdemên navîn de wê, mijare kesê bi bibawer ê bi sîyan wê zêdetirî wê di wê temenê de wê derkeve li pêş. Ber vê yekê wê, di temenekê de wê, təkiliya rewîstê û jîyanê, sîyan û mirov û hwd wê di dewama hevdû de wê bi wê re wê di rengekê de wê bi hevdû re wê weke ku wê were dîtîn wê were danîn. Di wê çerçoveyê de wê tefsîrek jîyanî wê li ser pêkhanîna erkên xwe yên bi bawerî û hwd re wê werênê ser ziman. Wekî din wê di awayekê têr û baş de fahmkirin û bi zanebûn jî wê weke astek wê sîyanê wê were dîtîn di nava lêgerîna rengên çawa jîyankirinê ên di serdemên navîn de.

Di warê şîroveyan li ser têgih û pirtûkên pîroz û ji wan gihiştina têgînên di derbarê jîyanê û rewşên jîyanê de wê di wê temenê de wê di rengekê

de wê, were dîtin. Ji têngihîştin bi ber fahmkirina tiştê ve çûyin wê weke şewayekê wê were dîtin. Di wê warê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê ku ew bi wê re wê were dîtin. Lê ji aliyê din ve jî wê vajî wê felsefe wê hin bi hin wê pêşkeve û wê li ser temenê ji jîyanê bi ber tênginê ve di fahmkirinê de çûyinê wê pêşbixê. Ev wê bi xwe re wê di rengekê de wê, di nava herdû aliyên fahmkirinê de wê bê temenê nakokiyên bi rengên nerînê ên li jîyanê.

Di aslê xwe de wê di dewama wê de wê jî mirov dibînê ku wê di wê demê de wê, pêşketina gîyanekê bi pêşketina mirov re wê weke ku wê li demê wê serwer bibê. Ya ku wê di wê temenê de wê, di nava wê waxm û hilma gîyanaê de wê, gîyane ku ew weke tênginek 'bûjenî a ontolojikî' wê li wê were lê hizirkirin ku wê di nava xwe de wê bide xewrkirin jî wê weke ku ev rewş bê. Ev rewşa gîyanê wê di awayekê de wê, di temenekê jîyanê, jîyankirinê, li ser wê temnê bi fêrbûnê û hwd re wê di awayekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di serdemên navîn de wê dema ku wê bahsa têngîna olî wê were kirin û ankû oldar wê were kirin wê li ser temenekê zanînê re wê bi fahmkirina wî ya 'astbilind' re wê, lê were nerîn. Weke 'kesekê ku wê gelek tişt ji ber hebûna fahmkirina wî ku ew ji deestê dihên' wê were lê nerîn. Di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê were fahmkirin. Di wê temenê de wê, dema ku wê lê werê nerîn wê di astekê de li bendêbûn û hêvîbûna hebûna zanînê û hwd wê lê were lêgerîn. Wekî din dûrûstbûn, başbşûn, rastîti û hwd wê weke xoslet û rêgezna ku wê bi rewîsta mirov re wê di iwê temenê de wê, di rengekê de wê were lê hizirkirin û wê di wê çerçoveyê de wê ji mirov bihetan xwest jî ban.

Felsefe û mirov di demên hemdem de

Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê bahsa çerçoveya têngiliya mirov û felsefeyê bikê wê, di awayekê de wê, weke ku wê di demên hemdem de wê were dîtin wê gelek aliyên wê yên ku wê werina dîtin û fahmkirin wê hebin. Aliyên din ên weke yên bi pêvajoyên dîrokê, bi têngîna antopolojîyê a mirovî û çerçoveya pêvajoyên hizirkirinê ên demên hemdem û hwd de wê, karibê weke wan di bin gelek awayan de mirov werênê ser ziman.

Mirov wê, weke çerçoveyek fahmkirinê ku wê tenê bi tênginekê, zanyariyekê û ankû zanistekê bi tenê bi serê xwe nikaeribê were hanin li ser ziman bê. Di aslê xwe de wê dema ku mirov di çerçoveya têngiliya mirov û felsefeyê de di wê de kûr dibê wê, hin bi hin wê ev wê zêdetirî

wê di awayekê de wê were dîtin ku wê çendî wê weke mijarek komplika wê xwe li hemberî mirov wê bide dîyarkirin bê.

Lê em wê bêjin ku wê hemû pêvajoyên hizirkirinê wê hem di derbarê mirov de bin û hem jî wê ji mirov bin. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê, xwe bide dîyarkirin. Di nava felsefeyê zêhnê de ku mirov bi wê dihizirê wê têtîna hebûnê, bi aliyên wê yên objeyî û şubjeyî û hwd re jî wê weke aliyna ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di demên hemdem de wê, bi têtîna 'gîyane mirov', 'ji beden cihê bi serê xwe hebûna gîyanê', 'hêzên gîyanî', 'bûjena mirovî', 'hevgirtina bingihîn a laşî', û hwd wê, weke aliyna ku wê li ser wan re wê bê hizirkirin bê. Di wê çerçoveyê de wê mijare hebûna bûjena mirovî ku wê weke elementek û ankû fenonemenek ku wê bi wê re wê li têtîna çerçoveya felsefeya mirovî ku wê bi temenekê bûjenî li ser pêvajoyên wê yên pêşketinê ên bi aqil, hiş û zêhnê re wê çawa wê were fahmkirin re wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê di çerçoveya felsefeya mirov a zêhnî de wê, di wê rengê de wê, bi temenekê epistemolojikî wê li wê were lê hizirkirin bê.

Di hebûna zindiyê de wê hebûn û zindîbûn wê weke du têtîhên ku ew levkirî û bi hev re dikarin weke hevgirtnekê werina fahmkirin bin. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê mijare hizirkirinê li ser felsefeya mirovî wê di wê temenê de wê hebûna fîzîkê wê, ku wê li wê werê lê hizirkirin wê di demên hemdem de wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş.

Hebûna heyî û ku ew dikarê were derkkirin wê di wê rengê de wê hin bi hin wê weke çavkaniyê wê bê kirn. Lêkolînên û lêgerînên li ser hebûna fîzîkî ku ew çawa dijî û xwediyê pêvajoyên çawa ên jîyankirinê na û di dewama wê de wê, li ser çi awa û temenê dijî wê weke aliyna wê yên ku ew bi wê re wê di wê temenê de wê bi wê werina lê hizirkirin bin. Di aslê xwe de wê hebûna zindiyê wê di wê temenê de wê, di temenekê fûnksiyonî de wê di wê temenê de wê li wê bihizirê. Spinoza wê dema ku ew li pêvajoyên fahmkirinê ên mirov dihizirê wê li ser temenekê xwezayî û bi têtîliyên wê yên hebûnê re wê li wê bihizirê. Wê dema ku wê spinoza wê bi gotina 'xwûdê xwediyê xosletên bêhasab ku ew her yekê dikarê bi heman rengê bêhasab ji xwe zêde bibê' re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê gotina 'xwûdê' bi awayekê epistemolojikî wê dema ku ew li wê dihizirê 'di xwe de xwe afirandinê' wê bi wê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Ev wê weke temen û çerçoveyek zêhnî û epistemolojikî jî ku wê çawa wê bi wê re wê bi wê were lê hizirkirin jî wê ji aliyekê zanyarî ve wê temenê wê biafirênê. Di aslê xwe de wê mijarên fahmkirinê ên di wê temenê de wê, weke ku em bi spinoza û felsefeya wî re dibînin wê di ya descartes û felsefeya re jî wê di temenekê de ku ew dixwezê di de kûr bibê wê di rengêkê emprikî de wê, bixwezê ku ew li ser temenekê rasyonel xwe bigihênê enecamekê. Li gorî spinoza wê di aslê xwe de wê her xosletê ku wê, wasifekê xwûdê bide nîşandin wê bêhasab wê ji xwe bûyînên wê û afirînên wê hebin. Li vir em gotina 'xwûdê' wê bikarbînin. Lê ev goitn wê di rengêkê de wê bi xosletên ku ew li wê dihên kirin û xosletên hizirkirinê ên ku ew bi wê dihên kirin wê di rengêkê de wê piştê wê, di demên aqilê raasyonel de wê weke xosletna ku wê li mirov jî wê werina malkirin wê di reng û awayekê de jî wê werina dîtin. Di wê temenê de wê, weke ku wê dema ku wê di çerçoveya gotina 'xwûdê' de wê bi epistemolojikî wê ew dakûrkirin wê werekirin û ew kifşkirin werina pêşxistin wê weke ku ew di mirov de û ankû bo mirov wê werina kirin wê têgîn û întîbayekê wê bi xwe re wê bide me. Wê di kirdeya gotina xwûde de wê, hertimî wê bi morfolojikî û epistemolojikî wê, hertimî wê pêşxwestekê bi armancî wê di wê de wê hebê ku wê hertimî wê berê mirov wê li wê bê ku ew xwe bigihênê li wê. Di wê temenê de wê ew wê, her ku ew pêşde çû bo ku ew bigihîjê li wê, wê ya lu pêş jî wê biqasî ku ew hatiya gihiştîyê ji wê wirdetir çûya û pêşdetir çûya bê. Di wê rengê de wê, mijare pêşdeçûnê di rengêkê de wê di gotina xwûdê de wê di jîyanê de wê di rengêkê de wê awayekê bi fahmkirinê ê bi wê rengê li wê hoyandî û hûnandi wê weke ku wê hebê mirov di wê de wê dibînin.

Di wê temenê de wê di mijare têkiliya nava jîyanê û jîyankiriinê, jîyanê mirov, mirov di xwe de bi têkiliya gîyan û bedenê û hwd wê di wê temenê de wê bi wê re wê weke aliyên ku mirov li wan bihizirê bê. Di nava jîyanê de wê hevgirtin û levkirina nava gîyan û bedenê wê di wê rengê de wê weke levkirinek di nava jîyanê û jîyankirinê de jî wê di wê temenê de wê were dîtin. Her wusa wê di nava jîyanê de wê, mijarên weke ku wê ni xwestekê, mênê, wîne û hwd re wê werina da nîşandin wê di wê temenê de wê di rengêkê de wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê, mijare têkiliya nava gîyan û bedenê wê di demên hemdem de jî wê ji du aliyên ve û heta ku wê zêdetirî jî wê di awayekê de wê bi çerçoveya hebûna mirov re wê, di awayekê de wê were bi temenkirin ji aliyê fahmkirinê ve. Piştî pêşxistinê têgînê

psikanalizî weke ji aliyê Freud û hwd ve wê ji aliyekê ve wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê were lê hizirkirin. Di nava psikanalizê de wê aliyekê ku wê ew rewşên ku mirov bi psikanalizî dijî wê çawa wê fahmbikê û wê bi temen bikê û wê werênê ser ziman wê, di aslê xwe de wê, ji aliyekê ve wê weke 'ya ku mirov wê dijî' wê bimênê û ji aliyê din ve jî wê weke aliyekê têtîgînî a 'di me de heya û dijî' wê di wê temenê de wê, xwe bide dîyarkirin. Ev ya 'di me de heya û dijî' wê çi bê û ne çi bê wê weke mijarek ku wê diwê temenê de wê li wê bihizirê. Çendî ku wê bi mêyla weke hizirekê wê fahmbikê wê bide nîşandin jî wê di hundurê bedenê de wê weke 'hebûnek' ji aliyekê ve di keviya mejiyê xwe de wê weke ku wê bixwezê wê cihê wê weke fenomenekê û ankû têtîgînek fahmdikê ku ew li wê bihizirê re wê, li wê bihizirê û wê bixwezê ku wê werênê ser ziman.

Hewldanên fahmkirinê wê, di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê, li ser fahmkirina hebûnê û weke 'hebûnê wê fahmkirinê' re wê, di wê temenê de wê pêde herin. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê têtîgîna gîyanê wê di wê rengê de wê, di nava rtêtîgîna psikanalizê de wê, ji aliyekê din ve jî wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê din de wê, bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Mînaq wê 'ya ku mirov wê di xwe de dijî wê, çawa wê were fahmkirin wê bi wê re wê 'ew ya aliyê hundurê me ku wê di wê de wê tiştêk bijî' jî wê weke çerçoveyek ku wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re di awayekê de wê weke ku wê bê fahmkirin û wê li ser wê re wê were lê hizirkirin. Di alsê xwe de wê di nava wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê me yên ku ew di wê temenê de wê hena wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Psikanalizî di wê temenê de wê di wê mêylê de weke ku wê bihizirê wê ya ku mirov wê dijî wê aliyê me yê hundiurîn weke rûhiyeta me ku wê bi wê bihizirê wê ew rûhiyet wê di gîyanekê de wê weke xwediyê laşekê ontolojîkî bê wê di dîmenekê de wê weke bi aliyekê wê yê fahmkirinê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Psikanalizî di wê temenê de wê di mijare hizirkirinê a mirov de wê, di wê rengê de wê, di aliyê wê yê hundiurîn de wê di hundirê de wê li wê navarokê wê bigerihê. Ya ku wê mijarê di çerçoveyek zêhnî de wê ji aliyekê ve jî wê weke ku wê bi temen bikê jî wê ev bê. Di dewama wê de wê, di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê di dewama wê de wê, di nava felsefeyê de jî wê ev kevneşopîya weke ya bi gîyanê û

ankû aliyê hundurin wê li wê hizirkirinê wê di wê temenê de wê li ser pêvajoyên wê yên hizirkirinê re wê xwediyê temenekê fahmkirinê bê. Di wê temenê de wê aliyekê zêde komplika wê xwe bi mijarê re wê bide dîyarkirin. Ew jî wê bi demê re wê pêvajoyên hizirkirinê û berhevbûnên bi wê re ên di xêvê de ku wê bi azmûnî wê çawa wê di temenê de wê, di çerçoveyek heyînî de wê weke hebûnekê wê xwe di rewşê de wê bidina dîyarkirin bin.

Di wê rengê de wê, mijara 'aliyê din ê hundirîn' bi mirov re wê di her demê de wê weke aliyekê ji wê aliyê dualiteya nava gîyan û bedenê wê xwe di temenê wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Ev, pêvajoyên wê yên fahmkirinê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê, xwe pêşbixin.

Di demên kevnera û berî wan de û heta ku em dikarin heta demên berî dîrokê jî di awayekê de bibin wê bi mejuya wê re wê, ew hebûna aliyê hundirîn wê di wê temenê de wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê weke çerçoveyek jîyankirinê wê bide dîyarkirin. Di wê rengê de wê çendî ku wê şertûmercên derveyî wê di awayekê de wê carna wê reng bidina jîyankirinên me û rêyên me bidina nîşandin jî lê di aslê xwe de wê ev aliyê hundirîn wê weke fektorekê zêde giring û kifşkar wê di wê temenê de jî wê xwe di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di demên hizirkirinên ên kevnera û berî wê de wê, kifşkirinên bi gîyanê û salixkirinên bi wê re wê li ser wê temenê a hundirîn re bê. Wê di wê hundirîya hundirînî de wê, çî wî hebê wê weke hebûnekê wê di wê temenê de wê bi zêhnî wê temenê wê biafirênê. Li ser wê re wê salixkirinên me yên ku em di xwe de dîkin wê bi wê re wê bîn kirin û wê bibin. Di dewama wê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê werênê ser ziman ku wê, di nava aliyê hundirîn ê bi fahmkirina wê û aliyê derveyê ê bi jîyankirinên wê re wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê, çawa wê di wê çerçoveya wê de wê levbikin û ankû wê ahengekê wê weke ku wê thomasê Aquinayî wê di çerçoveya ahenge nava gîyan û bedenê de wê bixwezê li wê bihizirê wê bi wê re were çêkirin wê di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê giring ê fahmkirinê di çerçoveya fahmkirina hebûna mirov de wê biafirênin.

Ev rewş wê tiştêkê din jî wê di çerçoveya fahmkirinê de wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Ew jî wê ew bê ku wê çawa wê di mijare têkiliya aliyê hundirîn û derveyî de wê ew levkirin û ankû levnekirin wê bibê wê bi wê re wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê xwe bi wê re wê bidê dîyarkirin. Aliyê hundirîn wê weke aliyê azmûnî bin, bi hiş bin û hebin

bi fenomenî. Aliyê derveyî wê weke aliyekê ku ew bi kirinî û ankû jîyankirinê ew dikarê bûyî bê û ankû hê wê bibê bê. Di wê temenê de wê ya ku ew bûyî wê di wê temenê de wê mirov wê di aqilê xwe de wê di çerçoveya întîba, fahmkirin , hiş û hwd de wê li ser wê levkirinê re wê bi wê re wê li wê bihizirê. Ku em gotina levkirinê li aliyê wê gîyanê û aliyê din bedenê/laş dênin wê di wê temenê ku em piştire wê, gotina gîyan û bedenê ji herdû aliyên wê rakin wê tenê wê weke gotina 'levkirinê' wê bi serê xwe wê bimênê. Wê demê wê di wê levkirinê de wê çi wê weke levkirinê di awayekê de wê bimênê wê weke aliyekê wê yê din jî ku em çi bixwezin bi wê fahmbikin wê ew wê di wê temenê de wê, weke ku wê bibê. Lê rengê fahmkirinê wê ne wusa hesan bê. Di alsê xwe de wê, yên weke azmûn ku ew bi ne re hena wê, di awayekê de wê, rengê dîtina me ya li kiriinê wê di awayekê de wê bi xwe re wê, weke ku wê di awayekê de wê, weke ku wê were fahmkirin. Wê demê ew rewşa bûyî wê, nebê weke rewşek bi serê xwe hatî fahmkirin. Wê bê weke rewşek li gorî wê hatî fahmkirin. Ew li gorî wê fahmkirin di karê bibê tiştêkê zêhnî a berê. Dikarê bibê hişmendiyek ku em di wê de wê di mejiyê xwe hena. Dikarê bibê tiştêkê din ê bi fahmkirinê a di wê rengê de. Ev wê, di renekê de wê weke aliyekê wê yê fahmkirinê wê di wê temenê de wê, bi xwe re wê, di awayekê de wê, biafirênê. Di mijare fahmkirinê de wê ev wê, bi wê re wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi fahmkirinê û rengê wê re wê di renekê de wê bide dîyarkirin. Di nava felsefeyê de wê weke ku me hinekî li jor bi kortasî bi gotina psikanalîzmê' re hanî ser ziman wê şewayekê hizirkirinê wê li ser têkiliya nava gîyan û bedenê wê di çerçoveya têkiliya nava şubje û objeyê de wê hebê. Di wê temenê de wê, mijara fahmkirinê wê bi wê re wê di wê rengê de wê xwe di renekê de wê weke aliyekê wê yê fahmkirinê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Aristo di demên kevnera de wê dema ku ew bi asta aqilê xwe re wê bihizirê wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di hundirê bûjenekê de wê, têngînek hêzî a sedemî wê bi wê re wê li wê bihizirê. Hewldana wî ew bê ku ew wê hêza di bûjenê de wê di awayekê de wê bi alî û fûnksiyonên wê re wê fahmbikê.

Mirov di pêvajoyê di xwe de dijî wê di wê temenê de wê di çerçoveya wê xate dîroka wê kesê de wê, ew wê weke pêvajoyên wê yên pêşketinê û fahmkirinê wê biafirênê. Di wê rengê de wê, kes wê hinekî jî wê li ser wê re wê bigihêjê ciheyîyên xwe yên bi fahmkirinê. Di wê rengê de wê, di hundurê mirov de wê gelek element wê hebin û wê di wê temenê de

wê, ya ku mirov wê derkdikê wê di wê temenê de wê ew wê di dema girtinê de wê, laş û ankş xêv wê zêdetirî wê ji ya ku em weke bi hiş wê dibînin û li wê şîyar in wê fahmbikê. Wê di wê temenê de wê, ew wê, êdî wê bi wê re wê, di temenekê de wê, ew şîyarîyên hundirîn wê di wê temenê de wê, di çerçoveya wê fahmkirinê de wê, rengê wê, fahmkirnê wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin.

Lê di nava fahmkirine de wê li ser temenekê rasyonal a bi têtîna ya heyî û hwd re wê têtînen weke heyî, bûyî, rastî û hwd re wê, hinek rêgezên fahmkirinê ên weke yên rastbûnê û hwd wê di wê temenê de wê bi wê re wê bibin. Di wê rengê de wê tiştê wê karibê ew li gorî wê têtîne ji aliyê du kesên ku wê dizanîn û wê 'rast dibînin' ve weke hev rast were dîtî û di dîmeneê dîtbar de ew weke hevdû di wê de wê xwediyê hinek hizrên ku ew ji aliyê xwe wê çawa rast dibînin jî wê dikarin wê bi wê werênina ser ziman. Lê herdu kes wê dema ku ew xwe bînin ser ziman wê, bi fahmkirinên ku ew di wê çerçoveyê de bînin ser ziman re wê di rengekê de wê, çawa ew rast dibînin ku ew dihînin ser ziman wê karibin awayên cihê ji hev werênina ser ziman. Ew jî wê di wê temenê de wê, çendî wê weke ne weke hev bê hizirkirin jî lê wê di rêgezek gelemperî de wê weke di wê rastbûnê û ankû ahenge wê levkirinîya mantiqî û hwd re wê di wê temenê de wê weke ku wê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê heman rastî wê dema ku wê jialiyê kesên cihê ve wê were dîtî û herêkirin wê karibê bi wê rengê wê bi hizrên cihê û fahmkirinên cihê ew bê bi temen kirin.

Li vir wê ji aliyê ve jî wê ew wê weke aliyê wê yê din jî wê têtîna ku ew heya û ankû weke bi heyî dihî hizirkirin wê weke çerçoveyek darêjkî ku wê li wê were lê hizirkirin wê bibê. Lê wê di awayekê de wê wê her lê hizirkirinên li wê ji aliyên kesên cihê ve wê bi rengên hizirkirinên xwe ve wê bi xosletên cihê ên ku ew bi wê dihînin ser ziman re wê ew wê di wê rengê de wê weke ku wê werênina ser ziman. Di wê temenê de wê xosletên wê tiştê ku em hemû tiştên ku wê hemû kesên ku ew ji aliyê xwe bi ciheyî li wê bihizirin ku em werênina ser ziman wê di wê temenê de wê weke aliyê wê yê din ku wê bi gelek xoslet û teybetiyên cihê re wê di awa û rengekê de wê bibê. Wê demê wê ew tişt wê weke tiştê razber wê ji aliyê her kesê ku ew li wê dihizirê ve wê bimênê. Bi xosletên li wê dikê re ew wê şenber dikê di serê xwe de. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê ew wê weke aliyê wê yê din jî wê kes wê dema ku wê dikê wê bi azmûnên xwe yê jîyankirinê wê dikê. Ev wê weke aliyê wê yê din ê giring bê ku mirov wê li wir wê

fahmbikê ku wê mijara fahmkirinê wê di wê temenê de wê ji temen ve wê, weke kirdeya wê ya li wê hizirkirinê ew tişt, û hwd ku ew bi wê dihê hizirkirin wê çendî ku wê weke bi xosletên xwe ve wê di awayekê de wê hebê jî lê wê her xoslet bi awayên cihê wê salixkirişên wan û hwd re wê di wê temenê de wê, bi awayekê pirranîyê fahmkirinê weke di dîmenekê pirrxosletî de jî wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Tişt wê di wê temenê de wê, dema ku em bi têtikiliya nava dualiteya nava aliyê hundirîn û derveyî wê di wê temenê de wê li wê bihizirê wê biqasî wê ji aliyê fahmkirinê xwe ve wê mirov wê di wê temenê de wê rengê wê bi wê bihizirê û wê bi awa û dîmenekê wê werênê ser ziman wê ji aliyê din ê derveyî ve jî wê dervî wan azmûn û fahmkirinê xwe ku ew bi derfet bê ku ew were fahmkirin wê çawa wê weke aliyekê wê yê din ê bi serê xwe ê bi renekê fahmkirinê û hwd wê bide dîyarkirin wê bi wê re wê were dîtin. Ev wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê bi wê hizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di nava hizirkirinê bi zêhnî de wê tiştên ku ew bi zêhnî weke azmûnî hena wê di awayekê de wê dema ku em bi wê tiştêkê fahmdikin û yan jî tiştêkê weke bi wê fahmdikin wê di renekê de wê, weke wê ji hev dana hev a xosletan jî bi wê dikin. Minaq wê dema ku wê spinoza wê gotina 'xwûdê' bi çerçoveyek xwezayê wê werênê ser ziman wê bi xosletên xwezayê ên ku ew hena re wê di temenekê cewherî de wê bixwezê ku wê salixbikê û wê di wê de wê bi wê rengê bigihênê têtîgîn û awayekê fahmkirinê.

Têtîgîna 'pêwîstîniyê' bê, têtîgîna 'xwûdayê' bê, têtîgîna 'xwezayê' bê, têtîgîna 'azadiyê' bê û hwd ku wê spinoza wê li wan bi hizirê wê di wê temenê de wê li ser temenê têtikiliya wan a bi hev re ku wê dênê re wê, li ser temenekê weke bi rêgezên fîzîkî wê di renekê de wê bi hizirê. Minaq wê sînorê kirina mirov wê heta kûderê wê karê wê hebê? Di wê temenê de wê, bi wê re wê bihizirê. Tiştên ku mirov dikarê wan bikê û ji mirov wê werin ku mirov bikê wê hebin. Lê tiştên ku mirov bi fîzîkî nikaribê bikê wê hebin. Mirovekê wê weke tayrekê wê bi bask nebê û wê nefirê. Yan jî wê, mirovek weke marekê wê li ser zikê xwe bi xişiqînê bi ardê ve wê neçê. Ev wê hem awayên jîyanê ên bi fonksiyonî wê bide nîşandin û hem jî wê rengê kirinê ên n li gorî fîzîkîya me wê bikê wê bibê.

Wê fonksiyonalia bi hebûnê re wê dikarê wê di wê temenê de wê ji du aliyên ve mirov wê fahmbikê. Yek wê di wê temenê de wê li ser hebûnê û sînorê fîzîkî û hwd ve bê. Di wê temenê de wê di awayekê de wê bi wê re wê xwe di renekê de wê bi wê re wê karibê bide dîyarkirin. Ya din jî wê

bi sînorê aqil û hişmendiya mirov bê. Wê aqil û fahmkirin wê karibê temenê kirinên cihê wê di awayekê de bi mirov re bide çêkirin. Di wê temenê de wê, tiştên nû ku mirov bi wê bikê wê weke aliyana funksiyonali wê di wê temenê de wê li ser temenê aqilî ku ew hena re wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê hebin. Di wê temenê de wê bi funksiyonalia xwe ya ji aliyê aqilî ve ku mirov li wê dihizirê wê demê wê çendî ku mirov wê bi wê re wê, di renekê de wê, zêdetirî wê xwebi tevger, çalak û kirinî wê bikê. Ev wê bo rewşa azadiya mirov jî wê weke rewşek bûhûrîner bê. Sînorê azadiyê wê carna wê bi hiş û zanînê re wê were berfirehkirin. Di wê temenê de wê, têkiliya azadiyê û aqil wê li ser wê re wê di awayekê de wê pirr zêde wê bi hev re wê di renekê de wê hebê.

Mirov wê dema ku wê, ji nava xwezayê dûrket û pê de wê, di nava xwezaya xwe ya ku ew di wê de dihizirê wê çawa wê xwe pêşbixê û pêdetir bibê wê bi hizirkirinên xwe re wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê pêvajoyîn xwe yê pêşxistinê bi aqil wê di reng û awayekê de wê weke ku wê biafirênê.

Di wê temenê de wê dema ku mirov wê, bahsa sînorên azadiyê wê bikê wê demê wê aliyên zêhnî wê xwe di wê temenê de wê weke aliyana wê xwe bidina dîyarkirin. Ev alî wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê di wê çerçoveyê de wê, têkiliya laş û aqil bi hevdû re wê di renekê de wê dervî rengên fahmkirinê ên bi zêhnî wê bi aqil û hişekê teybetî wê hewcedariya wê ya fahmkirinê wê weke ku wê hebê.

Aqilên weke yê bi zêhnî ku wê bina xwediyê rewşek dîyarkirinê wê weke rengna hizirkirinê ên darazî bin. Lê ji wê zêdetirî wê aqilekê dahûrî wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê li ser temenekê realî û rasyonalfî wê bi wê fahmkirin wê weke ku wê di wê çerçoveyê de wê weke ku wê pêwîst bê. Di aslê xwe de wê, têkiliya aqil û bedenê wê di wê temenê de wê, dema ku em li ser çerçoveya mirovê bi aqil û dihizirê de wê bi wê bi hizirin wê di wê temenê de wê, pêşxistinên me yê bi aqil wê di renekê de wê bi wê re wê bi renekê wê weke berfirehkirina sînorê tevgerê û berfirehkirina wê û hwd re wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di aslê xwe de wê, mijare hizirkirinê wê di wê temenê de wê bi fîzîkê re wê, çerçoveya hizirkirinê de kirinên me yê bi fîzîkî ku em dikin wê bi wê re wê, di ahengekê de ku wê bibin wê bi wê re wê têkiliya nava laş û aqil re wê di temenekê teybet de wê biafirênê. Ji xwe wê di awayekê de wê laş û aqil wê li hev wê bihisênin. Wê bi hev re wê bikin. Wê dema ku mirov tişteke li wê hizirî wê bikê. Ev wê weke têkiliyek

nava aqil û fizîkê ku em di awayekê de wê di ahengekê de wê bênê ser ziman bê. Lê wê tîkiliyekê wê di wê temenê de wê bi aqilê fizîkî û aqilê darazî wê dikarê wê ji dû aliyan ve wê fahmbikê. Minaq wê dema ku mirov wê tiştêkê wê biryarê bide ku mirov wê bikê wê piştê wê çendî ku ew wê bi wê biryardayînê ew wê bikê jî wê li wê bihizirê û wê weke ku ew 'wê rast nebînê' ku ew wê bikê û hwd re wê di wê temenê de wê karibê biafirê. Wê demê wê ev hizirkirin wê di serî de wê hoyandina nava kirinê û aqil di çerçoveya hebûna bi kirina fizîkî re wê ji holê rabikê.

Bi kirinên xwe carna dide nîşandin ku ew çî dihizirê. Carna jî bi hizirkirinên xwe dide nîşandin ku ew xwediyê çî kirinê ya. Di wê temenê de wê, çerçoveya kirinê de de wê, levkîrin û levnekîrin wê di wê temenê de wê, li ser temenê bîryarî û hwd re wê xwe bi mirov re wê li ser hizirkirinê û tîkiliya wê ya bi hizirkirinê re wê bide nîşandin.

Kirin û hizirkirin wê di wê temenekê de wê hevdû weke ku wê biafirênin. Lê di wê temenê de wê tîkiliya nava wê bi hizirkirinê wê hinekî wê weke ku mirov wê dibînê wê tevlihev û komplika bê. Minaq wê dema ku me li gorî hizrekê kirinek kir wê, weke ku 'wê li gorî wê hizirkirinê ew kirin hatiya kirin' bê. Lê ji aliyekê din ve jî wê ew kirin wê weke bûyîna bi xwe û bi serê xwe bê. Wê di wê temenê de wê ew wê weke bi xwe wê hebê û wê karibê ji xwe bide gihandin li hizirna din ku ên ji wê hizra ku ew temenê kirina wê bê ji wê cihê hinek hizrên din. Ev wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê di wê temenê de wê bi wê re wê dikarê wê hinekî din wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirin.

Di aslê xwe de wê dema ku em ji aliyê felsefeyî û heyînî ve wê dihildina li dest wê, di awayekê de wê, tîgîna heyîn û hebûnê wê di wê temenê de wê beremberê hevdû wê derkevina li pêş. Weke ku wê Gilles deleuze di xabate xwe ya li ser "spinoza û felsefeya kirinê" de wê bênê ser ziman wê, di temenê de wê 'başî û nebaşî bi awayekê ontolojîkî wê nebin. Wê tenê başî û nebaşî wê bi şewayekê weke dana berhev wê hebê. Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê mijare hebûna felsefeyê wê, di wê temenê de wê, dema ku wê rengê jîyane wê di xwe de wê bi hebûna mirov re wê li wê bihizirê wê, bide dîyarkirin. Weke ku wê Gilles deleuze wê werênê ser ziman wê ya ku wê felsefeya spinoza wê, giring bikê wê li ser temenekê rasyonali wê jîyanê ne weke mijare tîgînek teorîkî lê wê weke bi cewherên wê yên wasîfî re wê, weke şewayekê hebînî ku wê bibînê û wê werênê ser ziman bê re wê bide nîşandin.

Di mijare fahmkirinê de wê, di aslê xwe de wê, di çerçoveyek kirinî de wê, weke ku wê ji aliyekê din ve jî wê Althusser wê li ser felsefeya spinoza wê werênê ser ziman ku wê, bi rengê 'ya ku wê felsefeya spinoza wê di temenê de şoreşgerî de jî wê bide nîşandin ku ew dîyardeyên sermed ên gerdûnê di nava sazûmanek aqlî de kju ew bê ku ew li ser hebûnekê bide ku ew werênê ser ziman bê' re wê werênê ser ziman.

Di nava felsefeyên serdemên navîn de wê, di wê temenê de wê, li ser temenekê kirinî re wê, di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê weke aliyekê ku wê di wê temenê de wê xwe bide dîyarkirin wê weke ku em li ser têtîna 'başî û nebaşîyê' ku ew bi dualiteya wê re wê weke bi temenekê ontolojikî ku ew ji hebûnê heya û ankû di kirinên me de tenê weke encama çerçoveyek têtîna a bi dana berhev bê re wê, were li wê hizirkirin.

Di wê warê de wê dema ku ez sîroveyên Deleuze ên li 'Sipnoza, felsefeya kirinê(**Spinoza: Practical Philosophy/Gilles Deleuze**)' û yên arne Næss ' li ser têtîna 'ew **mirovê azad; têtînek li felsefeya spinoza(Det frie menneske - en innføring i Spinozas filosofi/Arne Næss)**' ku ew ji nava hizrên spinoza diderhênin wê bi hevdu re wê di wê temenê de wê têtîna û çerçoveyek fahmkirinê wê bi xwe re wê li ser temenekê rasyonal wê di çerçoveya spinoza de wê weke ku wê bidina çêkirin û dîyarkirin. Di mijare felsefeya fahmkirina mirov de wê, li ser temenekê rasyonal û kirinî de wê çerçoveyek fahmkirinê wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bi xwe re wê bîfirênin. Di aslê xwe de wê, felsefe û mirov wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, têtîliya ya bi fahmkirinê wê weke ku me li hin deverna li jor hanî ser ziman wê bi têtîna a bi pêvajoyên pêşketinê re ku wê her dem wê ji ya xwe wê bide destpêkirin wê bi wê re wê, di dîmenekê de wê awayekê pêşketinê wê pêşkeve. Hertimî wê hebûn wê çerçoveyek wê ya rasyonal wê bi xwe re wê bi xwezayî wê di dîmenekê de wê bide dîyarkirin. Wê li ser wê re wê hebûn wê, bi xwe re wê weke ku wê hebê û wê, di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê were dîtîna û fahmkirin.

Spinoza wê, di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku wê fahmbikê ku wê tîştê wê di wê temenê de wê bi xwe xwe re wê fahmbikê. Ya ku wê başî û nebaşîyê jî bi têtîna bikê di hişê me de wê kirinên me yên dana berhevdu û bi wê temenê re wê, di rengekê de wê, li gori yekê ya dîn wê baş û ankû nebaş bê wê bi wê re wê were û bibê.

Ya ku wê bi temenê felsefeya kirinê re wê bi hizrên spinoza re wê were dîtîna ku ew temenên pirsgirêkê ên di fahmkirinê de wê weke ku ew

dibînê ku wê tevlihevên bi kirinê re bin. Di wê temenê de wê ew dervî wê, di awayekê de wê, bixwezê ku ew şêwayekê şêwayê wê bi wê re wê pêşbixê û wê werênê ser ziman. Li ser temenekê bi felsefeyî li jîyanê dihizirê û wê di wê temenê de wê li ser encama kirinên me ku wê minaq wê çawa wê di encama wê de wê nefretek ku ew di wê de nefret heya wê bibê wê li ser wê bihizirê.

Di awayekê de wê dema ku mirov wê 'atika' pirtûka spinoza wê ji aliyê cûre û zayendan ve wê şîrove bikê wê, şêwayekê rewistî wê bi xwe re wê weke ku wê bikirpênê. Di temenê şîroveyên spinoza de wê aliyê pêşî ku ew li ser mirov re weke bi zindiyî li wê dihizirê wê di temenekê dualî de wê li wê dihizirê. Di etiolojiya pêşî de wê, li ser derkkirinên pêşî û ya duyem jî wê li ser etiolojiyên bi derkkirinên di encama hişmendiyê û hwd de wê, biafirin.

Di pêvajoyên weke bi fahmkirina fêrsên hêstî re wê, dema ku wê weke hêstek were tişkirin û ankû bi fahmkirinê wê weke pêvajoya bandûrî a bi hêzî û ya dema ku wê hêstek weke tişî kku ew heya wê weke bi pêvajoya tişî a ne bi bandûrî a bi hêzî re wê were şîrovekirin. Di awayekê de wê di hebûnek zindiyî a ku ew weke ya mirov ku ew dihizirê de wê hêst wê weke aliyekê wê yê bi sînorî ê jîrî jî wê bi xwe re wê biafirênê. Di wê temenê de wê mirov wê bi wê re wê, temenê weke ya levkirin û ne levkirinê û hwd re wê di rengekê de wê bi wê re wê, li wê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, mijare têgîna başî û nebaşî wê di nava felsefeya mirov û ya zêhnî de wê di demên hemdem de jî wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di rengeê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Mirov wê di wê temenê de wê çawa wê, bi awayekê wê karibê wê fahmikê wê, weke mijarek hizirkirinê bê.

Baş û nebaşî wê weke têgîna darazî bin û wê di wê temeneê şubjeyî de ku mirov dikarê wan fahmbikê bê. Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê mijare fahmkirinê wê, bi wê re wê bibê. Li gorî spinoza wê mirov wê hem bi aqil û hem jî wê bi hebûnî wê xwediyê hebûnek ku mirov bi hev re di ahengekê de wê fahmbikê bê. Di wê temenê de wê, hebûna mirov di bin dîmenê yek û dîtbarîya wê de wê, karibê bibînê û fahmbikê. Bi wê, weke ku ew çawa xwediyê rewşek fîzîkî û bi wê dijî bê wê bi wê re di hevrastekê de wê xwediyê rewşek gîyanî ku ew bi wê re heya û di ahengekê de bi wê re dijî bê. Minaq wê dema ku wê, mirov bi fîzîkî heya û derziyek di teliya mirov re çû wê gîyane mirov wê êşê wê hîsbikê. Di wê temenê de ew dûnyayên fîzîkî

wekhev bin. wê dema ku wê derzi di teliyê re çû wê, ew jî wê hîsbikê. Wê di wê dema ku mirov têgîna spinoza a fîzîkî û zêhnî wê bi wê re wê fahmbikê wê weke du rêyên heman rastiye bin.

Dema ku em li gorî wê têgînê bi gotina xwezayê a Spinoza re li ya xwûdê û ya xwûdayê re li xwezayê bihizirê jî wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê dîmenekê wê bi xwe re wê, di rengekê de wê bide me. Li ser wê temenê li ser temenê xwe dûmandina hebûnê dihizirê û bo wê pêwîstîniya zanîna dûnya derve wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê têkiliyek rast û dîrûst bi dûnya derve re wê weke temenekê bi wê jîyankirinê wê li wê binerê. Li ser fahmkirina dûnya derve bi temenekê felsefeyî ê kirinê wê di wê temenê de wê bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Spinoza wê dema ku wê, wê hewldana mirov wê weke temenê jîyankirinê û domandina wê werênê ser ziman wê bi kirpendina "weke hemû hebûnên zindî û ne zindî bo xwe domandinê wê hewldanê bide nîşandin" wê, werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, hewldana xwe domandinê wê di wê temenê de wê, li ser temenê hebûnê wê bi wê re wê, bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê li ser wê temenê hebûnê wê hewldana zindiya a xwe parastinê bo domandina jîyane xwe wê, bikirpênê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku ew di dewama wê kirpendina xwe de wê bahsa mirov bikê wê bi gotina "mirov wê weke wînek bi hiş wê derkeve li holê û wê di wê çerçoveyê de wê hewldanê xwe parastina wê ya bi hebûnê bi hişê wê re wê bi temenekê biafirin û wê xwe bidina dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê ji wê gotina spinoza a bi rengê "mirov hebûna xwe bipaerêzê" wê ji wê were fahmkirin ku mirov bi awayekê din jî xwe bi xosletî û hwd re wê pêşbixê û wê di awayekê de wê bîne li wê rewşê. Di wê temenê de wê di gotinê de wê di rengekê de wê, çerçoveyek fahmkirinê a ku mirov wê, li ser temenekê pêşketinê, pêşxistinê û hwd re wê di têgînê û kirdeya gotina "parastina hebûna xwe" de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê hebê.

Di awayekê din de jî wê weke ku em di gotina "başî û nebaşîyê de wê weke ku em bi têgîna wî rew wê dibînin û di şêwayekê de wê weke ku em di gotinê a "başî û nebaşîyê" a qûdat hemedên de jî wê kifşdikin wê di rengekê de wê ne tenê wê bi têgînek hebûnê a bi awayekê negatîv û ankû nebaşî wê şîrovekirinê bi tenê wê di wê de wê hebê. Wê di wê de wê têgînek "bi rengekê fahmkirina "ne têrîyê" wê di awayekê de wê di wê de wê hebê. Kêmbûn wê di wê temenê de wê weke bi kêmbûnê re

wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin û wê were fahmkirin. Wê bo derbaskirina wê jî wê di wê rengê de wê ev wê, li ser wê bê hizirkirin. Pêkhanîn û gihiştina wê asta zanînê a têr wê di awa û rengê de wê temenê gotina 'sîyanê' a ku ew dihênina ser ziman jî wê di rengê de wê weke ku mirov dibînê wê biafirênê. Li ser wê temenê wê têngîna sîyanê wê dema ku wê di wê rengê de wê weke ku em ji gotina spinoza wê fahmdikin wê di temenekê bi hêzbûnê de wê çerçoveyek wê ya fahmkirinê wê bibê. Li ser wê temenê re wê, di rengê de wê bi wê re wê çerçoveyek wê ya fahmkirinê wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di dewama wê de wê gotina sîyanê wê, dema ku ew dihênê ser ziman wê di awayekê de wê bi çerçoveyek fahmkirinê û li gorî wê jîyankirina destûrên xwezayê xwe bin. Li gorî wê her zindî wê li gorî xosletên xwe wê di xwezaya xwe de wê bijî û wê jîyane xwe bi xosletên wê re wê bide domandin. Li ser wê temenê de wê rêgeza sîyanê wê ew bê ku ew zindî jîyane xwe bide domandin bê.

Li vir wê aliyekê din wê bi gotina sîyanê a spinoza re wê di çerçoveya felsefeya jîyane mirov de wê, were dîtîn. Ew jî wê di wê temenê de ku ew dihênê ser ziman ku 'wê, ti sîyan wê ji ya xwe bixwe parastinê wê ne sîyantir bê' ku ew dihênê ser ziman wê di wê temenê de wê, çerçoveyek zanînê de wê, bi wê re wê li navaroka wê bi gotina pêşketinê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê xwe parastin domandin û hwd wê weke temenê hebûna sîyanê wê biafirênin. Li gorî wê jî wê weke çalakiyek xwe parastin û domandinê a sîyanê wê weke ku wê were ser ziman wê ne ji rêzê bê. Di wê de wê herkesek wê li ya baş û bi fêde wê bigerihê û wê di wê temenê de wê ew wê bide nîşandin. Di wê temenê de wê çendî ku mirov di wê de pêşde herê û serkevtî bê wê weke ku wê bi wê re wê zêdetirî wê bi sîyan bê. Spinoza bi sîyan bûn wê weke pêwîstîyek jîyane mirov a bi aqil dibê jî wê bibînê û wê di wê temenê de wê werênê ser ziman.

Di nava jîyane mirov de mirov wê dema ku wê kirinekê bikê di wê de şanaz û serkevtî bê wê di wê de wê dilxweş bê. Wê bi wê re wê, ev wê weke aliyekê baş bê. Wê weke aliyê sîyanê jî bê. Dilxweşî wê, ne weke xelatek bi sîyanê bê. Li gorî spinoza wê ew hebûna sîyanê bixwe bê. Di wê temenê de wê, ji aliyekê din ve jî wê, Spinoza wê bi aqil wê li wê bihizirê wê bi gotina 'bi sîyanbûn bi awayekê teqez di bin serwerîya aqil de çalaki pêkhanîn û bi wê xwe spartina ya bifêda wê ji wê û pê de wê ne tiştêkê din bê.' Di wê rengê de wê, ew wê di rengê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê jîyane bi sîyan û rêzanîya aqilî wê

têkiliyek wan ya pirr zêde jidahî wê bi hev re wê hebê. Ji aliyekê din ve jî wê weke 'ya ku ew xwe dispîrê aqil wê hemû zanîna wê jî bê' wê bi wê rengê wê werênê ser ziman.

Weki din jî wê weke ku wê (spinoza)bênê ser ziman wê, hemû xabat û karên aqilî wê weke karên fêrbûn û fahmkirinê bin. Spinoza wê, li ser wê re wê hemû karûxabatên bi aqilî wê, karek sîyanî ê jîyanî wê di wê çerçoveyê de wê bibînê û wê werênê ser ziman. Ya ku wê di wê temenê de wê, bi wê re wê aqil wê weke temen û bingihêkê jîyanê wê bibînê wê giringiya felsefeya spinoza jî wê di wê çerçoveyê de wê ji aliyekê ve wê bide dîyarkirin. Giringî dana çalakîyên xwe di spêrêna aqil û bi aqil ku ew werina kirin wê di wê temenê de wê, li ser temenekê kirinî wê felsefeya wê di nava jîyanê de wê bigihênê çerçoveyek fahmkirinê a rasyonel jî.

Spinoza wê ji aliyekê din ve jî wê têkiliya mirov bi xwûdê re wê ji aliyekê din ve wê li ser mirovbûna wî re wê dênê. Di wê temenê de wê, di temenê hizirkirinê de wê bixwezê ku wê fahmbikê û wê di temenekê kosmikî de wê, bi wê re wê werênê ser ziman û bêjê ku 'mirov weke bi xwedîbûna xwûdê re ku wê weke hêzekê jîyanî bibê' re wê werênê ser ziman. Ew di temenê wê de wê hizirkirinê û fahmkirinê bi aqil bicih dikê û bi wê re ew dihênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, bênê ser ziman ku wê, ya herî baş û astbilind wê zanîna xwûdê û sîyane wê jî wê zanîna wê bê' wê werênê ser ziman.

Di rengê hizirkirina spinoza a bi hêsta re jî wê aliyekê cihê wê hebê. Ew têkiliya hêstan bi şabûnê re wê dênê û wê bênê ser ziman ku wê, dema ku mirov hêstên xwe dikê bin sehêtê de wê dilxweş nebê. Dema ku ew mirov haz girt wê bi wê re wê hêstên xwe jî wê di awayekê de wê bikê bin sehêtê de.

Di nava çerçoveya jîyankirinê de wê dema ku mirov wê dijî wê weke beşek ji xwezayî wê bijî. Wê dema ku mirov ew herêkir û weke wê jîyankir wê hingî wê bi wê re wê bigihijê sîyanê. Çendî ku ev jîyan pêşdeçû wê sîyane mirov jî bi wê re wê zêde bibê û pêşde herê. Di wê demê de wê zanîna mirov jî wê zêde bibê û wê, bi wê zanîna xwe re wê, zêdetirî wê di ahengekê de wê bi xwezayê re wê bijî. Ew jîyankirin jî wê weke bi xwûdê re jîyankirin bê. Wê di wê jîyankirinê de wê ya ku wê digihijê hev û tîr dibê jî wê, ya ku mirov weke tahm û şahî a ji jîyanê û jîyankirinê bê.

Spinoza di kifşkirina cihê mirov di nava felsefeya xwe ya xwezayê de wê, aliyekê wê yê din jî wê bi têngîna 'baş û nebaşîyê' re wê derkeve li

pêş. Spinoza di xabate xwe ya bi navê 'atika' de wê dema ku ew salixkirinê dikê wê bi rengê "dema ku wê bahsa başiyê wê were kirin her cûre dilxweşiyê, tiştên ku ew ali wê dikin, yên li gorî wê û her tiştê di nava bêrfiya wê de hena ez fahm dikim. Dema bahsa nebaşiyê jî were kirin ez êş, jan û keder; her cûreyê wê, û yên ku bêrfiyê vala derdixin, ez fahmdikim. Ber ku em her tiştê ber ku ew baş a em dixwezîn. Ew ber ku me xwestîya ew baş a. Ei encama wê de wê, tiştta ku me jê nefret kir wê bi nebaşî şîrove dikin.(spinoza, Atika, r.216)"

Spinoza wê di dewama wê de wê di wê temenê de wê, dema ku ew bahsa ya baş û nebaşî dikê wê jî di dewama wê de wê li ser aqil û bi aqilbûnê û bi aqil tevgerînê re wê dihênê ser ziman. Li ser wê re dibêjê ku berê xwe dana ya baş û xwe jî ya nebaş durgirtin wê di pêşengîya aqil de wê, baştir bê. Li ser wê re di pêşaroja wê de wê li ser ya baş re wê, bikê ku ew xwe bigihênê ya hê maztir û baştir û vajî wê li ser ya nebaş jî wê bigihijê ya maztir û nebaştir. Di wê temenê de wê di xwezê bêjê ku 'wê kirinên me yên pêşarajê jî wê di awayekê de wê weke ku wê bi temenekê wê weke destpêkek wan di kirinên me yên roja me de wê, di reng û awayekê de wê weke ku wê hebin. Di wê warê de wê dema ku mirov li ser vê aliyê hizirên spinoza re dihizirin wê di wê temenê de wê tiştêkê din wê bi wê re wê xwe di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ew jî wê di wê temenê de wê, çawa wê, kirinên me wê, bi başî û nebaşî wê jî yên pêşarajê re wê, bina sedem. Weke ku ez goitnekê nebaş jî kesekê re bêjim ku ew di roja din de ji min bi xayidê û ankû bi renekê ê helwestî tevbigirihê li hemberî min. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê ev rengê hizirkirinê wê di awayekê de wê, di nava felsefeya zerdeştîyê de jî wê di renekê de wê, hebê. Zerdeşt di *avêsta* wê bahsa gotinên ku wê pêşaroja mirov bi xirabê û ankû nebaş wê dîyar bikin mirov newênê ser ziman' wê bikê. Di dewama wê de wê, baş mijare kirin û gotinên me wê di temenekê bi aqil şubjeyî wê çawa wê bandûrekê wê li pêşarajê û kirin û gotinên me wê bikin wê di wê temenê de wê li xwe hoyandina wan wê di renekê de wê li wê bihizirê.

Di wê rengê de wê, ev aliyê hizirkirinê ê zerdeşt wê bi felsefeyî wê di temenekê bi hizirkirina nava li ya hizirên û kirinên me yên roja me û têkiliya wan ya bi dîyarkirinê bi yên pêşarajê re wê, di awayekê de wê pîr zêde wê, li wê bihizirê. Di wê temenê de wê ev wê, di temenekê de wê, weke 'dîlgirtina pêşketina pêşarajê' jî aliyê hin şagirtên wî ve wê di demên piştî wî de wê, di nava civakê de wê bîn şîrovekirin. Wê di wê temenê de wê heta roja me jî wê di nava civake kurd de wê gotinên bi wî

rengê ku em weke çavkaniya vê hizrê ji wê dihênina ser ziman wê werênina ser ziman.

Spinoza di felsefeya xwe de wê hewlbide ku ew cihê mirov di nava xwezayê û jîyane xwezayê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Wê çawa bi xwezayê xwe re wê di ahengekê de wê, di levkirinekê de wê bijî wê li ser wê bisekinê. Ev wê, di renekê de wê, di nava felsefeya xwezayê a zerdeştîyê de wê bi têkiliya xwezayê û mirov re wê, di wê rengê de wê, ew wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, di wê çerçoveyê de wê hinek tiştên ku mirov bi navê zerdeşt di çerçoveya felsefeya xwezayê de wê bi wî û navê wî re werênê ser ziman wê hebin. Ew di awayekê de pîroz dîtî û ankû bi wê rengê nêzbûna li xwezayê wê di felsefeya zerdeşt de wê, weke aliyekê ku wê zêde zelal xwe bide dîyarkirin bê. Di wê çerçoveyê de wê, giring dana fahmkirina xwezayê xwe û bi wê re di ahengekê de jîyankirin wê weke ku mirov wê di nava hizrên spinoza de wê kifşbikê wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê di wê temenê de wê, karibê were kifşkirin.

Ji aliyekê din ve jî wê di wê temenê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê zerdeşt wê, xwezayê wê di temenê hizrên xwe yê baweriyê de wê di awayekê de wê bicih bikê. Ber vê yekê wê hizrên wî bi zêdeyî wê di temen û dîmenekê felsefeyî de wê xwe bidina dîyarkirin. Di nava hizrên wî de wê fahmkirina xwezayê wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku mirov dibînê wê derkeve li pêş.

Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê, felsefeya xwezayê a zerdeştîyê wê di wê rengê de wê, pêşî wê çerçoveya xwezayê wê bi giştîyî wê re dîtî û kifşkirina wê bi aqil û li ser temenekê aqil wê, weke ku mirov dibînê wê derkeve li pêş. Di dewama wê de wê, di ahengekê de wê, bi wê re jîyankiriin wê ne tenê wê li gorî wê jîyane mirov wê biadilênê wê her wusa wê weke rewşek xwezayî a li gorî jîyane xwezayê re jî ku ew pêşniyar dikê bê.

Di mijare xwezayê û jîyanê de wê ew jîyane bi xwezayê re ku ew li wê dihizirê wê xwezayê wê weke aliyekê wê yê temenî wê di rengê de wê bi wê re wê bibînê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê weke ku mirov dibînê wê derkeve li pêş.

Di aslê xwe de wê, di mijare hizirkirinê felsefeya xwezayê a zerdeşt de wê têkiliya nava gîyan û bedenê wê bi ahenge nava wan û levkirina wan re jî wê di çerçoveyê de wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di felsefeya zerdeşt de wê li ser temenekê kosmikî wê bi felsefeye wî

ya xwezayê re wê dualisma beden û gîyanê wê bi awayekê re wê derkeve li pêş. Ew di wê temenê de wê, weke ku em bi hizrên wî re di dewama wê de kifşdikin wê bedenê wê weke temenekê objeyî ê bi wê hebûna jîyanê ku ew dikarê were salixkirin û bibê wê dibînê û wê di wê temenê de wê giringiyê dide wê. Di dewama wê de wê, gotinên weke 'baş li bedena xwe binerin, ber ku ew temenê jîyanê me ya li dûnyayê a bi xwezayê re ya' ku wê werina ser ziman wê di wê temenê de wê weke gotinna ku wê di wê temenê de wê çerçoveyek fahmkirinê wê bi xwe re wê bidina çêkkirin jî bin.

Di wê tmeenê de wê aliyekê din jî felsefeya xwezayê a zerdeştîyê wê tîkiliya mirov a bi xwezayê û hewldanên kifşkirina rewş, cih û pozisyona mirov a di nava wê de bê. Di wê temenê de ew li wê pîr zêde dihizirê. Di wê rengê de wê, bi temenekê weke hebûna bi aqil a bi qadr lê dinerê û wê di temenê de wê, di wê rengê de wê werênê ser ziman. Kesekê bi zane wê di wê temenê de wê weke kesek bi sîyan wê di nava felsefeya wî de wê derkeve li pêş. Di wê rengekê de wê tîkiliya nava zanîn û mirov wê weke tîkiliyek bi sîyanî wê derkeve li pêş. Li ser wê temenê gotinên weke baş kirinê, baş fahmkirinê û rast hanîna ser ziman wê, di wê temenê de wê weke rêgezên felsefeya zerdeşt ku wê werina ser ziman bin. Di wê temenê de wê bi hizrên weke 'hizir baş werina fahmkirin, gotin baş werina gotin û kar dûrûst werina kirin' wê weke aliyna felsefeya wî ya ku ew bi wê dihê hizirkirin bin. Yan jî mirov dikarê bi wê rengê wê werênê ser ziman weke wê bi rengê 'rast bihizira, raat bêja û rast bike' bê.

Bi hizira xweşik, gotina baş û kirina rast re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê bihizirê û wê, di wê rengê de wê, di rengekê de wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, ji wê aliyê ve wê dema ku mirov di felsefeya jîyanê a zerdeşt de wê di wê temenê de wê li wê dihizirê wê, bi van gotinên bi rengê ku ew di wê çerçoveyê de dide hanîn ser ziman wê, di rengekê de wê, felsefeya wî ya mirovî wê, xwediyê dîmenekê çawa bê wê, bi wê re wê karibê bi wê re mirov li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê bi gelemperî wê dema ku mirov li rewşa hizirkirina felsefeya zerdeştîyê binerê wê di wê temenê de wê were dîtin ku wê hizirkirina rast û pak û dûrûst ku ew rast û baş bê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, temenê hizirkirinê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku ew bi wê karibê bi wê temenê li ser temenekê xwezayî bigihijê wê temen û çerçoveya rast a bi wê hizirkirinê. Di dewama wê de wê, gotin ku ew hat ji dev derket wê di wê temenê de wê,

rast bê. Wê ji temenekê ya heyî, hebûnê û hwd wê were ser ziman. Weke ku wê zerdeşt di avêsta de wê werênê ser ziman wê, 'ne derew' bê. Di wê temenê de wê gotina derewiyê wê avêsta de wê, pirr zêde wê weke renekê hizirkirinê ê ne rast ku ew bi nebaşî û neqancî lê dinerê bê. Ber vê yekê ew di wê temenê de wê dema ku ew li başiyê dihizirê wê bi wê re wê, di renekê de wê, li ser temen û çerçoveyek rastitiyê wê li wê bihizirê. Gotinek wê dema ku ew ji dev derket weke ku wê di mantiqê wê gotinekê de wê were ser ziman 'beremberê wê di jîyanê de hebê' wê weke 'gotina rast wê were dîtin û wê were fahmkirin.

Di şêwayekê de wê, rastitî wê weke rêgezêk felsefeyî ê realistî bi felsefeya zerdeşt re wê li ser temen û çerçoveyek xwezayî a rasyonel re wê were dîtin. Di wê rengê de wê çerçoveya hizirkirina li xwezayê a zerdeşt wê di temenekê hem rast fahmkirina wê û hem jî bi wê re jîyankirinê wê ji xwe re wê bikê felsefe. Di wê rengê de ew bi wê re wê, di wê rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di felsefeya xwezayê a demên kevnera de wê bi kifşkirinên weke yên bi temenê hebûna xwezayî û hwd re wê di wê temenê de wê, aliyekê wê yê giring wê temenê wê felsefeya mîtraismê û di dewama wê de wê ya zerdeştîyê a li ser wê temenê wê biafirênê. Di kifşkirin û fahmkirina felsefeya zerdeşt a xwezayê de wê, li ser temenekê jîyanê, hebûna wê ya şenber, dûrûstbûn, realismê, rasyonelîteya xwezayî û hwd re wê, bi temen bibê û wê di wê temenê de wê, dikarê wê di çerçoveyek jîyanî a mirovî de wê fahmbikê. Wê di wê rengê de wê, li ser temenê ku ew çerçoveya hizirkirina jîyane mirov ya xwezayê wê di temenekê bi hev re wê fahmbikê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di jîyane mirov de fahmkirina xwezayê û bi temenekê xwezayê nêzbûn û beremberê wê, bi xwezayê re fahmkirina mirov bi wê re çawa wê di temenekê rast û dûrûst de wê karibê bijî wê di temenekê fêrbûna bi wê re de wê, xwediyê çerçoveyek fahmkirinê a ku mirov wê bi teybetî wê binxatbikê û bikirpênê bê.

Di çerçoveya fahmkirina felsefeya xwezayê a demên hemdem de wê, bi jîyane mirov û pêvajoyên wê yên pêşketinê re ghiştina nerfnekê li ser felsefeya xwezayê a zerdeştîyê re wê, temen û çerçoveyekê baştir a fahmkirinê wê bi xwe re wê bide çêkirin. Di wê çerçoveyê de wê, felsefeya zerdeşt a ku ew di wê temenê de wê bihizirê wê di temenekê lêgerîna aramiyê, başiyê, raatitîyê û dûrûstiyê de wê xwe di jîyane mirov de wê di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê dema ku em felsefeya zerdeşt wê hinekî bi têtîgî di van alî û warên wê de wê, di wê de kûrbibê wê bi teybetî wê were dîtin

ku wê bandûra hizrên wî biqasî wê li demên kevnera ên hinekî piştî wî wê werina wê bibê wê di demên pirr piştre ên wê, di serdemên navîn de jî wê, were dîtin. Bi manitîyê, mezdekiyê û hwd re wê, ev xwe di rengekê de wê bi temenekê felsefeya jîyanê, civakê û mirov de wê çawa di nava jîyanê de wê bigihênê sazûmanekê bi fahmkirinê wê were dîtin. Ji wê aliyê ve wê gelek hizrên Spinoza ku mirov kifşdikê di wê rengê de wê weke ku wê, di rengekê di wê ahengê û çerçoveyê de wê awayên hizirkirinê wê bi wî re wê weke ji wê temenê wê werina dîtin. Filosofên alman ên weke Nietzsche wê pirr piştre wê temenê hizrên xwe yên xwezayî û li ser hebûnê bi felsefeyî wê li ser wê temenê wê demezrênin û wê bixwezin ku ew werênina ser ziman.

Wê weke ku em bi Nietzsche re dibînin wê ji têgînek hebûnê ve wê hilde li dest. Kesên weke Foucault jî wê ji aliyê felsefeyê û pêvajoyên wê yên bi epistemolojiya zanînê ve wê, mijarê wê hilde li dest. Minaq wê, Foucault wê, di xabate xwe ya bi navê “‘erkolojiya kirdeyê’ û ankû ‘erkolojiya zanînê’ de wê, mijare pêvajoyên pêşketinê wê çawa di nava deman de wê, heta roja me wê were wê di rengekê de wê bikê ku wê werênê ser ziman. Di rengekê de wê, demên weke demên tarî ku ew wan derbas dikê wê di wê temenê de wê pênasebikê û wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê, piştî pêvajoyên pêşketinê ên piştî demên ronansê wê, bi zanînê wê, mirov wê dînya xwe wê hewlbide ku ew ji nû ve wê kifşbikê, fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, ew hewldanên fahmkirinê wê di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, ji wê demê û pê de wê dema ku wê zanîn wê derkeve li pêş êdî wê mirov wê bi zanînê wê bikê ku wê fahmbikê. Di nava jîyanê de li xwezayê hebûnê lêgerîn û hewldanên bi wê rengê ên fahmkirinê wê weke aliyna teybet ên felsefeyê ku wê di demên hemdem de wê bi wê re wê di rengekê de wê bikê.

Di aslê xwe de wê, dema ku em têkiliya mirov bi zanînê re dênin û hewlbidin ku fahmbikin wê bi teybetî wê ji wê demê û pê de wê bi awayekê rastîn wê weke ku mirov dibênê wê bi xwe re wê êdî wê rûbi rû wê bimênê û wê bidest xwe nasînê wê bikê. Di dewama wê de wê, bidest xwe fahmkirin û naskirina bi aqil bikê. Mirovê bi aqil wê di wê temenê de wê di serî de wê, çawa bê, di serî de wê mirov wê, tîpolojiya wê fahmbikê.

Wekî din di wê temenê de wê mijare zanînê wê di rengekê de wê, di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê ji demên ronansê û pê de wê mirov wê

zêdetirî wê ji xwe re wê bikê kirde û wê ji mirov wê dest bi hizirkirinê wê bikê. Di aslê xwe de wê di demên kevnera û berê de jî wê weke kirdeyek bê. Lê ew kirde wê, ne li xwe bê û wê ne li xwe serwer bê. Wê weke kirdeyekê wê xwe bi xwe wê bi têngîna hebûnên din wê wê weke bindest bikê wê bikeve rewşekê de. Mînaq wê dema ku em di demên mîtolojiyê de wê hildina li dest wê di wê temenê de wê çendî ku wê bi aqilê mirov pêşkevin wê, têngîna yazdanên mîtolojîkî wê di reng û çermê mirov de wê xwediyê kirdeyek serwer bin. Lê ev pêvajo wê weke pêvajoyek pirr zêde bi fêr bê. Pêşî mirov wê di wê çerm û kirdeyê de wê, çî xosletên baş û serdest û serwer hena wê li yazdanan wê baxş bikin. Piştî jî wê dema ku wê hinekî wê dem wê pêde herê û wê were demên felsefeyê û hwd wê êdî wê mirov wê xwe bikê dewsa yazdanên ku ew afirandina û wê bi wan xosletan wê bixwezê ku ew xwe salixbikê. Di mitolojiyê de tekoşîna nava tîtanên û yazdanan a li ser temenekê hebûnê ku wê bê tesirkirin wê di renekê de wê hinek xosletên ku wê di wê temenê de wê mirov karibê fahmbikê wê di xwe de wê bihawênê.

Di dema felsefeyê de wê, mirov wê, hinekî din wê bi hizir wê bihizirê û wê di wê temenê de wê, dema ku wan xosletên ku ew bi aqil li yazdana baxşiriya wê çawa wê ew wan bikê wê bi aqilekê raayonal wê fahmbikê. Di wê temenê de wê, bi wan re wê têtikiliyek bi hişmendî wê dênê. De ne, aqil wê dema ku em bi têngîna rasyonalitiyê re wê dihênina ser ziman wê bi wê re wê ev wê were dîtîna ku wê weke aliyekê wê yê ew wan xosletan wê weke fenomenna wê di meji de wê bi awayekê objeyî wê di zindiyekê de wê lê bihizirê. Wê di wê temenê de wê, ew xoslet wê dema ku mirov bi aqil û hişê xwe li wan serwer dibê wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê giring mirov wê bi aqilê xwe wê li wan wê serwer bibê. Di wê temenê de wê, dema ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê bi wan re wê pirsên çawa jîyankirinê û hwd wê di wê çerçoveyê de wê li ser jîyane mirov re wê bîn pirsîn û wê li bersivên wan wê were lêgerîn. Di wê çerçoveyê de wê, aqil wê, di nava wê de wê lêgerîna li temenekê baş û rast ê bi aqil fahmkirin û jîyankirinê wê di wê temenê de wê êdî wê bibê.

Di çerçoveya têtikiliyên mirovî de wê, di nava felsefeyên berê de wê, li ser temen û têtîkînan gîyanî re wê rengên têtikiliyên mirov ên sermedî û hwd jî wê di renekê de wê, werina lêpîrsîn û wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê aliyên şenber, raayonal, mantiqî, realist û hwd ku wê bi wan re wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê mirovek çawa wê xwe bide dîyarkirin û ankû wê

di encamaê de wê mirovek çawa wê xwe di wê rengê de wê, bide dîyarkirin wê di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê e wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, di nava hizir û pêvajoyên hizirkirinê de wê, weke ku mirov wê bibînê wê di hizirkirina klasik de wê, aqil wê mirov wê weke kirdeyek dijî a li gorî têtînek gîyanî a xwûdayî ku wê xwediyê çerçoveyek çawa a jîyankirinê bê. Wê di wê temenê de wê di qalibekê de wê bê jînkirin. Lê di demên hemdem de wê ji wê qalibê wê hin bi hin wê derkeve û wê bi xwe wê di awayekê de wê bidest jîyankirinê wê bikê. Wê di wê temenê de wê, êdî wê mijarên weke xwe naskirinê, fahmkirinê, maf û azadiyê û hwd wê, weke aliyna ku wê bi wê re wê xwe bidina dîyarkirin. Dema ku mirov ev alî bi aqilê klasik re li şûn xwe hişt wê êdî wê ev mijar wê weke aliyekê xwezayî wê derkevina li pêş bi mirov re. Dema ku wê ne tabîî wînekê bê wê demê wê bi wînbûna wê çawa bê wê li wê bihizirê. Wê di wê temenê de wê bi xwebûna mirov wê bi wê re wê di awayekê de wê weke wînekê û kirdeyekê bi xwe wê êdî wê derkeve li pêş.

Di têtîna mirovê hemde de wê têtîna gîyanî a xwûdê wê zêdeyî wê di wîna mirov de wê ne dîyarker bê. Wê tenê wê bi hinek alî û awayên derûnî re wê, weke xwediyê awayna xwe di renekê de wê li ser menewiyeta mirov re wê bide dîyarkirin.

Wekî din wê, dema ku mirov wê mirov wê di wê temenê de wê bi serê xwe wê bimênê û wê ji van aliyan ve wê bi serê xwe wê bimênê wê mijare menewiyetê, rewîstê û hwd wê weke aliyna din ên ku wê derkevina li pêşîya mirov. Mirov wê di wê temenê de wê rewîsta xwe wê di wê demê de wê pêşbixê û wê derxê li pêş. Ev wê bi navê 'rewîsta mirov' re wê xwe bide hanîn li ser ziman. Li ser wê temenê wê bi watekirin, fahmkirin, gihandina hinek nirxên ku ew bi wan bijî, çi bo mirov çawa bi wateya, çawa divê ku ew bi wate bê û hwd wê weke aliyna ku wê di wê çerçoveyê de wê mirov wê li wan bihizirê û wê li bersivên wan wê lêbigirihê.

Keseyeta mirov wê dema ku wê biafirê wê, di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê bi temenê zanînê wê xwe bipêşbixê û wê, li ser temenekê bi zanînê bi awayekê pirralî ê fahmkirinê re wê bikevê pozisyonek fahmkirinê de. Keseyet wê, weke aliyekê wê yê ku wê ne tenê wê bo mirov wê tenê wê weke keseyet û pêşketina wê a bi xwe ve bi sînor wê bimênê. Ji wê zêdetirî wê hinek alî û temenên din ên ku ew di demên klasik de bi wan dijî wê, li şûna wan jî wê weke aliyekê bi têtîni û

çerçoveyek ku ew li ser wê bi zanîn û aqilê xwe bijî jî bê. Ber vê yekê wê, di wê temenê de wê, mirov wê di wê çerçoveyê de wê, ji wan aliyan ve wê bi awayên weke xwe gihandina fahmkirinê ên weke yên rast jîyankirinê, fahmkirinê, û şewayên rast jîyankirinê û hwd wê li ser şîroveyên ku ew bi keseyete re wê, pêşbixê re wê ew wê bikê. Keseyet wê di temenekê epistemolojikî de wê, temenekê di wê çerçoveyê de bi zanîne kûrbûnê wê ji mirov re wê di wê warê de wê weke ku wê biafirênê. Ber vê yekê wê weke aliyekê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di nava felsefeyên klasik ên bawerî û ne bawerîyî de wê, di wê temenê de wê çerçoveyên weke yên xwe kişandina li 'inziwayê' û hwd wê di wê temenê de wê weynekê bi xwe fahmkirinê, gihiştina hinekî fahmkirinê di xwe de bi xwe naskirinê, bi epistemolojikî kifşkirina xosletên rewistî û hwd di xwe de û ankû ji xwe bi kifşkirinên keseyetiyî bi ber wê fahmkirinê ve çûyinê û xwe bi wê re gihandina li awayekê fahmkirinê bi keseyetî û hwd re wê di wê temenê de wê bibê. Di wê temenê de wê ketina inziwayê wê di aslê xwe de wê destpêka kifşkirina keseyetê bi temenekê epistemolojikî û weke kirdeyî di wê temenê de lê hizirkirinê jî wê biafirênê bê. Bi hewldana di xwe de gihiştina fahmkirinên gerdûnê û ankû di wê temenê de wê, çawa wê di renekê de wê, di ahengekê de wê bi wê re wê di renekê de wê bi keseyeti li ser temenekê epistemolojikî a zanîni wê bê jîyankirin wê di wê temenê de wê, di renekê de wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê rewşê de wê, ev têtî bi epistemolojikî wê bi pêşketina nirov û keseyetê re wê weke temenekê ku wê bi wê re di wê de kûrbûnê û gihiştina zanînen din jî wê weke çerçoveya wê ya hizirkirinê jî bê. Ber vê yekê wê di wê rengê de wê, weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di temenekê rast de wê fahmbikê, Di aslê xwe de wê, di wê çerçoveyê de wê, bi gotinên weke di xwe de hizirkirinê, 'fahmkirina min', 'nerîna min', 'ez bi xwe re weha hizirim' û hwd wê, di wê temenê de wê, weke aliyê hizirî ên ku wê di wê temenê de wê, mirov wê bigihê li wan bê. Lê ev wê aliyekê wan ê din jî wê hebê. Wê dema ku mirov wê dema ku wê bi wê hizirkirinê wê di xwe de wê bihizirê û wê bigihijê zanîne wê, di serî de wê bi zanîne wê têtî keseyetiyê bi zanîne wê pêşbixê û wê, keseyet wê bixwe re wê di renekê de wê çawa wê li wê serwer bibê û wê bi wê re wê werênê ser ziman wê ew wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê dema ku em li ser temenê keseyetiyê re wê di wê temenê de bi mirov re li wê dihizirin wê têtî zanîna demên klasik wê

çendî ku wê weke di wê de wê, di temenekê sermed de wê bi mirov re wê bihizirê û wê, li ser temenekê wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin jî lê wê di wê çerçoveyê de wê, di rengê de wê, zêde mirov wê, weke bi xwe re bûnê wê di epistemolojiya demên hemdem de wê, bijî. Ev wê bi mirov re wê di awayekê de wê were dîtin. Mirovê dema hemdem wê, di rengê de wê, xwe kifşbikê û wê, di xwe de bi kifşkirinên ku ew dikê re wê çerçoveyek fahmkirinê wê bi wê rengê wê bi xwe re wê biafirênê. Di aslê xwe de wê di wê rengê de wê,, di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Li vir wê mijar wê weke ku em di nava ya kevn û nû de dibînin wê çawa di çerçoveya têgîna rasyonalisma demên kevn wê, di xwe de wê di awayekê de wê cih bide mirov û wê di rasyonalisma demên hemdem de wê çawa wê mirov wê di rengê de wê pêşkeve û wê hebê û wê derkeve li pêş wê, weke mijarên çerçoveyên fahmkirinê wê di wê mijarê de wê weke ku wê biafirênin bin.

Di felsefeyên demên hemdem de wê, kifşkirina mirov ji her aliyê ve wê weke armanca wê bê. Wê di wê de kûrbûn jî wê weke çerçoveya epistemolojiya wê ya fahmkirinê wê biafirênê. Di wê temen û çerçoveyê de wê, mijare hizirkirinê wê bi wê re wê, derkeve li pêş. Mirov wê weke kirdeyê zanînê di wê temenê de wê weke ku mirov wê dibînin wê derkeve li pêş. Bîqasî zanîna ji mirov a di derbarê mirov de jî wê di ahengekê de wê bandûra wê di wê temenê de wê, di pêvajoyên pêşketina mirov de wê, xwe di rengê de wê bide dîyarkirin.

Di felsefe û zanîna hemdem de wê têgîna epistemolojiyê wê temenekê kirdeyî ê giring ê fahmkirinê wê biafirênê. Wê pêvajoyên demên berê wê bi bermehiyên wan re wê, weke çavkanî ku wê bigirê wê ji wan wê bigihijê çerçoveya fahmkirinê ku ew bi wê werênê ser ziman. Antropoloji wê di her demê de wê, weke temenê bi çavkanî a ji demên berî xwe a bi kirdeyî bê û ankû bi şewayekê din ê hizirkirinê bê ku wê temenê hizirkirinê wê biafirênê bê. Di wê rengê de wê, ev wê bi zêdeyî wê weke temen û çerçoveyek fahmkirinê a ku mirov wê di wê çerçoveyê de wê, di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring ê fahmkirinê wê fahmdikê û wê, dikarê wê werênê ser ziman bê. Têgîna antropolojiyê bi temenekê kirdeyî a objeyî û şubeyî wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê diwê temenê de wê weke ku wê were dîtin wê çerçoveyek fahmkirinê a berfireh wê xwe de wê biafirênê. Wê dîmenekê berfireh ê jîyanê bi ya hatî jîyankirin û her awayên wê yên ku mirov bi rengên hiş re wan kifşbikê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Di wê de kûrbûn jî wê, bi

rengên hiş ên nû ên ku ew werina kifşkirin re ku wê çawa wê, werina kifşkirin re wê li ser wê re wê bibê. Li ser wê temenê kifşkirinên bi mirov û jîyane mirov re ji aliyê dîrokî, civaknasî, derûnî, biolojî û hwd re ku mirov wê bikê wê weke aliyên hizirkirinên felsefeya demên hemdem jî wê biafirênê.

Ev alî wê di awayekê de wê bi gelek aliyên din re wê, di awayekê de wê li ser temenekê bi kifşkirina rengên jîyanê, salixkirin û fahmkirinên wê re wê, pêşkevin û wê di wan de wê, sazûmanên hizirkirinê ên nû wê xwe bidina dîyarkirin. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di demên hemdem de wê mijare fahmkirinê, nirxên darazî û hwd wê, jinûve wê weke qadên fahmkirinê û di wan de çûyina kifşkirinan wê biafirênin. Mirov wê, nirxên xwe yên weke yên baweriyê û zanîne ên demên berê wê di ber lêpîrsînê de wê derbas bikê. Wê li şûna wan wê bixwezê bigihîjê fahmkirinên nû ku ew bi wan xwe bigirê û bijî.

Di nava felsefeya demên hemdem de wê mirov wê li ser temenê xwe yê nirxî wê jinûve wê were kifşkirin û wê bilind bibê. Wê di dewama wê de wê, weke ku wê di felsefeya klasik de wê mirov wê weke heywanê dihizirê wê were pênasekirin wê, di wê temenê de wê di felsefeya hedem de wê li şûna 'mirov û heywan'ê wê keseyet û organizma û ankû gîyan û beden wê di temenekê têkiliya zêhn û laş de wê xwe bide dîyarkirin ku ew li wê dihê hizirkirin.

Çerçoveya civakî ku wê di demên hemdem de wê bi sazûmanekê wê pêşkeve wê weke temenekê organizmayî a têkiliyî wê biafirênê. Mirov di nava civakê de wê xwe û zindiyên weke xwe wê bibîne û wê bi wan re wê têkiliyên derûnî, civaknasî û biolojîyî wê dênê. Di wê temenê de wê, pêvajoyên xwe jîyankirinê wê bi zêhnî û zayendî wê bi xwe re wê bijî.

Di xwe kifşkirina mirov de wê, aliyên weke yên li ser van aliyên têgînî re wê kifşbikê. Li ser temenê fizîkî wê kifşbikê û wê bijî. Minaq wê, mijare têkiliyên zayendî wê aliyekê wê yê funksiyonî wê çendî wê hebê jî lê mirov divê ku wê di çerçoveyek hebûnî a giştî de jî wê bi gelek aliyên din ê fizîkî, derûnî, biolojîkî û hwd re jî wê fahmbikê.

Mirov di xwe de wê xwediyê hebûnek hişmendî bê, ku ew bi wê dijî. Lê wê dema ku em têgîna binhişê weke ya demên bûhûrî bi têgîn û temenekê antropolojîkî wê li ser keseyetekê û zanîne re li wê bihizirin wê weke çerçoveyek barkirî a bi têgînî ku ew dide dîyarkirin jî wê fahmbikê bê. Weke qinyatek giştî ku wê binhişî wê li gorî ya bi hiş a xwezayî wê,

weke 'ya jibîrkirî' û hwd bê. Lê ew dikarê were bîrê. Ev wê li gorî hişê me bê. Lê di temenê jîyankirinên me yê civakê û hwd de wê, ev alî wê di aslê xwe de wê li ser xûyên me yê fîzîkî û hwd ên bi wan jîyankirinê û ankû danîşandina egoyên xwe û hwd re wê, di rengekê de wê, bê ku mirov di farqê de bê wê, kifşkirinên bi wê re jî wê hebin. Wê demê em dikarin wê gotina 'binhişê' wê di wê temenê de wê di wê rengê de jî wê bi wê fahmbikin, ku mirov bê ku mirov di farqê de bê tişteke, rewşekê û hwd bijî jî wê werênê ser ziman bê.

Mirov bi aliyên xwe yê bihiş dijî û yê weke dervî hiş dijî wê di ahengek hev temem dikê de wê bi hev re wê bijî. Ev wê weke aliyên ku wê di zikhev de wê derbas bibin û wê di awayekê de wê, di jîyan û fahmkirinên mirov de wê, xwe di rengekê de wê bidina dîyarkirin. Weke ku me li jor li deverê wê hanî ser ziman wê, jîyankirinên me yê bi keseyetê û di wê de bi hizirkirinê bi kûrbûnê û hwd ku wê bijî wê, di awayekê de wê, ji aliyekê ve wê, ev alî jî wê di temenê wê de wê, ji aliyekê ve wê weke ku wê hebin. Di awayekê de wê weke ku wê Eric fromm di xabate xwe ya bi navê 'ravîna ji azadiyê' de ku wê werênê ser ziman wê, weke ku mirov wê, di kesbûnê de wê, çawa wê, di tîkiliyên mirov de wê, temenekê îzolasyonê wê bide çêkirin' wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin. Di wê rengê de wê, dema ku mirov di xwe de wê, xwe digirê wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê bi wê re wê, xwe di awayekê de wê, bide dîyarkirin.

Di felsefeyên demên hemdem de wê, tîgîna otorîteriyê wê bi zêdeyî wê, di wê temenê de wê xwe bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyên ku mirov wê xwe bi wê re wê çawa wê, bi serwerî di jîyane xwe de wê bide dîyarkirin bê. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, tîgîna rasyonalityê ez dixwezim wê di nava van rewşên ku ew hemû di çerçoveyekê de dikin ku ew werina fahmkirin derxîma li pêş. Rasyonalityêkirina li ser wê re ku mirov wê bi wê dihizirê wê çawa wê li gorî mirov wê rast, dîrûst û baştir bê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Ber ku wê weke aliyekê ku wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê, temenê fahmkirinê ê temenekê rast wê weke ku wê bi xwe re wê bixwezê derxê li pêş bê. Mirov bi xwesteka gihîştina otorîteriyê wê ne bê xwediyê tîgînek wekhevîyê. Wê vajî wê, li dijî wê bê, di hisiyet, aqil û fahmkirinên xwe de, ku mirov di farqê û ne di farqe wê de jî bê.

Çavkanî:

- * Foucault, Michel(1966); *Les mots et les choses*, (norsk oversettelse av Knut Ove Eliassen: *Tingenes orden: en arkeologisk undersøkelse av vitenskapene om mennesket*, 1996)
- *Nietzsche ,Friedrich(1883–1885)Also Sprach Zarathustra,
- *Zarathustra, avesta
- *Clarke, D., (1982), *Descartes' Philosophy of Science*, Manchester: Manchester University Press.
- *Guttorm Fløistad(1991); *Filosofi og vitenskap - fra renessansen til vår egen tid*, Universitetsforlaget
- *Habermas, Jürgen, (1958), “Anthropologie”, in *Philosophie*, A. Diemer, and I. Frenzel (eds.), Frankfurt am Main: Fischer
- *Joachim, Harold(1990). *A Study Of Ethics Of Spinoza*, Oxford,
- *Deleuze, Gilles. *Spinoza(1988): Pratical Philosophy*, Trans. By Robert Hurley, SanFrancisco,
- *Hannon, Elizabeth and Tim Lewens (eds.), 2018, *Why We Disagree About Human Nature*, Oxford: Oxford University Press
- *Hull, David L., (1965), “The Effect of Essentialism on Taxonomy—Two Thousand Years of Stasis (I)”, *The British Journal for the Philosophy of Science*,
- *Korsgaard, Christine M., (1996), *The Sources of Normativity*, Cambridge: Cambridge University Press
- *Lewens, Tim,(2009), “Evo-Devo and ‘Typological Thinking’: An Exculpation”, *Journal of Experimental Zoology Part B: Molecular and Developmental Evolution*
- *Machery, Edouard, 2008, “A Plea for Human Nature”, *Philosophical Psycholog*
- *Mayr, Ernst, 1959 [1976], “Typological versus Population Thinking”, in *Evolution and Anthropology: A Centennial Appraisal*, Washington, DC: The Anthropological Society of Washington
- *Benedictus de Spinoza (1632–1677), Atika

*Bøyum, Steinar(2006): In a universal voice – An essay on philosophical education. Dissertation for the degree of Doctor Artium. Universitetet i Tromsø,

*Larsen, Ann Kristin(2007): En enklere metode – Veiledning i samfunnsvitenskapelig forskningsmetode. 1. Utgave: Fagbokforlaget, Bergen,

*Schjeldrup, Ariane; Olsholt, Øyvind; Børresen, Beate(1999): Filosofi i skolen. 1. Utgave: TanoAshehoug, Oslo,

*Svare, Helge(1997): I Sokrates' fotspor – Filosofi og vitenskapshistorie. 1. Utgave: Pax forlag AS,Oslo,

*Svendsen, Lars Fr. H.; Säätelä, Simo(2007): Det sanne, det gode og det skjønne – En innføring i filosofi. 2. Utgave: Universitetsforlaget, Oslo

*Noam Chomsky and Michel Foucault(25 Oct 2008); The Chomsky Foucault debate on Human Nature, foreword by John Rajchman

*Næss, Arne(1999), Det Frie Mennesket – en innføring i Spinozas filosofi

Abdusamet Yigit, kurdistan, cizira bota, sale 2010